

Lokalni Plan UPRAVLJANJA

"Obrambenim sustavom Zadra"

KOMPONENTOM SERIJSKOG SVJETSKOG DOBRA UNESCO-a

**"Venecijanski obrambeni sustavi 16. i 17. stoljeća:
Stato da Terra, zapadni Stato da Mar"**

IMPRESSUM

**LOKALNI PLAN UPRAVLJANJA "OBramBENIM SUSTAVOM ZADRA"
KOMponentOM SERIJSKOG SVJETSKOG DOBRA UNESCO-a "Venecijanski
OBramBENI SUSTAVI 16. I 17.STOLJEĆA: *Stato da Terra*, zapadni *Stato da
Mar*"**

Naručitelj

Grad Zadar

Narodni trg 1, 23000, Zadar

Izrađivač

Urbanex

Boktuljin put 26, 21 000 Split

Vlaška 95, 10 000 Zagreb

2023.

SADRŽAJ

1. UVOD	6
1.1. Vizija i misija serijskog dobra.....	7
1.2. Uvod u Lokalni akcijski plan	7
1.3. Metodologija izrade Plana upravljanja	8
2. OPIS DOBRA SVJETSKE BAŠTINE	10
2.1. Uvod	10
2.2. Opis komponente „Obrambeni sustav grada Zadra“	11
2.2.1. Povijesni razvoj grada Zadra.....	11
2.2.2. Obrambeni sustav grada Zadra	14
2.3. Geografski položaj i prostorne granice svjetskog dobra.....	17
2.4. Ostale kulturne i prirodne vrijednosti kulturno-povijesne cjeline grada Zadra	18
2.4.1. Izabrani nematerijalni oblici kulturne baštine	19
3. ZNAČAJ KOMPONENTE SVJETSKOG DOBRA	22
3.1. Izjava o izvanrednoj univerzalnoj vrijednosti.....	22
3.2. Preporuke Odbora za svjetsku baštinu.....	24
3.3. Pitanje integriteta i autentičnosti	25
3.4. Atributi izvanredne univerzalne vrijednosti	26
3.5. Doprinos komponente „Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. st. u Zadru“ izvanrednoj univerzalnoj vrijednosti.....	28
4. ZAŠTITA I PRAVNI INSTRUMENTI	32
4.1. Zakonodavni okvir očuvanja i zaštite kulturne baštine	32
4.2. Zaštita upisane komponente „Obrambeni sustav grada Zadra“ i kontaktne (<i>buffer</i>) zone	34
4.3. Prostorno-planski okvir upravljanja kulturno-povijesnom cjelinom grada Zadra	36
4.4. Procjena utjecaja na kulturnu baštinu (<i>Heritage Impact Assessment</i>).....	38
4.5. Pristup povijesnog urbanog krajolika.....	39
4.6. Praćenje (<i>monitoring</i>) stanja zaštite i očuvanja komponente „Obrambeni sustav grada Zadra“	40
5. POSTOJEĆI MODEL UPRAVLJANJA	43
5.1. Postojeći okvir upravljanja i financiranja	43
5.2. Upravljačka tijela na međunarodnoj i lokalnoj razini.....	44
6. IZAZOVI, POTREBE I POTENCIJALI ZA BUDUĆE UPRAVLJANJE	48
6.1. Zaštita i održavanje kulturne baštine	48
6.2. Upravljanje povijesnom jezgrom i svjetskim dobrom	50
6.3. Društveni kontekst.....	51
6.4. Gospodarski kontekst.....	53
6.5. Upravljanje rizicima	54
6.6. Upravljanje posjetiteljima.....	55
6.7. prostor, infrastruktura i okoliš	57
7. VIZIJA I MISIJA „ORAMBENI SUSTAV GRADA ZADRA“	60

8. AKCIJSKI PLAN UPRAVLJANJA	62
8.1. Strateški ciljevi i aktivnosti.....	62
8.2. Korelacija ciljeva s ciljevima na razini serijskog dobra.....	65
8.3. Opis strateških ciljeva i aktivnosti.....	65
TEMA A: ŽIVOT U POVIJESNOJ JEZGRI GRADA ZADRA	65
TEMA B: GOSPODARSTVO U POVIJESNOJ JEZGRI.....	70
TEMA C: ZAŠTITA I OČUVANJE SVJETSKOG DOBRA UNUTAR NJEGOVE KONTAKTNE (<i>BUFFER</i>) ZONE.....	73
TEMA D: UPRAVLJANJE SVJETSKIM DOBROM I KULTURNO-POVIJESNOM CJELINOM GRADA ZADRA	81
TEMA E: UPRAVLJANJE RIZICIMA NA PODRUČJU POVIJESNE JEZGRE	84
TEMA F: UPRAVLJANJE TURIZMOM I POSJETITELJIMA	87
TEMA G: ODRŽIVA MOBILNOST, KOMUNALNA I ZELENA INFRASTRUKTURA.....	91
8.4. Prikaz akcijskog plana s pokazateljima provedbe.....	97
9. PRILOZI.....	102
9.1. Akcijski plan upravljanja posjetiteljima	102
9.1.1. Mjere i aktivnosti.....	102
9.1.2. Opis mjera i aktivnosti	104
9.2. Participativan proces	113
9.1.1. Prvi krug participativnog procesa.....	113
9.1.2. Drugi krug participativnog procesa	114
10. POJMOVNIK.....	118
11. POPIS LITERATURE TIJEKOM IZRADE PLANA UPRAVLJANJA.....	121

NAPOMENA

S obzirom kako se u hrvatskom jeziku koristi ista riječ za formalni (grad što ga čini kompaktno sagrađeni prostor s cjelokupnim urbanim sadržajem; Vresk, 2002) i administrativni grad (grad što ga čini kompaktno sagrađen prostor zajedno s urbaniziranom i funkcionalno integriranom okolicom; Vresk, 2002), u statističkim dijelovima Plana upravljanja će se koristiti ustaljena geografska praksa pisanjem riječi grad s malim početnim slovom (grad) kada se misli na formalni grad te s velikim početnim slovom (Grad) kada se misli na administrativni grad.

U tekstu Plana upravljanja prilikom korištenja termina „kulturno-povijesna cjelina“ podrazumijeva se prostor koje obuhvaća područje svjetskog dobra i njegovu kontaktnu (*buffer*) zonu.

1 UVOD

1. UVOD

Planovi upravljanja svjetskim dobrima za glavni cilj imaju zaštitu i očuvanje kulturnih dobara, odnosno očuvanje izvanredne univerzalne vrijednosti te njenih sastavnica, integriteta i autentičnosti. Prepoznata je izvanredna univerzalna vrijednost temelj plana, te se kroz Plan upravljanja dodatno naglašava i osvježuje, kako bi se spomenute vrijednosti uspješno prenijele idućim generacijama u situacijama konstantnih mijena, odnosno tijekom razvoja ruralnih i urbanih područja, čiji su dio i svjetska dobra. Plan upravljanja vidi se kao fleksibilna kombinacija strategija i razvojnih ideja za svjetsko dobro, ali i kontaktne (eng. *buffer*) zone, kao i njegova šireg okruženja (eng. *setting*). Strategije i ciljeve Plana upravljanja nužno je implementirati u skladu s potrebama lokalnih zajednica, koje su baštinici izuzetno vrijednog nasljeđa, pri čemu je važno u obzir uzeti kvalitetu života i cjelokupni okoliš unutar okvira održivog (kulturnog) razvoja. Sukladno tome, kroz Plan upravljanja važno je postići ravnotežu, odnosno dovesti u međuodnos sve vrijednosti i načine valorizacije u budućnosti kako bi kulturna baština postala osnova za budući razvoj temeljen na cjelovitosti i ukupnosti prostora. Glavni poticaj izradi Plana upravljanja jest upis obrambenog sustava grada Zadra na Listu svjetske baštine u sklopu serijske nominacije obrambenih sustava Republike Venecije 16. i 17. st.: *Stato da Terra* - zapadni *Stato da Mar*, zbog čega je prema Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (čl. 76.a) potrebno izraditi Plan upravljanja za svjetsko dobro. Uz Zadar, serijsko svjetsko dobro uključuje i elemente *alla moderna* obrambenih sustava u Bergamu, Palmanovi, Peschieri del Gardi, Kotoru i Šibeniku. Kulturno-povijesna cjelina grada Zadra ujedno je i kontaktna (*buffer*) zona svjetskom dobru, a zahvaljujući ostalim prepoznatim vrijednostima koje su utemeljene na bogatoj kulturnoj baštini zaštićena je od strane Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske. Na razini svake komponente izrađuje se lokalni Plan upravljanja, a na razini serijske nominacije objedinjeni Plan upravljanja s integriranim zajedničkim postavkama. Svaki lokalitet unutar serijske nominacije specifičan je zbog svojih individualnih karakteristika na temelju kojih se oblikuju ciljevi i aktivnosti vezani uz pojedinačna dobra. Unatoč tome, u cilju sveobuhvatne zaštite i očuvanja, **na razini serijske nominacije**, države potpisnice (Italija, Hrvatska i Crna Gora) definirale su **pet ciljeva Plana** koji su međusobno povezani, a odnose se na strateško planiranje razvoja i očuvanja serijskog svjetskog dobra:

CILJ 1. Ponovno izgraditi i poboljšati kulturne veze između dobara uključenih u mrežu

- Cilj je usmjeren prema jačanju mreže i veza kroz razmjenu iskustava između dionika koji su uključeni u upravljanje komponentama serijskog dobra (značajnu ulogu ima Međunarodni koordinacijski tim)

CILJ 2. Unaprijediti shvaćanje svjetskog dobra

- Cilj je usmjeren prema sistematizaciji i objedinjavanju dostupnih podataka o fortifikacijskoj arhitekturi kako bi se omogućila njezina odgovarajuća interpretacija

CILJ 3. Uspostaviti strategije za očuvanje svjetskog dobra

- Cilj je usmjeren prema shvaćanju serijskog svjetskog dobra kao cjeline te na potrebu za vođenjem postupaka zaštite i očuvanja dobra u smjeru aktivnog korištenja baštine kako bi se spriječila njena degradacija

CILJ 4. Implementirati akcije za valorizaciju i korištenje obrambene baštine

- Cilj je usmjeren prema identifikaciji značajnih kulturnih atrakcija i stvaranje novih područja interesa kroz prepoznavanje vrijednosti obrambene baštine uz upravljanje posjetiteljskim tokovima

CILJ 5. Povećati sudjelovanje i svijest zajednice

- Cilj je usmjeren na jačanje osjećaja pripadnosti i identiteta lokalne zajednice, za što je potrebno poticati aktivnu participaciju stanovnika u kulturno-edukativnim aktivnostima na temu fortifikacijske baštine, pri čemu je aktivnosti ključno uskladiti i paralelno organizirati s konkretnim zahvatima na kulturnim dobrima

1.1. VIZIJA I MISIJA SERIJSKOG DOBRA

Vizija predložena za serijsko dobro polazi od svijesti o povijesno-kulturnoj važnosti uključenih područja i od prepoznavanja izvanredne univerzalne vrijednosti koja ih karakterizira. Dobru koje je u prošlosti bilo poprište za modele upravljanja teritorijem koji su bili inovativni za vrijeme u kojem su nastali, danas je potrebno povratiti koordinacijsku ulogu, s težnjom da postane „laboratorij dobrog ponašanja“. Venecijanski zaljev je od 15. stoljeća bio mjesto razvoja i eksperimentiranja koje je bilo jedinstveno na globalnoj razini - danas ima predispozicije da još jednom postane mjesto razmjene i dijaloga okruženo jedinstvenom i rasprostranjenom kulturnom baštinom. Riječ je, dakle, o radu na stvaranju i uspostavi mreže dionika, vještina i aktivnosti na prostoru koji unutar serijskog dobra pronalazi povlašteno mjesto za promociju i težnju razvoju u sklopu održivog društvenog razvoja.

Serijsko dobro kao mjesto susreta, turistička destinacija velikog kulturnog interesa, zemlja dijaloga i moderni simbol „Destinacije mira i kulture“.

1.2. UVOD U LOKALNI AKCIJSKI PLAN

Suvremeni razvoj priobalnih gradova utemeljen na turističkim aktivnostima uvelike utječe na povećanje prostornih i sektorskih pritisaka na gradove, što se posebice odražava na povijesne jezgre i/ili njihove dijelove koji su zaštićeni UNESCO-om. Promjene u povijesnim jezgrama uvjetovane su i drugim čimbenicima razvoja koji imaju značajan utjecaj na (svjetsku) kulturnu baštinu, a povezani su sa zahtjevima modernog društva. Navedeno je primjenjivo i na povijesnu jezgru grada Zadra, unutar koje se nalazi serijsko svjetsko dobro, radi čije se zaštite i očuvanja u okviru spomenutih procesa, pristupa izradi Plana upravljanja. Nositelj izrade Plana upravljanja je Grad Zadar. Plan upravljanja omogućit će integrirano upravljanje svjetskim dobrom, kontaktnom (*buffer*) zonom te kulturno-povijesnom cjelinom koja je obuhvatom jednaka kontaktnoj (*buffer*) zoni. Prema tome, prilikom

korištenja termina „kulturno-povijesna cjelina“, podrazumijeva se prostor koje obuhvaća područje svjetskog dobra i njegovu kontaktnu (*buffer*) zonu. Provedbom Plana upravljanja nastoji se ostvariti ravnoteža između potrebe za očuvanjem i valorizacijom UNESCO-ve baštine i pripadajuće kontaktne (*buffer*) zone te potrebe za općim održivim razvojem društva, gospodarstva i okoliša na prostoru povijesne jezgre i njena okruženja. Ciljevi i aktivnosti Akcijskog plana tako su usmjereni prema navedenim ciljevima Plana upravljanja, a prilikom njihove izrade u obzir su uzeti identificirani izazovi i prilike, rezultati provedenog participativnog procesa, navedeni ciljevi na razini serijske nominacije, kao i pet strateških ciljeva svjetske baštine. Pet strateških ciljeva poznato je i pod nazivom „Five 'CS'“, koji sažima kredibilitet, konzervaciju, izgradnju kapaciteta, komunikaciju i zajednice (*Credibility, Conservation, Capacity Building, Communication, and Communities*).

1.3. METODOLOGIJA IZRADA PLANA UPRAVLJANJA

Lokalni Plan upravljanja "Obrambenim sustavom Zadra" komponentom serijskog svjetskog dobra UNESCO-a "Venecijanski obrambeni sustavi 16. i 17. stoljeća: *Stato da Terra*, zapadni *Stato da Mar*"¹ prva je generacija planova upravljanja za područje svjetskog dobra te je njegova izrada usklađena sa smjericama UNESCO-a, kao i smjericama koje su uspostavljene na razini serijske nominacije svjetskog dobra „Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. st.: *Stato da Terra* i zapadni *Stato da Mar*" s ciljem integracije glavnih zaključaka i aktivnosti u objedinjeni Plan upravljanja svjetskim dobrom. U pripreмноj fazi izrade Plana upravljanja provedena je detaljna sektorska analiza. Analiza je uključivala pregled sustava upravljanja svjetskim dobrom, obradu demografskih podataka, analizu prostora sa sociološkog i kulturološkog aspekta, obradu dostupnih podataka za utvrđivanje gospodarskog karaktera šireg prostora, pregled stanja upravljanja posjetiteljima, utvrđivanje stanja okoliša, mobilnost građana i potencijalne rizike te pregled potencijala za zeleni razvoj. Također, analiza stanja usklađena je s izazovima, potrebama i potencijalima koji su identificirani kroz participativni proces, odnosno radionice s uključenim dionicima, što je bio temelj za izradu finalnog dokumenta Plana upravljanja. Kroz fazu izrade finalnog dokumenta, sumiraju se prepoznati izazovi koji su bili osnova za definiranje ciljeva i aktivnosti, koje su potvrđene i unaprjeđene kroz drugi krug participativnog procesa metodologijom *World café* radionica te provedbom sastanaka s članovima Koordinacijskog i Partnerskog vijeća. Budući da se kao jedan od istaknutijih izazova naglašava upravljanje posjetiteljima, uz Plan upravljanja izrađuje se i Akcijski plan upravljanja posjetiteljima. Kao prilog Plana upravljanja, napravljeno je i izvješće o participativnom procesu koje uključuje opis svih provedenih aktivnosti te glavne zaključke. Prema tome, Plan upravljanja izrađuje se kao strateški dokument čiji je cilj i definirati odgovornosti za provedbu Plana upravljanja kroz rad Koordinacijskog i Partnerskog vijeća te tako osigurati održivo upravljanje kulturnim dobrima kulturno-povijesne cjeline grada Zadra uz participativne metode, koje su primijenjene i tijekom izrade dokumenta.

¹ Dalje u tekstu „Plan upravljanja“.

2 OPIS DOBRA SVJETSKE BAŠTINE

2. OPIS DOBRA SVJETSKJE BAŠTINE

2.1. Uvod

Venecijanska mreža obrambenih sustava izgrađenih tijekom 16. i 17. st. protezala se od Lombardije preko istočne obale Jadranskog mora na dužini od oko 1.000 km i služila je za zaštitu Republike iz zaleđa kopna (*Stato da Terra*) te kontrolu morskih trgovinskih puteva do Levanta i Krfa (*Stato da Mar*). Njezine sastavnice jedinstven su primjer primjene inovativnog tzv. *alla moderna* (bastionskog) obrambenog sustava od iznimnog povijesnog, arhitektonskog, umjetničkog i tehnološkog značaja. Pri tome, treba istaknuti kako je došlo do određenih promjena u procesu nominacije do konačnog upisa na Listu svjetske baštine. Nominacija je inicijalno uključivala obrambene sustave Republike Venecije od 15. do 17. st., zbog čega je broj komponenti bio petnaest, što se mijenja zaključkom ICOMOS-a tijekom procesa evaluacije, budući da se utvrdilo da upis nije opravdan za sve komponente. Nadalje, inicijalna Izjava o izvanrednoj univerzalnoj vrijednosti originalnog dokumenta nominacije odnosila se na kriterije (ii), (iii) i (iv). Tijekom evaluacije, ICOMOS odlučuje kako nisu ispunjeni potrebni uvjeti za kriterij (ii), prema čemu se opis temelji na dva kriterija (iii) i (iv), što će detaljnije biti objašnjeno u nastavku. Također, pojava inovativnih obrambenih sustava (primjerice sustava *alla moderna*) bilježi se od početka 16. st., dok su raniji obrambeni sustavi uglavnom bili usklađeni sa srednjovjekovnim rješenjima, a zbog navedenog se konačni broj komponenti unutar transnacionalnog serijskog dobra smanjuje na šest (Sl. 1). Komponente su primjer karakteristika sustava *alla moderna*, njegovih tehničkih i logističkih sposobnosti, moderne strategije borbe te novih arhitektonskih zahtjeva i rješenja uzrokovanih razvojem vatrenog oružja, a odnose se na:

- Utvrđeni grad **Bergamo**
- Grad utvrdu **Palmanova**
- Utvrđeni grad **Peschiera del Garda**
- Obrambeni sustav **Zadra**
- Utvrdu sv. Nikole u **Šibeniku**
- Utvrđeni grad **Kotor**

Obrambeni sustavi su se temeljili na procesu koji nije bio ograničen isključivo na izgradnju struktura, već se prema modernim i učinkovitim principima, u proces uključuju i pripreme faze koje su prethodile izgradnji kao što su odabir lokacije, istraživanje određenog područja, bilježenje socio-ekonomskih karakteristika, temeljenje oblikovanja utvrda na proaktivnoj debati između različitih stručnjaka, regrutiranje radne snage i konačno faza izgradnje. Sustavna primjena pravila, osigurana pomnim nadzorom iz glavnog grada Republike, rezultirala je fortifikacijskom mrežom u skladu sa zahtjevima *alla moderna* vojne arhitekture, kako s konstrukcijske, tako i s logističke strane. Pri tome se važnost pridavala poveznici između elemenata fortifikacijske arhitekture i krajobraznih značajki, kao i povezivanju novih obrambenih elemenata i postojećeg urbanog okruženja. Te su poveznice i omjeri vidljivi s funkcionalnog gledišta, stvarajući međuovisnost između primarne obrambene linije i područja koja su se smatrala pomoćnim za obranu unutar utvrđenja. Rezultat je bio redizajn cestovne mreže i rekonstrukcija građevina koje su više ili manje imale ulogu unutar obrambenog sustava svake od komponenti. Također, oblikovanje različitih elemenata bilo je uglavnom uvjetovano geomorfološkim razlikama i različitim funkcijama svakog lokaliteta. Zaključno, bitno je naglasiti

tipološku dojmljivost svjetskog dobra, zbog stalnog stjecanja tehnoloških i logističkih znanja koja su dovela do postupnog unaprjeđenja venecijanske *alla moderna* vojne arhitekture.

Sl. 1. Svjetsko dobro „Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. st.: *Stato da Terra* - zapadni *Stato da Mar*“

Izvor: UNESCO, 2022

2.2. OPIS KOMPONENTE „OBRAMBENI SUSTAV GRADA ZADRA“

2.2.1. PUVIJESNI RAZVOJ GRADA ZADRA

Prvo naselje kompleksnije urbane organizacije na području zadarskog poluotoka izgradili su Liburni u 1. tis. pr. Kr., kojima se pripisuje začetak urbanizma na poluotoku, kao i kreiranje povijesnog naziva grada *lader*, po kojem današnji Zadar baštini ime (Suić, 1981). Liburnski Jader bio je već u željezno doba jedan od najvećih istočno jadranskih gradova, a takav status grad će zadržati kroz čitavu svoju povijest (Čače, 2013). Jader se razvijao kao liburnsko lučko središte sve do rimskog zauzimanja istočne obale Jadrana kroz posljednja tri stoljeća stare ere. Naseljavanje rimskog stanovništva postepeno je izmijenilo sliku liburnskog grada koji je s vremenom sve više poprimao odlike rimskog naselja (Milivojević, 2021). To je kulminiralo uspostavom rimske kolonije *Colonia Iulia lader* u 1. st. pr. Kr. čime započinje pravi urbani razvoj Zadra, prema načelima rimskog urbanizma. Antički period i doba rimske vlasti značajno su utjecali na urbani razvoj današnjeg grada što je na području današnje povijesne jezgre vidljivo upravo u pravilnom uličnom rasporedu koji se većim dijelom do danas očuvao (Jeličić-Radonić, 2014).

Prve značajnije promjene koje su utjecale na smjer razvoja grada dogodile su se pojavom kršćanstva i njegovim etabliranjem kao glavne religije u sutonu Rimskog Carstva u 4. st. Sukladno društvenim promjenama koje su tada nastupile u antičkom svijetu grad se transformira kako bi zadovoljio nove filozofije življenja i potrebe građana, što se očituje u izgradnji sakralnih objekata i formiranju kršćanskog episkopalnog sjedišta na prostoru antičkog foruma kao novog ključnog aktera gradskog javnog života. Središte povijesne jezgre zadržalo je do današnjih dana svoju funkciju sjedišta crkvene vlasti te se na tom prostoru mogu vidjeti jedinstvene građevine episkopalnog kompleksa. Jedan od tih objekata, crkva Sv. Donata (Trojstva) ujedno je i simbol grada (Vežić, 2013). Srednjovjekovni se Zadar razvija na temeljima antičkog grada te nakon ostrogotske vladavine (537. g.) postaje glavni grad bizantske Dalmacije te sjedište stratega, a kasnije prokonzula, kao vojnog upravitelja provincije. Početkom 9. st. Zadar je kratko bio pod franačkom vlašću, a mirom iz Aachena (812. g.) ponovno pripada Bizantu. Zadar je kao metropola bizantske provincije imao visoku razinu autonomije, koju je čuvao i kao gradska komuna uklopljena u Hrvatsko-Ugarsko Kraljevstvo. No Mletačka Republika je uz pomoć križarske vojske 1202. godine pokorila Zadar i zatim svoje plemiće određivala za njegove knezove i nadbiskupe. Tijekom 13. i 14. stoljeća komuna se povremeno oslobađala od vlasti Republike i priklanjala Ugarskome Kraljevstvu, u njemu hrvatskome banu Pavlu Šubiću i potomcima. Godine 1358. kralj Ludovik Veliki postigao je tzv. Zadarski mir, ugovor dviju država kojim se Republika zauvijek odrekla Dalmacije i njezinih gradova. No kralj Ladislav Napuljski 1409. godine prodao je prava iz ugovora Veneciji pa je ona opet zavlдалa tom provincijom (Klaić i Petricioli, 1976). Unatoč navedenom, Zadar se nastavio razvijati kao važno urbano središte, komuna i upravni centar Dalmacije. Tako se u srednjem vijeku grad utvrđuje novim zidinama s kulama, a na sjeverozapadnom i jugoistočnom dijelu grada podižu se utvrde koje su štatile gradsku luku i ulaz u grad. Srednjovjekovni gradski zid sačuvan je u punoj visini na prostoru današnjeg Trga pet bunara, a nedaleko su ostaci srednjovjekovnih gradskih vrata (vidljivi ispod staklenog popločenja na Trgu Petra Zoranića), pri čemu treba spomenuti da je u 16. stoljeću srednjovjekovni fortifikacijski sustav doživio ekstenzivne nadogradnje (Žmegač, 2003). Iako se srednjovjekovne gradnje u velikoj mjeri nadovezuju na postojeći prostorni plan, događaju se promjene u namjenama prostora. Centar javnog gradskog života i svjetovne vlasti pomiče se s nekadašnjeg foruma u samom središtu povijesne jezgre na jugoistočni dio grada, u kojem se u 13. stoljeću gradi Kneževa palača i obližnja gradska loža. Taj prostor s vremenom će postati novo središte javnog života grada. Unutar grada, zadarske plemenitaške obitelji grade palače u gotičko-renesansnom stilu, koje i danas svjedoče o bogatstvu srednjovjekovnog Zadra. Još od antičkih vremena grad je imao predgrađe, u kojem su živjeli poglavito pripadnici nižih slojeva društva. Kroz srednji vijek na tom području formirat će se novo gradsko predgrađe Varoš svetog Martina (*Borgo San Martino*) (Klaić i Petricioli, 1976). Uz navedene lokacije, srednjovjekovni urbanizam Zadra slijedi i antičku prostornu namjenu sjeverne obale poluotoka gdje se u zaklonjenom položaju nalazi gradska luka. S južne pak strane koja je otvorena prema moru podiže se tzv. porporela (nasip i lukobran) koja je svoju defenzivnu funkciju zadržala sve do urbanističkih promjena u 19. st. (Stagličić, 2013).

Srednjovjekovno nasljeđe Zadra karakterizira u prvom redu sakralna arhitektura i umjetnost koja se razvijala pod utjecajima velikih srednjovjekovnih istočnih i zapadnih sila. Sakralni objekti pokazuju kontinuitet u namjeni prostora te uglavnom preslojavaju i pregrađuju građevine iz ranokršćanskog vremena. Crkveni redovi benediktinaca, franjevac i dominikanaca podižu romaničke, gotičke i renesanse samostanske komplekse (sv. Marije, sv. Nikole, sv. Frane, sv. Dominika) koji postaju središta vjerskog, umjetničkog i intelektualnog života. Osnivanjem sveučilišta u sklopu samostana sv. Dominika, Zadar u srednjem vijeku postaje prvi grad na prostoru današnje Hrvatske sa sveučilištem i jedan od najstarijih sveučilišnih gradova Europe (Šanjek i Tomljenović, 1986). Graditeljska, umjetnička i arhivistička ostavština crkvenih redova vrijedna su baština grada Zadra. Period srednjeg vijeka vrlo važan i za formiranje nacionalne kulturne povijesti, a sam Zadar bio je poprište događaja koji su duboko obilježili razvoj hrvatske države sve do modernih vremena. Među njima svakako se ističu trijumfalni dolazak ugarskog kralja Kolomana na početku 12. st. i priznanje ugarske vlasti što je zabilježeno natpisom u crkvi sv. Marije, posjet pape Aleksandra III. (1177. g. Zadrani su papu dočekali

pjevanjem lauda i kantika na hrvatskom jeziku) te potpisivanje Zadarskog mira u sakristiji crkve sv. Frane iz 1358. godine (Klaić i Petricioli, 1976).

Nakon višestoljetnih pretenzija *Serenissima* je 1409. g. došla u trajni posjed Dalmacije kupivši je od ugarsko-hrvatskog kralja Ladislava Napuljskog za 100.000 dukata. Taj čin označio je početak jednog novog razdoblja u urbanom razvoju Zadra koji će pod Venecijom ostati sljedećih par stoljeća (Raukar i dr., 1987) kao gradska komuna i metropola Dalmacije. S ciljem zaštite trgovinskih puteva koji su bili od iznimne važnosti za Republiku Veneciju koja je stjecala bogatstvo pomorskom trgovinom (posebice s obzirom na osmansku ekspanziju prema zapadu Europe) gradi se mreža morskog obrambenog sustava zvanog *Stato da Mar*. Zadar, ili kako su ga Venecijanci nazivali Zara, je zbog svog položaja vrlo brzo prepoznat kao ključna trgovinska, ali i obrambena točka zbog čega postaje središte tog sustava. U sklopu *Stato da Mar*, Zadar doživljava velike urbanističke promjene. Dotrajale srednjovjekovne zidine se preuređuju i grad se utvrđuje najsvremenijim graditeljskim rješenjima u skladu s tehničkim inovacijama u vatrenom naoružanju (Žmegač, 2003). Zidine su tako ojačane izgradnjom utvrde Forte pred gradom, na spoju poluotoka s kopnom te prokopavanjem kanala pred utvrdom Forte i Kopnenim vratima, a Zadar se transformira u snažnu bastionsku utvrdu o kojoj osmanski putopisac Evlija Čelebi bilježi: „*To je grad sazidan od klesanog kamena, koji je kao kremen (...) bedemi su izbočeni prema vani kao oklop kornjače (...) zidine su prostrane i široke (...) sjaju se kao bijeli biser (...) zaista nisam vidio ovako tvrdog grada*“ (Čelebi, 1967). Paralelno s gradnjom bedema i utvrda unutar grada izgrađuju se cisterne na lokacijama koje danas nose indikativna imena Trg pet bunara i Trg tri bunara. Uz to, u gradu se uređuju i ostale građevine vojne namjene kao što su kasarne i arsenali za izradu, popravak i skladištenje vojnog naoružanja i opreme (Žmegač 2003). Perimetar novog obrambenog sustava uvelike je fizički odredio obuhvat povijesne jezgre grada Zadra iz kojeg će se u kasnijim stoljećima grad s poluotoka značajnije proširiti i na kopnenu obalu. Intenzivne se urbane transformacije nastavljaju i u baroknom razdoblju, a unatoč velikim promjenama uzrokovanim izgradnjom elemenata vojno-obrambenog karaktera, unutar grada se nastavlja odvijati bogati kulturni život. Zidine su „*omogućile mir, s njime razvoj društvenih i privrednih odnosa te urbanu fizionomiju na tragu mletačke renesanse i baroka, što se odrazilo u kulturi življenja i građenja, znanja i zdravlja, književnosti i umjetnosti, posebno one crkvene*“ (Raukar, Petricioli, Švelec, Peričić, 1987 prema Vežić, 2022). Tako patricijske zadarske obitelji kroz naredna stoljeća podižu unutar zidina svoje renesanse i barokne plače, a grade se i novi sakralni objekti (Gospa od Kaštela), dok se postojeće crkve i gradski elementi preuređuju u baroknom stilu. S obzirom da je mletački Zadar bio administrativno središte, podiže se Providurova palača u kojoj se smještaju gradske institucije, a u blizini se grade palača gradskog kapetana i ostali elementi gradske uprave. Njihov položaj naslanja se na srednjovjekovnu namjenu prostora te svjedoči o njenom kontinuitetu koji se zadržao do današnjeg dana. Mletački Zadar bio je unutar bedema podijeljen na četiri gradske četvrti koji su se nazivali prema crkvama koje su se u njima nalazile, odnosno kvart sv. Dimitrija, sv. Stošije, sv. Šimuna i sv. Dominika (Raukar i dr., 1987).

Na prijelazu u 19. st. grad se dodatno utvrđuje izgradnjom peterokutnih utvrda Fortina na Voštarnici, a mnoge crkve pretvorene su u vojne skladišta za vojne potrebe. Nakon pada Republike Venecije i kratkotrajne francuske vlasti, Zadar početkom 19. st. dolazi pod austrijsku vlast koja će potrajati gotovo jedno stoljeće. Grad se nastavio razvijati kao političko-upravno središte pokrajine Dalmacije, a doseljivanjem većeg broja pučanstva iz raznih krajeva Monarhije u Zadru se stvara nova kozmopolitska klima koja će utjecati na urbani razvoj grada i prihvaćanje novih europskih stilova 19. st. (Stagličić, 2013). Sukladno društveno-povijesnim okolnostima i smanjenjem ratnih opasnosti grad kroz razne urbanističke radove provedene kroz 19. st. sve više gubi izražen vojni karakter i oblik tvrđave te dobiva obilježja zapadnoeuropskog klasicističkog grada. Urbanističke su tendencije prvenstveno bile orijentirane na regulacijske zahvate i izgradnju praktičnih gradskih sadržaja u skladu s tadašnjim svjetonazorom i viđenjima prostora te Zadar dobiva doista suvremenu infrastrukturu, potrebnu za funkcioniranje za to doba vrlo naprednoga grada (Stagličić, 2013). Sve to utjecalo je na gospodarski i demografski rast Zadra te se on iz gabarita povijesne jezgre počinje širiti na okolna područja (Graovac, 2004). Visoki stupanj urbanog razvoja grada očituje se i u tome da je krajem 19. st.

Zadar bio prvi grad u Hrvatskoj sa sustavno prevedenom električnom mrežom, a u gradu je postojala i telefonsko-telegrafska mreža (Travirka, 2003).

Prekretnica u urbanom razvoju Zadra bila je dolazak talijanske uprave u grad sukladno povijesnim zbivanjima na početku 20. st. Pripajanjem Zadra Kraljevini Italiji, grad je odvojen od ostatka Dalmacije te prestaje biti njenim višestoljetnim upravnim sjedištem. Zbog toga se iz grada premještaju upravne, gospodarske i društvene funkcije te njemu ponovno prevladava vojni karakter (Graovac, 2004). Urbanizam u međuratnom razdoblju obilježen je stihijskom gradnjom koja će potrajati sve do 1939. g. i donošenja prvog pravog i službeno prihvaćenog urbanističkog plana kojim je reguliran prostorni razvoj povijesne jezgre. Iako neće biti dugo na snazi, taj plan postat će zbog kasnijih zbivanja važan izvor za formiranje slike Zadra prije Drugog svjetskog rata (Arbutina, 2001). Ratne nedaće koje su zahvatile Europu za vrijeme Drugog svjetskog rata ostavile su katastrofalne posljedice na urbano naslijeđe grada Zadra, a „*kraj rata povijesna je jezgra dočekala u ruševinama*“ te se „*procjenjuje da je 80% gradskog tkiva bilo uništeno ili oštećeno. Postotak urušenih kuća kretao se prema kasnijim procjenama od 45% do 60%*“ (Mlikota, 2013). Druga je polovica 20. st. tako obilježena obnovom povijesne jezgre nakon bombardiranja, a osobiti utjecaj na daljnji razvoj središta grada, unatoč tome što nikada nije usvojen, imao je regulacijski plan Brune Milića iz 1955. godine (Mlikota, 2015). Navedeni plan je zbog načina na koji pristupa kulturnom naslijeđu postao referentni okvir za buduće intervencije na Poluotoku. Prilikom obnove poštuje se antički raster ulica, u koji se unose elementi moderne arhitekture uz postupke rekonstrukcije. Zbog kombiniranja pristupa, ovaj je način obnove grada nakon ratnih razaranja „*bio avangardan i ispred svog vremena*“ (Mlikota, 2013). Prema tome, povijesna jezgra kroz projekte obnove u drugoj polovici 20. st. poprima svoj današnji izgled iz kojeg se širi urbano tkivo modernog grada Zadra.

2.2.2. OBRAMBENI SUSTAV GRADA ZADRA

Gradnja venecijanskog fortifikacijskog bastionskog sustava u Zadru trajala je od 1538. do 1580. g., a kroz 17. st. i 18. st. sustav se nastavio pojačavati sukladno ratnim sukobima i novonastalim obrambenim potrebama. U njegovoj izgradnji sudjelovali su mnogi renomirani vojni inženjeri Venecije, no najznačajniji je svakako Michele Sanmicheli koji je prilikom dizajniranja južnog dijela bedema osmislio inovativno rješenje "loma" u bedemima između dviju obala postavljanjem bastiona Pontona. Kompleks povezanih zidina, bastiona i utvrda (Sl. 2) činile su Zadar gradom s najjačim i najvećim obrambenim sustavom u sklopu *Stato da Mar* te administrativnim središtem sustava. Zadar je predstavljao neuralgičnu točku obrane morskih puteva između Venecije i Krfa, a obrambeni značaj zorno se iščitava iz izjave glavnog zapovjednika Republike Venecije Bartolomea Varisan Grimaldija koji je svojedobno izjavio: „*...bolje je potrošiti tisuću dukata za utvrđivanje Zadra nego deset na ikoji drugi grad u Provinciji*“ (Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. stoljeća, Dokument nominacije).

Sl. 2. Dijagram zaštićenih elemenata zadarskog obrambenog sustava

Izvor: Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. stoljeća, Dokument nominacije

Sačuvane zadarske fortifikacije sastoje se obrambenih zidina koje su okrenute prema kopnu (*Terraferma*) te se pružaju po sjeveroistočnoj strani Poluotoka i nastavljaju na potezu koji povezuje poluotok s kopnom. Drugi dio odnosi se na područje utvrde Forte, koja je izgrađena kao vanjska obrambena struktura u svrhu potpore obrambenim zidinama. Dio je to nekad većeg sustava, budući da su bedemi bili izgrađeni i na jugozapadnom potezu Poluotoka, odnosno dijelu okrenutom prema otvorenom moru te uklonjeni u 19. st. Sukladno navedenom, „*najjaču zaštitu dobila su dva najugroženija poteza, onaj na spoju poluotoka s kopnom i onaj prema luci. Stanovita je osobitost Zadra da je i fronta prema luci morala biti snažno branjena, jer je ondje, odmah preko zaljeva, bilo ponovo kopno, a time i moguća turska prijetnja*“ (Žmegač, 2010). Navedeni elementi čine komponentu serijskog upisa, dok upisano dobro pokriva područje od 11,19 ha, s kontaktnom (*buffer*) zonom koja iznosi 240,35 ha.

Prema Žmegaču (2015), Micheleu Sanmicheliju (koji je od 1535. g. bio glavni inženjer Venecijanske Republike) pripisuje se osnovni raspored novih utvrda, smještaj Kopnenih vrata te njihovo oblikovanje, dok se njegovom nećaku pripisuje oblikovanje Pontona (Žmegač, 2015). Pri tome, treba istaknuti da su na oblik zadarske fortifikacijske arhitekture utjecala geomorfološka obilježja Zadra, a oblik poluotoka zbog navedene je tipologije istaknut unutar serijske nominacije. Poluotok je s tri strane okružen s morem, što je oblik koji je bio posebno vrednovan od strane Venecijanske Republike. Poluotok se pruža paralelno s obalom Jadranskog mora te se s kopnom povezuje na najkraćoj stranici na jugoistoku. Na području cijelog Poluotoka prostire se urbano naselje, koje je na sjeverozapadnoj strani okrenutoj prema kanalu, prirodno zaštićeno otocima u blizini. Navedene karakteristike bile su zajednička obilježja kroz projekte *alla moderna* fortifikacija koje su okružile Poluotok, izolirajući ga od urbaniziranih područja koja su u to vrijeme prilazila kroz postepene transformacije i širenje duž obale (Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. stoljeća, Dokument nominacije).

Gradske zidine protežu se paralelno s obalom u duljini od otprilike jednog kilometra od najsjevernije točke (bastiona Kaštel) do jugoistočne točke koja je definirana poligonalno oblikovanim bastionom koji ujedno čini i mjesto spajanja Poluotoka s kopnom. Osim bastiona Ponton i gornjeg dijela bastiona sv. Marcele (bastiona Moro), svi bastioni izgrađeni su u kamenu s nagibom karakterističnim za tadašnju suvremenu balističku znanost i s njom povezanu izgradnju. Ziđe je „podijeljeno“ kordonom (tal. *redondone*) koji se nalazi na 1/3 cjelokupne visine zida i svjedoči o venecijanskoj konstrukciji zidova. U nastavku teksta opisani su pojedini dijelovi obrambenog sustava Republike Venecije u Zadru (Sl. 2).

Kao posebnost bastiona Kaštel ističe se polukružni pričvršćivač postolja oružja (eng. *trunnion*), jedinstven u zadarskom obrambenom sustavu, koji svjedoči o tipološkoj raznovrsnosti rješenja oblikovanih na temelju nacрта najvećih stručnjaka u Venecijanskoj Republici. Nadovezujuća kurtina sadrži pojedine elemente koji upućuju na perimetar postojećeg obrambenog sustava u sklopu kojeg se nalazio bastion tijekom 16. stoljeća te sadrži prolaz koji se nekada nazivao Porta Catena (Lančana vrata). Centralna točka dugačkog fortifikacijskog pejzaža naznačena je bastionom Sv. Krševana, koji je i dalje jasno vidljiv unatoč zahvatima koji su provedeni 1930-ih godina, a koji su omogućili djelomično povlačenje bočne strane prema luci. Sa strane su vidljivi i otvori za topove, koji su sada ispunjeni. Zidine se nastavljaju bastionom sv. Marcele (koji je poznat i kao bastion Moro) nepravilnog pentagonalnog tlocrta: donji dio nagiba zida izveden je u kamenu, dok je gornji dio izveden u opeci, a kordon (tal. *redondone*) „dijeli“ ziđe na dva dijela. U drugoj polovici 19. st. na ovom području izgrađene su plemićke rezidencije za zadarske obitelji Salghetti Drioli i Cosmacendi, a danas se na tom mjestu nalaze Muzej antičkog stakla i Muzej iluzija. S obzirom na moguće opasnosti, a kako bi se izbjeglo oslabljivanje zidne mase kurtine, niz bastiona i kurtina prekinut je umetanjem prolaza skromnih veličina kojima se dolazilo do središta grada, kao što je slučaj i danas. Navedeno se odnosi na Morska vrata (poznata i kao Vrata sv. Krševana) koja su izgrađena 1573. g. u čast pobjede protiv Turaka u bitci kod Lepanta. Vrata sadrže i fragmente rimskog trijumfalnog luka. Iznad luka s vanjske strane nalazi se prikaz krilatog lava kao simbol *Serenissime*, a s unutarnje strane postavljena je renesansna ploča s natpisom i reljef sv. Krševana na konju. Prema jugu, nalaze vrata sv. Roka izgrađena u 16. st., pri čemu treba napomenuti da su dugo bila zatvorena te ponovno otvorena u drugoj polovici 19. st.

Segmenti fortifikacijskog sustava još su i **bastion Citadela** i **bastion Ponton**, a ujedno se radi i o najznačajnijem potezu zidina, što je jasno iz povijesnih dokumenata i recentnih studija koje naglašavaju izvanrednost prisutnih elemenata. **Bastion Citadela** na jednoj od najjužnijih točaka Poluotoka sadrži značajan reljef koji prikazuje krilatog lava te godinu izgradnje bastiona. Na vrhu samog bastiona nekada su se odvijale aktivnosti povezane s vojskom, a izgrađen je i kompleks ženskog liceja sv. Dimitrija početkom 20. st., a nekadašnji je licej danas zgrada Sveučilišta u Zadru. Kurtina koja se nastavlja prema istoku sadrži reljef smješten iznad kordona (tal. *redondone*) koji prikazuje imena zadarskih kapetana i kneza te oznaku godine 1548. g. Kurtina završava **Kopnenim vratima (Porta di Terraferma)** koja su jedno od najznačajnijih djela venecijanske arhitekture u Dalmaciji. Kao što je spomenuto, vrata su izrađena prema nacrtu Michele Sanmichelija koji ih je zamislio kao simbolički ulaz u venecijski glavni grad u Dalmaciji. Vrata su raščlanjena s tri luka, središnji je širi kolni prolaz, dok su bočni prolazi namijenjeni pješacima što je oblik koji je prepoznatljiv i korišten i u drugim gradovima, evocirajući klasični uzorak korišten za rimske trijumfalne lukove. Bez obzira na to, Kopnena vrata ističu se zbog manirističkih obilježja (nedostatak zabatnih kruna, odnos između vrlo visokih baza i stupova te rustikalno obložene fasade). Ova vrata prepoznatljiva su i prema raskošnim dekoracijama, raznolikosti figurativnih prikaza koji prikazuju sv. Krševana te lava sv. Marka koji je obnovljen 1980-ih godina. Kako bi se osigurala učinkovita obrana, odmah uz vrata nalazi se **bastion Ponton**, koji ime dobiva prema svom obliku oštrog luka koji nalikuje na vrh strelice, a čiji je „vrh“ usmjeren prema kopnu. Kao što je spomenuto, smatra se da je bastion izgradio Giangiolamo Sanmicheli, nećak Michele Sanmichelija. Bastion Ponton posebice je značajan unutar obrambenog sustava grada Zadra zbog odnosa s gradskim područjem izvan Poluotoka te zbog jedinstvenim i inovativnim konstrukcijskim elementima. U vrijeme izgradnje, bio je najveći bastion u Venecijanskoj Republici, a i danas svojim dimenzijama (preko 240 u dužinu i 40 metara u visinu) nadmašuje bastione na području cijele

Dalmacije. Jedini je zadarski bastion u potpunosti izgrađen od opeke, što je posebice zanimljivo jer se taj materijal u Dalmaciji u vrijeme izgradnje rijetko koristio. Na stranama se mogu prepoznati otvori za topove koji su danas ispunjeni, a na jugozapadnom se zidu nalazi reljef s grbom Venecijanske Republike i oznakom godine 1544. Čitav bastion za vrijeme austrijske uprave prenamijenjen je u perivoj 1829. g., a radilo se prvom javnom perivoju u Dalmaciji. U ovom djelu nalazi se i manji dio zidina te peterokutna Kapetanova kula koji su „ostaci” ranijeg fortifikacijskog sustava iz 13. st. te **trg Pet bunara**, koji je značajan dio ovog spomeničkog kompleksa. Ime trga povezano je s tada najvećom cisternom u gradu, koja je sagrađena na mjestu ranijeg obrambenog jarka u drugoj polovici 16. stoljeća. Zapadna strana trga zatvorena je dijelom zidina iz 13. st.

Utvrda Forte izgrađena je kao dodatak obrambenom sustavu kako bi se ojačala obrana grada, a nalazi se na mjestu na kojem se Poluotok spaja s kopnom. Prilikom izrade, izveden je i jarak kako bi se utvrdu izoliralo od grada i tako pojačao njezin obrambeni potencijal. Utvrda svjedoči o značajnom radu venecijanskih majstora u drugoj polovici 16. st., kada se utvrda smatrala jednim od najvažnijih arhitektonskih oblika *Serenissime* u Dalmaciji (UNESCO, Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. stoljeća). Utvrdu je projektirao Sforza Pallavicino, a gradnja je započela 1567. g. i završena u svega nekoliko godina. Utvrda je ističe svojim dimenzijama, ali i oblikom – „*prema kopnu utvrda ima frontu od dva polubastiona povezana kurtinom, oblik što se naziva klijesta (tal. tenaglia) ili rog (tal. opera a corno). Takve strukture postat će u 17. i 18. stoljeću uobičajene i rasprostranjene, obično pridodavane kao vanjski elementi osnovnom tvrđavnom tijelu; i u Zadru je zapravo riječ o takvom odnosu. Forte je niži od starije utvrde, pa Ponton ima ulogu kavalira, kako se to navodi u više mletačkih izvješća*” (Žmegač, 2013). Prema tome, utvrda je specifična prema svom obliku, odnosno upotrebi motiva „tenalje”, ali i prema ranoj dataciji primjene takvog rješenja. Pri tome, treba istaknuti kako četvrt stoljeća ranije takvo rješenje (doduše u manjim dimenzijama) korišteno i prilikom izgradnje tvrđave sv. Nikole (Žmegač, 2013) koja je također dio serijskog dobra. Renesansna vrata sadrže reljef koji prikazuje grb Sforze Pallavicina s prikazom sedmoglave hidre i natpisom „*Ut cumque*”, što je osobno geslo kondotijera Pallavicina, kako bi se promovirao njegov uspjeh kao graditelja utvrde koja će postati simbol obrambenog sustava Zadra. U zapadnom dijelu u unutrašnjosti utvrde očuvana je velika cisterna, a gornji je dio bunara ukrašen reljefom krilatog lava. Nastavljajući prema istoku, otprilike u središtu utvrde, nalazi se konjanička kuća sagrađena 1689. g., koja je preuređena 1789., a danas je koristi javno komunalno poduzeće Nasadi d.o.o. Krajem 19. st. uz južni je zid izgrađena nova vojarna koja danas služi kao obrazovna institucija. Cijelo je područje utvrde pretvoreno u perivoj sa zavidnom razinom hortikulturnog uređenja, zbog čega je i zaštićen kao spomenik parkovne arhitekture (Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. stoljeća, Dokument nominacije).

2.3. GEOGRAFSKI POLOŽAJ I PROSTORNE GRANICE SVJETSKOG DOBRA

Komponente serijskog dobra svjetske baštine sastoje se od obrambenih zidina, ali i povijesnog urbanog područja koje se nalazi unutar njihova perimetra. U slučaju zadarskog obrambenog sustava, komponentu svjetskog dobra čine sačuvani dijelovi fortifikacijskog sustava, a povijesno je središte (jezgra) definirano kao kontaktna (*buffer*) zona. Kontaktna (*buffer*) zona uključuje cijeli Poluotok i obalno područje na kopnenoj strani grada te je obuhvat zone jednak obuhvatu kulturno-povijesne cjeline grada Zadra (Sl. 3). Rješenjem o zaštiti kulturno-povijesne cjeline grada Zadra u gradu uređen je sustav mjere zaštite u povijesnoj jezgri temeljem kojeg je ona podijeljena u dvije zone „A” i „B” koji je opisan u poglavlju 4.1. *Zaštita upisane komponente „Obrambeni sustav grada Zadra” i kontaktna (buffer) zone.*

Sl. 3. Obuhvat svjetskog dobra, kontaktne (buffer) zone i kulturno-povijesne cjeline grada Zadra
Izvor: Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. stoljeća, Dokument nominacije

2.4. OSTALE KULTURNE I PRIRODNE VRIJEDNOSTI KULTURNO-POVIJESNE CJELINE GRADA ZADRA

U sklopu zaštićene kulturno-povijesne cjeline grada Zadra (reg. br. Z-3409) u Registar kulturnih dobara upisano je 26 pojedinačno zaštićenih nepokretnih kulturnih dobara. U nastavku teksta (Tablica 1) kulturna dobra popisana su sukladno klasifikaciji Registra. Nad navedenim kulturnim dobrima potrebno je postupati u skladu s Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 98/15, 44/17, 90/18, 32/20, 62/20, 117/21), dok je za sve zahvate nad njima potrebno ishoditi dozvole Ministarstva kulture i medija RH te nadležnog konzervatorskog odjela (Konzervatorski odjel u Zadru).

Tablica 1. Popis pojedinačno zaštićenih nepokretnih kulturnih dobara na području kulturno-povijesne cjeline grada Zadra

Sakralne građevine i kompleksi	Episkopalni kompleks Crkva sv. Andrije i sv. Petra Starog Crkva sv. Šimuna Crkva sv. Krševana Crkva Gospe od Kaštela (Gospe od Zdravlja) Crkva sv. Ilije i zgrada uz nju Crkva sv. Marije i samostan benediktinki Crkva sv. Frane i samostan franjevaca Crkva sv. Dominika i ostaci samostana Ostaci samostana sv. Nikole sa crkvom i zvonikom
Javne građevine	Kompleks Namjesništva (Kneževa i Providurova palača) Gradska loža Gradska straža Kompleks stare bolnice Kompleks ženskog odgajališta sv. Dimitrija
Stambene građevine	Palača Gihardini Palača Petrizio Palača Nassis Palača Grisogono Palača Fozze Palača Borelli
Vojne građevine	Citadela
Industrijske građevine	Veliki arsenal
Arheološka nalazišta i zone	Ostaci crkve Sv. Tome Ostaci crkve Stomorica (S. Maria de Pustarela) Ostaci crkve sv. Lovre

Izvor: Registar kulturnih dobara, 2021

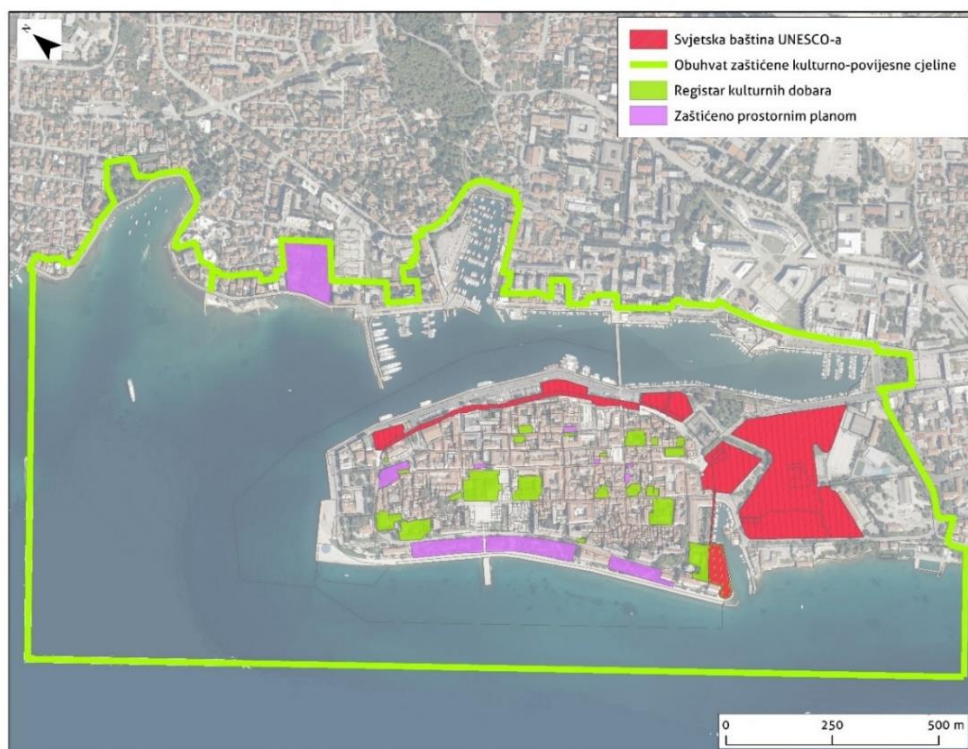
Uz kulturna dobra zaštićena upisom u Registar kulturnih dobara, prema prostornom planu na snazi evidentirano je ukupno 10 kulturnih dobara (palača Dragičević-Pappafava, perivoj kraljice Jelene Madijevke, palača Detrico, perivoj Vladimira Nazor, palača Califfi, perivoj Gospe od Zdravlja, palača Camerlengho, park Maraska, palača Fanfogna. parkovna površina duž Obale kralja Petra Krešimira IV (Perivoj Riva). Navedena se kulturna dobra štite odredbama Prostornog plana, ali ne i Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Prema tome, spomenuto je graditeljsko nasljeđe potrebno revalorizirati, revitalizirati i promicati njihove kulturno-povijesne vrijednosti te ga kao značajan resurs integrirati u ekonomske i društvene tokove u sklopu povijesne jezgre Zadra. Također, evidentiranu parkovnu arhitekturu potrebno je valorizirati u cilju zaštite i očuvanja autentičnih prostora kao dokaz razvoja parkovne misli kroz razna povijesna razdoblja i događanja (PPUGZ, 04/04, 03/08, 16/11, 13/16, 14/19).

2.4.1. Izabrani nematerijalni oblici kulturne baštine

Vrlo bitan aspekt baštine povijesne jezgre grada Zadra čine njeni nematerijalni oblici. Među njima ističu se vjerske procesije poput onih na svetkovinu Sv. Krševana (24. studeni), kada Zadar ujedno slavi dan grada, procesije s relikvijama Sv. Šime (8. listopada) ili procesije na svetkovine Gospe

od Zdravlja (12. rujan) koja je prema predaji u 18. st. spasila grad od velikog požara. Ove svetkovine primjer su duge kršćanske tradicije zadarskog poluotoka koje ljudi na ovom prostoru baštine još od antičkog vremena. Također, jedan od primjera nematerijalne baštine u povijesnoj jezgri grada je tradicijski obrt barkajola koji i danas još barkom na vesla prevoze putnike preko kanala s poluotoka na kopno. Također treba spomenuti bogatu glagoljašku baštinu u Zadru i zadarskom području poput skriptorija sv. Krševana iz 986. g. i glagoljaško pjevanje. Među umijećima ističe se Zadarski tanac, odnosno koreografija na pjesmu *Ljepšega tanca ne viđoh...* revitalizirane kroz drugu polovinu 20. st. Uz to, Zadar je poznato košarkaško mjesto i dom KK Zadar u kojem je, u dvorani Jazine, igrao legendarni košarkaš Krešimir Ćosić. Ovaj sport duboko se utkao u kulturu Zadrana te je postao dio svakodnevnice urbane aktivnosti unutar povijesne jezgre. Zadarska povijesna jezgra bogata je i kulturno-umjetničkim sadržajem kao što su manifestacije: *Glazbene večeri u Donatu*, *Noć punog Maseca* i *Regata Zadarska koka* nazvanoj prema poznatoj vrsti srednjovjekovnog trgovačkog broda čime se valorizira povijesna trgovačka važnost grada, *Plavi salon*, dugogodišnji salon fotografije *Čovjek i more*, *Zadarsko kazališno ljeto*, *Zadar Snova*, *Festival Kazališta lutaka (Mediterraneo)*, *Festival Sola* (bivši *Monoplay*). Osim navedenih, tradicionalne godišnje manifestacije su: izložbe HDLU Zadar, *Karnevalić*, *Advent na Poluotoku*, pučke fešte - *Belafuža*, *Puntamika*, *Arbanasi*, *Varoš*, *Proslava Zadarskog mira 1358*, a među sportskim manifestacijama ističu se *Wings for Life*, *World Run* i *Zadar Christmas Run*.

Jedan dio navedenih kulturno-umjetničkih događaja slavi tradicionalni, mediteranski način života s karakterističnom gastronomijom koja se nalazi na UNESCO-voj Listi svjetske nematerijalne baštine. Govoreći o gastronomiji usko povezanoj s povijesnom jezgrom grada, potrebno je spomenuti kultnu zadarsku tortu od čokolade i naranče i zadarski Maraschino koji su danas prepoznati kao suveniri grada. Vrijedna kulturna baština Zadra svakako su i djela umjetničkih fotografija nastala u drugoj polovici 20. stoljeća iz objektivna renomiranih umjetnika iz tzv. zadarske fotografske škole. Kulturna baština povijesne jezgre grada Zadra iznimno je značajna. Zbog svoje raznolikosti, bogatstva i jedinstvenosti vrlo je vrijedan resurs za razvoj grada, pri čemu se u njenom upravljanju naglasak treba staviti na zaštitu i očuvanje te kvalitetnu valorizaciju i sveobuhvatnu društveno-gospodarsku integraciju s okolinom (Sl. 4).

Sl. 4. Prostorni razmještaj kulturnih dobara na području povijesne jezgre grada Zadra

Izvor: Obrada autora

3 ZNAČAJ KOMPONENTE SVJETSKOG DOBRA

3. ZNAČAJ KOMPONENTE SVJETSKOG DOBRA

3.1. Izjava o izvanrednoj univerzalnoj vrijednosti

Izjava o izvanrednoj univerzalnoj vrijednosti objavljena je u dokumentu nominacije transnacionalnog serijskog svjetskog dobra, koju je evaluiralo ICOMOS te je prihvaćena je od strane Odbora za svjetsku baštinu tijekom konferencije u Krakovu u srpnju 2017. g. U nastavku teksta prikazan je izvadak iz usvojene Izjave o izvanrednoj univerzalnoj vrijednosti, koja je objavljena kao dio odluka donesenih od strane Odbora za svjetsku baštinu.

Obrazloženje (kratka sinteza)

Svjetsko dobro „Obrambeni sustavi Republike Venecije između 16. i 17. st.: *Stato da Terra* – zapadni *Stato da Mar*“ sastoji se od šest komponenata koje se nalaze u Italiji, Hrvatskoj i Crnoj Gori, a koje se protežu na više od 1.000 kilometara između regije Lombardija u Italiji i istočne obale Jadrana. U cjelini predstavljaju obrambene sustave *Serenissime* između 16. i 17. st., najznačajnijeg perioda duge povijesti Republike Venecije i prikazuju oblikovanje, prilagođavanje i funkcioniranje *alla moderna* obrambenog sustava, koji će se prošiti diljem Europe.

Uvođenje baruta utjecalo je na značajne pomake u vojnim tehnikama i arhitekturi koje se ogledaju u načinu oblikovanja utvrda nazvanim *alla moderna*. Organizacija i obrana *Stato da Terra* (sustav je štitio Republiku od drugih europskih sila sa sjeverozapada) i *Stato da Mar* (sustav je štitio morske rute i luke u Jadranskom moru do Levanta) sustava bile su potrebne zbog održavanja širenja Republike Venecije i njezine moći.

Tijekom renesanse ekspanzivno područje *Serenissime* bilo je nedvojbeno gotovo isključivo područje porijekla *alla moderna* ili bastionskih sustava; i opsežne i inovativne obrambene mreže koju je uspostavila Republika Venecija, a koja je od iznimnog povijesnog, arhitektonskog ili tehnološkog značaja. Atributi izvanredne univerzalne vrijednosti uključuju zemljane nasipe te fortifikacijske i obrambene strukture Venecijanske Republike iz 16. i 17. stoljeća. Tome snažno pridonose krajobrazne značajke koje jačaju vizualne kvalitete šest komponenti, kao i urbane i obrambene strukture iz ranijih (srednjovjekovnih) i novijih razdoblja povijesti (kao što su izmjene i dodaci iz napoleonskog i osmanskog razdoblja) koje omogućuju dosljednu reprezentaciju komponenti, uz prepoznavanje taktičke koherentnosti vojne arhitekture svake komponente u njezinom konačnom obliku.

Kriterij (iii): Obrambeni sustavi Republike Venecije iznimno su svjedočanstvo *alla moderna* vojne kulture, koja je razvijala unutar Republike Venecije u 16. i 17. st., uključujući goleme teritorije i interakcije. Komponente u cjelini predstavljaju obrambenu mrežu ili sustav *Stato da Terra* i zapadni *Stato da Mar* sa središtem u Jadranskom moru ili Venecijanskom zaljevu, koji je imao civilnu, vojnu i urbanu dimenziju koja se proširila dalje, prelazeći mediteransku regiju pa do Levanta.

Kriterij (iv): Obrambeni sustavi Republike Venecije predstavljaju karakteristike *alla moderna* fortifikacijskog sustava (bastionski sistem), kojeg je gradila Republika Venecija prateći promjene do kojih je došlo zbog povećanja korištenja vatrenog oružja. Zajedno šest komponenti na izniman način

predstavlja karakteristike *alla moderna* sustava, uključujući tehničke i logističke mogućnosti, moderne borbene strategije i nove arhitektonske zahtjeve unutar *Stato da Terra* i zapadnih dijelova *Stato da Mar*.

Integritet

Kao cjelina šest komponenti Obrambenih sustava Republike Venecije unutar *Stato da Terra* i zapadnih dijelova *Stato da Mar* predstavljaju potrebne atribute izvanredne univerzalne vrijednosti transnacionalne baštine, uključujući tipološke raznolikosti, vizualni integritet i stanje zaštite. Serijsko dobro ostavlja otvorenim potencijal za buduće nominacije *alla moderna* tehnologije kroz proširenje Venecijanske Republike u tom povijesnom razdoblju prema istoku ili levantskom *Stato da Mar*. Stanje konzervacije individualnih komponenti je generalno dobro, iako je njihov integritet varijabilan, te u nekim slučajevima ranjiv, zbog razvoja u prošlosti i sadašnjosti te turističkih pritisaka. Iako bi se mogla izvršiti neka daljnja proširenja *buffer* zona (osobito za komponente u Zadru i Kotoru), granice šest komponenti su odgovarajuće.

Autentičnost

Obrambeni sustav Venecije unutar *Stato da Terra* i zapadnih dijelova *Stato da Mar* i fenomen *alla moderna* vojne arhitekture opsežno su proučavani, potkrijepljeni su opsežnim arhivskim materijalom, dokumentima, arhitektonskim crtežima, kartama i modelima. Zbog njihove namjene i lokacije, na određenim komponentama su se dogodile mnoge promjene, uključujući oštećenja kroz različita razdoblja sukoba od napoleonskog, austrijskog i osmanskog razdoblja te 20. stoljeća.

Zaštita i zahtjevi upravljanja

Pravna zaštita komponenti Obrambenih sustava Venecije unutar *Stato da Terra* i zapadnih dijelova *Stato da Mar* uspostavljena je na nacionalnoj i regionalnoj/lokalnoj razini u svakoj od tri države potpisnice. Okviri pravne zaštite uključuju zakone vezane uz kulturnu baštinu i zaštitu okoliša. U Italiji, tri komponente zaštićene su s *Codice dei beni culturali e del paesaggio* (2004) koji uspostavlja nacionalni regulatorni okvir za radove na zaštiti, uključujući zaštitu značajnih elemenata krajobraza; a svaki je dodatno zaštićen regionalnim i lokalnim prostornim planovima i mjerama zaštite koje reguliraju urbane transformacije. U Hrvatskoj dvije su komponente zaštićene Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobra i upisom u Registar kulturnih dobara; kao i lokalnim mjerama zaštite koje reguliraju urbane transformacije. U Crnoj Gori, upisana komponenta zaštićena je Zakonom o zaštiti kulturnih dobara i podzakonskim aktima te Zakonom o planiranju prostora i izgradnji objekata kao i lokalnim mjerama zaštite koje reguliraju urbane transformacije.

Upravljanje transnacionalnim serijskim dobrom organizirano je transnacionalnoj, nacionalnoj i lokalnoj razini odgovornosti i aktivnosti. Transnacionalni *Memorandum razumijevanja* (iz prosinca 2015. g.) osigurava koordinaciju između tri države potpisnice i uspostavlja Međunarodni koordinacijski tim koji je odgovoran za koordinaciju, implementaciju i redovito ažuriranje transnacionalnog Plana upravljanja. Zajednički ciljevi upravljanja, okvir za procjenu utjecaja na baštinu te sažetak trenutnih projekata osigurati će se kroz transnacionalni Plan upravljanja. Spremnost na rizike uspostavljaju države potpisnice za rizike relevantnih prirodnih katastrofa, uključujući potrebe, šumske požare i podizanje razine mora. Zbog kompleksnih pritisaka i visoke razine turističkog razvoja kod pojedinih komponenti serijskog dobra, potrebni su planovi očuvanja i Planovi upravljanja, uključujući planove upravljanja posjetiteljima i studije turističkog nosivog kapaciteta.

Međunarodni koordinacijski tim podržavaju nacionalne koordinacijske skupine u svakoj državi, koje čine relevantne nacionalne i lokalne vlasti. Navedeni su financijski izvori i izvori za stručnost i obuku vezano uz zaštitu komponenti ovog serijskog dobra. Uspostavljen je sveobuhvatni sustav praćenja, koji bi se mogao proširiti kroz rad Međunarodnog koordinacijskog tima, posebno u vezi s pritisacima uzrokovanih posjetiteljima.

3.2. PREPORUKE ODBORA ZA SVJETSKU BAŠTINU

Povezano uz autentičnost i integritet svjetskog dobra te mjere zaštite i navedene zahtjeve upravljanja, Odbor za Svjetsku baštinu preporuča državama potpisnicama sljedeće:

- Razvoj i implementaciju okvira za „Procjenu utjecaja na baštinu“ (*Heritage Impact Assessment* - HIA), kao prioritet u odnosu na razvojne prijedloge (uključujući one povezane s upravljanjem turizmom te pristupom),
- Osigurati da su svi veliki projekti koji mogu utjecati na izvanrednu univerzalnu vrijednost serijskih dobara iskomunicirani s Odborom za svjetsku baštinu u skladu s paragrafom 172. Operativnih smjernica za primjenu Konvencije o svjetskoj baštini
- Osigurati da se procesi zaštite i očuvanja planiraju tako da se zadrže slojevi (modifikacije obrambenih sustava) iz svih povijesnih razdoblja, umjesto uklanjanja onih elemenata koji nisu povezani s Venecijanskom Republikom
- Pregled i modificiranje kontaktnih (*buffer*) zona i integracija kasnijih fortifikacijskih sustava kako bi se prepoznala taktička koherentnost svakog lokaliteta u svom konačnom obliku (posebno se odnosi na Peschieru del Gardu i Kotor) i kako bi se podržala buduća valorizacija vojne arhitekture serijskih komponenti,
- **Proširenje kontaktne (*buffer*) zone komponente u Zadru, u svjetlu potencijalnih utjecaja razvojnih projekata u blizini,**
- Proširenje kontaktne (*buffer*) zone u Kotoru kako bi se uključilo područje morske vode,
- **Razvoj i implementacija planova upravljanja za svaku komponentu, koji se jasno temelji na izvanrednoj univerzalnoj vrijednosti serijskog dobra,**
- Nastavljanje napora za premještanje intruzivnih i redundantnih elemenata unutar serijskih komponenti, kao što je intruzivno parkiralište (Zadar); i vizualno intruzivni urbani i industrijski razvoj (Kotor). Ovi ciljevi trebaju biti uključeni u planove upravljanja lokalitetima, podvrgnuti procjeni utjecaja na baštinu (HIA) i nadzirani,
- **Razvoj i implementacija predloženih studija turističkog kapaciteta kao hitnih prioriteta,**
- **Razvoj planova upravljanja posjetiteljima koji omogućuju održivi turizam i visoko kvalitetno posjetiteljsko iskustvo,**
- Razvijanje transnacionalne strategije zaštite i očuvanja temeljene na vrijednostima, koja se bazira na stručnom znanju o *alla moderna* obrambenim sustavima kao alata za pomoć nacionalnim i internacionalnim koordinacijskim timovima,
- Nastavak razvoja procesa praćenja kroz rad Međunarodnog koordinacijskog tima.

3.3. PITANJE INTEGRITETA I AUTENTIČNOSTI

Kao što je ranije istaknuto, nužno je da svako dobro svjetske baštine ispunjava uvjete integriteta i autentičnosti, koji zajedno pridonose značaju dobra. U odnosu na izgrađeni okoliš, značaj dobra izražava se u elementima koji zajedno čine integritet dobra, što se također procjenjuje prilikom priznavanja izvanredne univerzalne vrijednosti. Društveno-funkcionalni integritet mjesta odnosi se na identifikaciju funkcija i procesa na čemu se temelji daljnji razvoj mjesta, kao što su procesi povezani s interakcijama u društvu, duhovnim praksama, korištenje prirodnih resursa i kretanja ljudi. Prostorna identifikacija elemenata koji bilježe funkcije i procese pridonosi povijesno-strukturnom integritetu mjesta, evidentirajući razvoj tijekom vremena. Dokumentom o autentičnosti iz Nare (1994) napominje se da je ovisnost prirode i kulturne baštine, njenog kulturnog konteksta i razvoja tijekom vremena, procjene autentičnosti mogu biti povezane s različitim izvorima informacija. U praksi, to bi značilo da postoji potreba za provjeravanjem dosljednosti i vjerodostojnosti elemenata koji pridonose značaju dobra.

Godine 2015. ICOMOS je usvojio Deklaraciju iz Xi'ana o zaštiti smještaja povijesnih građevina, mjesta i područja (*Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas*), u kojoj se priznaje doprinos okruženja (eng. *setting*) značaju kulturno-povijesnih spomenika i lokaliteta. Naglašeno je sljedeće:

„Okruženje baštinske strukture, lokaliteta ili područja definira se kao neposredna i proširena okolina koja je dio ili pridonosi njihovom značaju i svojstvenom karakteru. Osim fizičkih i vizualnih aspekata, okruženje uključuje interakciju s prirodnim okolišem; prošle ili sadašnje društvene ili duhovne prakse, običaje, tradicijska znanja, namjenu ili aktivnosti i ostale oblike nematerijalne kulturne baštine koji su stvorili i oblikuju prostor, kao i trenutne dinamične kulturne, društvene i ekonomske kontekste.“

U Dokumentu nominacije (2017) naglašava se važnost poveznica između utvrda te krajobraznog okruženja, kao i poveznica između obrambenih elemenata i već postojećeg urbanog okruženja. Navedeni zaključci iznimno su važni prilikom procjene komponente „Obrambeni sustav grada Zadra“, budući da se nominacija sastoji od sačuvanih obrambenih struktura i vanjske utvrde, a povijesni grad kao takav definiran je kao kontaktna (*buffer*) zona. Kao što je već naglašeno, rješenje je drugačije u odnosu na ostale komponente serijskog upisa, kao što su Bergamo i Kotor, kod kojih područje svjetske baštine uključuje povijesni grad u cjelini. Kada je riječ o obrambenom sustavu, kao što je također navedeno u Dokumentu nominacije, ne bi se trebalo ograničavati isključivo na obrambene zidine jer je obrana uključivala cijeli grad zbog čega je povijesnu jezgru potrebno promatrati kao cjelinu. Nadalje, ICOMOS sažima rezultate evaluacije vezano uz obrambeni sustav grada Zadra na sljedeći način:

„Zadar (Zara) bio je administrativno središte Stato da Mar, glavni grad venecijanske Dalmacije, i čvorište pomorskih puteva u Venecijanskom zaljevu (Golfo di Venezia), između Venecije i Krfa. Zadar je omogućavao Veneciji kontrolu navigacije i zaštitu Republike od gusara, a grad je bio vojno i administrativno središte za Dalmaciju. Nalazi se na poluotoku, koji je bio utvrđen, a njegovi elementi uključuju gradske zidine s bastionima i vanjsku utvrdu. Unatoč tome što su brojne promjene utjecale na obrambeni sustav, radi se o izrazito značajnom sustavu. Obrambena fronta poluotoka i dalje čuva izvanrednu akumulaciju zidova i struktura; tragove antičkog zida unutar monumentalnih Kopnenih vrata s nišama, srednjovjekovnu utvrdu, renesansne bedeme i dva izvanredna bastiona, oblik utvrde Forte i tako dalje. Ova komponenta demonstracija je alla moderna vojne arhitekture.“

Tijekom upisa na Listu svjetske baštine, nekoliko je preporuka od strane Odbora za svjetsku baštinu upućeno na razini transnacionalnog serijskog dobra, a koji se dotiču i grada Zadra. Navedeno se odnosi na: premještanje intruzivnih i redundantnih elemenata, kao što je intruzivno parkiralište (Zadar); razvoj

studije turističkog nosivog kapaciteta kao prioriteta, kao i proširenje kontaktne (*buffer*) zone na kopno u istočnom dijelu povijesnog grada Zadra. Proširenje kontaktne (*buffer*) zone nije nužno samo kako bi se uspostavio sistem procjene utjecaja na baštinu (*Heritage Impact Assessment - HIA*), već je u skladu s idejom venecijanskog obrambenog sustava, koji je uobičajeno imao otvorenu zonu izvan gradskih zidina za kontrolu i obrambene svrhe. Kontaktna (*buffer*) zona zahtjev je za svaki lokalitet svjetske baštine što je naznačeno Operativnim smjernicama za primjenu Konvencije o svjetskoj baštini (2019:104). Kontaktna (*buffer*) zona trebala bi uključivati neposredno okruženje nominiranog dobra, važne vizure i ostale područja ili atribute koji su funkcionalno važni kao potpora dobru i njegovoj zaštiti. Također se napominje da se definiranje kontaktne (*buffer*) zone nakon upisa na Listu, obično smatra manjom preinakom granica. Iako je nominacija svjetske baštine ograničena na obrambene zidine i direktno povezane elemente, nužno je uzeti u obzir da je cijeli grad bio uključen u obranu, što pridonosi značaju povijesne jezgre. Unatoč tome što se samo dio zidina sačuvan, postoje tragovi o ostatku obrambenog sustava kao arheološkog nalazišta, čime se potkrepljuje navedeni zaključak. Kao što je već naglašeno, povijesni grad zaštićen je kao kontaktna (*buffer*) zona, što je područje koje je bilo dio venecijanskog obrambenog sustava te bi ga trebalo shvaćati integralno; u vezi s obrambenim strukturama i krajobraznim okruženjem.

3.4. ATRIBUTI IZVANREDNE UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI

Smatra se da se kulturno dobro odlikuje izvanrednom univerzalnom vrijednosti kada ispunjava neke od sljedećih kriterija:

- (i) umjetničko djelo ljudskog kreativnog genija;
- (ii) predstavlja važnu promjenu ljudskih vrijednosti kroz određeno vremensko razdoblje u jednom kulturnom području svijeta, na području razvoja arhitekture ili tehnologije, monumentalnih umjetnosti, urbanizma ili dizajna krajolika;
- (iii) jedinstveno ili barem izvanredno svjedočanstvo kulturne tradicije postojeće ili nestale civilizacije;
- (iv) izvanredan primjer gradnje, arhitektonskog ili tehnološkog kompleksa ili krajolika koji predstavlja važnu etapu ljudske povijesti;
- (v) izvanredan primjer tradicionalnog ljudskog naselja, uporabe tla ili mora, koji je reprezentativan za cijelu kulturu (ili kulture), ili ljudsku interakciju s okolišem, osobito ako je postao osjetljiv zbog utjecaja nepovratnih promjena;
- (vi) izravno ili očitto povezan s pojavama ili živom tradicijom, s idejama ili vjerovanjima, s umjetničkim i književnim radovima izvanrednog jedinstvenog značaja (Odbor za svjetsku baštinu smatra da ovaj kriterij treba upotrebljavati isključivo uz neki drugi od nabrojanih kriterija).

Serijsko svjetsko dobro „Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. st.: *Stato da Terra* – zapadni *Stato da Mar*“ tako je upisano na Listu svjetske baštine prema kriterijima (iii) i (iv). Uz navedene kriterije, a kako bi se ispunili uvjeti za proglašavanje izvanredne univerzalne vrijednosti, nominirano dobro također mora ispunjavati kriterije integriteta i/ili autentičnosti, kao i imati odgovarajući sustav zaštite i upravljanja kako bi se osiguralo očuvanje dobra. Ovisno o vrsti kulturne baštine, kao i kulturnom kontekstu, može se shvatiti da upisani lokaliteti ispunjavaju uvjete autentičnosti ako su

njihove kulturne vrijednosti dosljedno izražene kroz niz atributa koji uključuju: formu i oblik, materijal i gradivo, korištenje i funkciju, tradicije, tehnike i upravljačke sustave, lokaciju i okruženje, jezik (kao i druge oblike nematerijalne baštine), duh i osjećaj te druge unutarnje i vanjske čimbenike (Operativne smjernice za primjenu Konvencije o svjetskoj baštini, 2019).

U slučaju serijskog svjetskog dobra „Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. st.: *Stato da Terra – zapadni Stato da Mar*“ kriterij (iii) ispunjen je budući da dobro ukazuje na izvanredne dokaze venecijanske vojne kulture čiji se tragovi mogu pronaći u ostalih dijelovima svijeta. Kriterij (iii) na razini serijskog dobra izražen je atributima jedinstvenog oblikovanja (vojnog, urbanog i civilnog) i administracije teritorijalnog sustava. Također, ističe se da su sačuvani materijalni dokazi o venecijanskoj arhitekturi ne samo kroz arhitektonske oblike i strukture, već i kroz dokumentaciju i društvene modele. Nadalje, kriterij (iv) ispunjen je jer je serijsko dobro izvanredan primjer razvoja „moderne“ vojne arhitekture, a koji je izražen kroz sljedeće atribute: prisutnost vrhunskih primjera „moderne“ vojne arhitekture te široki dijapazon različitih tipova obrambene arhitekture.

Kriteriji (iii) se na razini komponente obrambenih sustava grada Zadra očituje kroz niz atributa. Važno je ponovno naglasiti geostrateški položaj grada Zadra te ulogu koju je imao u mletačkoj Dalmaciji kao njezin glavni grad (*caput Dalmatie*). Zadar je u mreži obrambenih sustava imao značajnu obrambenu ulogu u zaštiti cijelog zaljeva, ali i značajnu ulogu trgovinskog središta kroz koji se osiguravala i razmjena dobara s unutrašnjosti. Svjedočanstvo postojećeg sustava *Stato di Mar* ne očituje se samo u fizičkim strukturama, već i u spoznajama o sudjelovanju najznačajnijih arhitekata i vojnih inženjera u projektiranju i izgradnji fortifikacijskog sustava. O „nestaloj“ civilizaciji svjedoče i sačuvani arhivski izvori koji ukazuju na inovativnost rješenja elemenata obrambenog sustava u Zadru, ali i sačuvani reljefi koji uključuju natpise te figurativne prikaze. Prema tome, sveukupnost navedenih atributa ukazuje na korištenje za to vrijeme suvremenog i inovativnog principa utvrđivanja koji je unutar Venecijanske Republike razvijen i pod njezinim utjecajem proširen, uvjetovan promjenom načina ratovanja i općenitom modernizacijom tehnike. Kriteriji (iv) se na razini komponente također iskazuje nizom atributa. Cjelokupni fortifikacijski sustav Zadra prilagođen je zatečenom terenu zbog kojeg se način utvrđivanja prilagođava kako bi se ostvario *alla moderna* obrambeni sustav. Kao najznačajniji elementi izvanrednih primjera razvoja moderne vojne arhitekture ističu se bastion Ponton (po jedinstvenim inovativnim i konstrukcijskim elementima, izgrađen je kao najveći bastion na području Venecijanske Republike, a ističe se i kao najveći bastion u današnjoj Dalmaciji), utvrda Forte (primjena rješenja „tenalje“, s posebnim naglaskom na ranu primjenu) te Kopnena vrata koja se smatraju najznačajnijim individualnim ostvarenjem u Dalmaciji za vrijeme Venecijanske Republike, uz bastione Citadela i Kaštel, Morska Vrata te cisternu s pet bunara (trg Pet bunara). Cjelovitost navedenih elemenata te povezanost s ostalim opisanim elementima koji čine zadarski fortifikacijski sustav (te ostala obilježja poput skošnjenja zida koja su karakteristična za tadašnju balističku znanost, kao i upotrebljavanje kamenog okvira) upućuje na izvanredan primjer razvoja moderne vojne arhitekture te široki dijapazon mogućih rješenja koji se razvijao unutar Venecijanske Republike.

Tablica 2. Odnos elemenata izvanredne univerzalne vrijednosti i atributa svjetskog dobra

Elementi izvanredne univerzalne vrijednosti (kriteriji)	Atributi na razini serijskog dobra	Općeniti atributi na razini komponente <i>Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. st. u Zadru</i>	Specifični atributi na razini komponente <i>Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. st. u Zadru</i>
Kriterij (iii)	Jedinstveno oblikovanje (vojno, urbano i civilno) i administracija teritorijalnog sustava	Geostrateški položaj grada Zadra; uloga u sklopu Venecijanske Republike	- Obrambeni sustav grada Zadra
	Sačuvanost dokaza o venecijanskoj arhitekturi	Djelovanje najznačajnijih venecijanskih arhitekata i	- Bastion Ponton - Utvrda Forte

Elementi izvanredne univerzalne vrijednosti (kriteriji)	Atributi na razini serijskog dobra	Općeniti atributi na razini komponente <i>Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. st. u Zadru</i>	Specifični atributi na razini komponente <i>Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. st. u Zadru</i>
	kroz dokumentaciju i društvene modele	inženjera u izgradnji; sačuvanost arhivskih izvora te materijalnih prikaza	- Kopnena vrata
Kriterij (iv)	Prisutnost vrhunskih primjera <i>alla moderna</i> vojne arhitekture	Prilagođavanje izgradnje zidina geomorfološkim obilježjima grada Zadra	- Obrambeni sustav grada Zadra
	Širok dijapazon različitih tipova obrambene arhitekture	Fortifikacijski elementi odlikuju se primjenom inovativnih rješenja u skladu s postavkama <i>alla moderna vojne arhitekture</i>	- Obrambene zidine - Bastion Ponton - Utvrda Forte - Bastion Citadela - Bastion Kaštel - Kopnena vrata - Morska vrata - Cisterna s pet bunara

Izvor: *Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. stoljeća*, Dokument nominacije, obrada autora

3.5. DOPRINOS KOMPONENTE „**OBrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. st. u Zadru**“ **IZVANREDNOJ UNIVERZALNOJ VRIJEDNOSTI**

Promatrajući serijsko svjetsko dobro u cjelini, svaka komponenta svojim značajkama pridonosi izvanrednoj univerzalnoj vrijednosti svjetskog dobra. Prema tome, gledajući pojedinačno, svaka se komponenta ističe specifičnim karakteristikama koje su pridonijele upisu na Listu svjetske baštine, a koje se odnose na način izgradnje i razmjere izgradnje obrambenih sustava, odnos s okolinom i krajolikom, prisutnost određenih elemenata te ulogu koju je svaka komponenta imala u sustavu *Stato da Terra* ili *Stato da Mar*. Tablica 3. sadrži navedene karakteristike kojima se naglašavaju posebnosti svake komponente. Svjetsko se dobro tako analizira kroz sljedeće aspekte (Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. stoljeća, Dokument nominacije):

- područja i komercijalni trgovinski putevi koji su se protezali do Bliskog istoka između *Stato da Terra* i *Stato da Mar*, unutar sustava glavnih centara u Venecijanskom zaljevu;
- cjelokupni sustav *alla moderna* vojne arhitekture, uključujući različite tipove obrambenih struktura;
- cjelovita svojstva programa izgradnje koji su uključivali nekoliko eksperimenata u oblikovanju i varirali ovisno o razmjerima izgradnje, a koji su se razvijali tijekom tri stoljeća unutar kojih se vojna arhitektura i strukture proučavaju;
- brojna različita okruženja koja su imala značajan utjecaj na oblikovanje vojne arhitekture i struktura, kao i na materijale i konstrukcijske tehnike koje su se pritom upotrebljavale.

Analiza (Tablica 3.) ukazuje da je obrambeni sustav u Zadru istaknut prema kategorijama „tipologija“, „sastavni elementi“, „uloga unutar dobra“, „okolišni i krajobrazni kontekst“ te „glavni atributi“. Tipologijom se ističe s obzirom na sačuvane arhitektonske elemente i strukture, budući da nije sačuvan cjelokupni „prsten“ zidina, koji su, unatoč tome, vizualno povezani i tako ukazuju na perimetar nekadašnjeg obrambenog sustava. Sastavni element čine gradske zidine s bastionima te utvrda te utvrda Forte koja je pridodana zidinama na najužem dijelu poluotoka, na mjestu u kojem se poluotok spaja s kopnom, kako bi se osigurala učinkovitija obrana tadašnjeg grada. Uloga grada Zadra unutar sustava *Stato da Mar* naglašena je, budući da je Zadar bio središnja točka tog sustava odakle i proizlazi značaj fortifikacijske arhitekture grada iz tog razdoblja. Zadarski obrambeni sustav ističe se i po tome što je izgrađen na poluotoku, čiji je oblik utjecao na gradnju zidina i navedene prilagodbe prirodnom terenu. Kao glavni se atribut ističe bastion Ponton, čije se značajke opisane u poglavlju 2.2.2. *Obrambeni sustav grada Zadra*.

Tablica 3. Komparativna analiza komponenata serijskog dobra

Komponenta	Tipologija	Sastavni elementi	Uloga unutar dobra	Vrijeme izgradnje	Okolišni i krajobrazni kontekst	Glavni atributi
Utvrđeni grad Bergamo	Utvrđeni grad	Gradske zidine s bastionima, vanjske utvrde, urbano tkivo	Sjeverozapadna obrambena točka i slavljenički grad	16.-17.st.	Uzvisina	Sinergija između utvrđenih elemenata i različitih funkcija Kvaliteta civilne arhitekture
Gradska utvrda u Palmanovi	Gradska utvrda	Gradske zidine s bastionima, urbanistički tlocrt i tkivo	Sjeverozapadna obrambena točka	16.-17.st.	Ravnica	Model civilnog i vojnog „idealnog“ grada
Utvrđeni grad Peschiera del Garda	Utvrđeni grad	Perimetar bastiona, tlocrt	Obrambena točka prema drugoj strani rijeke Mincio	16.-17.st.	Konvergencija rijeka-jezero	Pentagonalni geometrijski tlocrt Sustavi na vodi
Obrambeni sustav u Zadru	Obrambeni sustav sastavljen od povezanih elemenata	Gradske zidine s bastionima, izvangradska utvrda Forte	Glavni grad <i>Stato da Mar</i>	16.-17.st.	Poluotok Oblikovanje podzemnih tunela i tunela za protuminiranje	Obrambene zidine koje okružuju grad na poluotoku Bastion Ponton (najveći bastion u tehnici <i>alla moderna</i> , izgrađen od opeke) Utvrda Forte (izvangradska utvrda s jednim od prvih primjena „ <i>tenaglia</i> “ rješenja)

Lokalni Plan upravljanja "Obrambenim sustavom Zadra" komponentom serijskog svjetskog dobra UNESCO-a
 "Venecijanski obrambeni sustavi 16. i 17. stoljeća: *Stato da Terra*, zapadni *Stato da Mar*"

						Bastion Citadela Bastion Kaštel Kopnena vrata (glavna gradska vrata arhitekta Michele Sanmichelija) Morska vrata (vrata koja se otvaraju prema luci) Cisterna s pet bunara
Utvrda sv. Nikole u Šibeniku	utvrda	Individualni element	Središnji garnizon za Venecijanski zaljev	15.-17.st.	Otok	Prototip <i>alla moderna</i> bastionske utvrde
Utvrđeni grad Kotor	Utvrđeni grad	Poli-funkcionalni grad	Upravno središte Kotorskog zaljeva	15.-17.st.	Zaljev	Utvrđene zidine protežu se između brda i mora

Izvor: Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. stoljeća, Dokument nominacije

4 ZAŠTITA I PRAVNI INSTRUMENTI

4. ZAŠTITA I PRAVNI INSTRUMENTI

4.1. Zakonodavni okvir očuvanja i zaštite KULTURNE BAŠTINE

Zaštita i očuvanje kulturne baštine nacionalni je prioritet prepoznat i priznat u temeljnom pravnom dokumentu - Ustavu Republike Hrvatske. U čl. 52., st. 1. navodi se: „*More, morska obala i otoci, vode, zračni prostor, rudno blago i druga prirodna bogatstva, ali i zemljište, šume, biljni i životinjski svijet, drugi dijelovi prirode, nekretnine i stvari od osobitog kulturnoga, povijesnoga, gospodarskog i ekološkog značenja, za koje je zakonom određeno da su od interesa za Republiku Hrvatsku, imaju njezinu osobitu zaštitu.*“ Kulturna baština utjelovljuje jedinstveni nacionalni identitet zbog čega uživa zaštitu države kao „*duhovna narodna vrednota*“ (Ustav RH, čl. 69., st. 3.). Članak 134. Ustava RH postavlja sklopljene i potvrđene međunarodne ugovore iznad zakona. Slijedom toga, svi zakonski propisi u zaštiti i očuvanju kulturne baštine moraju uvažavati i počivati na pravilima i načelima međunarodnih ugovora kojih je Republika Hrvatska stranka. Hrvatska je stranka potpisnica sljedećih međunarodnih akata donesenih pod ingerencijom Ujedinjenih naroda (UNESCO) s područja zaštite svjetskih dobara:

- Konvencija o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba (1954.);
- Konvencija o načinima zabrane i sprječavanja nedozvoljenog uvoza, izvoza i prijenosa vlasništva nad kulturnim dobrima (1972.);
- Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine (1975.);
- Europska konvencija o krajolicima (2000.);
- Konvencija o zaštiti podvodne kulturne baštine (usvojena 2001., nije još stupila na snagu);
- Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine (2006.);
- Konvencija za zaštitu i promicanje raznolikosti kulturnih izričaja (2007.).

Ustavotvorna zaštita kulturnih dobara prenesena je i dodatno osnažena u 'nižim' zakonskim i podzakonskim propisima međusobno usklađenima s maksimama krovnog pravnog akta. *Lex specialis* za područje zaštite i očuvanja kulturnih dobara predstavlja Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 98/15, 44/17, 90/18, 32/20, 62/20, 117/21, 114/22). Predmetnim Zakonom definira se pravna osnova i područje obuhvata upravljanja kulturnim dobrom koje uključuje područje samog kulturnog dobra *in situ* zajedno s njegovom kontaktnom zonom i okruženjem. Za navedene granice područja kulturnog dobra Zakon propisuje sustav mjera zaštite. Uz to, Zakon uređuje vođenje Registra kulturnih dobara, izradu planova upravljanja kulturnim dobrima, konzervatorskih podloga i elaborata, obveze i prava vlasnika nad kulturnim dobrom, postavlja institucionalni okvir zaštite i očuvanja te financiranje zaštite. Pravilnost/ispravnost zaštite ogleđa se u oslanjanju Zakona na provedbu mjera prvenstveno stručne naravi (konzervatorski elaborat, konzervatorska podloga, stručno povjerenstvo za valorizaciju kulturnih dobara, stručno savjetovanje, kriterij stručne osposobljenosti fizičkih i pravnih osoba u obavljanju poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara detaljno razrađen kroz Pravilnik o uvjetima za dobivanje dopuštenja, i dr.). Stručno postupanje s kulturnim dobrom udovoljava zahtjevima zaštite određivanjem primjerenih mjera, namjene i korištenja, čime se ostvaruje održivo upravljanje

kulturnom baštinom. Takav pristup odgovara teleološkoj pozadini Zakona fokusiranoj na očuvanju vrijednosti kulturnih dobara za buduće naraštaje. Na državnoj razini, na snazi je nekoliko pravilnika i regulacija koje preciziraju procedure i instrumente kako bi se postigla cjelokupna zaštita kulturne baštine:

- Pravilnik o iskaznici i znački inspektora zaštite kulturnih dobara te načinu vođenja očevidnika o obavljenim pregledima (NN 117/12, NN 124/12 - Ispravak);
- Pravilnik o uvjetima za dobivanje dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 98/18);
- Pravilnik o postupku i načinu izdavanja dopuštenja za obavljanje podvodnih aktivnosti u unutarnjim morskim vodama i teritorijalnom moru Republike Hrvatske u područjima gdje se nalaze kulturna dobra (NN 22/09, NN 36/11, NN 58/14);
- Pravilnik o arheološkim istraživanjima (NN 102/10);
- Pravilnik o obliku, sadržaju i načinu vođenja Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske (NN 89/11, NN 130/13);
- Pravilnik o stručnim zvanjima u konzervatorsko-restauratorskoj djelatnosti te uvjetima i načinu njihova stjecanja (NN 59/09, 117/12, NN 57/13);
- Pravilnik o određivanju kulturnih predmeta koji se smatraju nacionalnim blagom država članica Europske unije (NN 38/04);
- Uredba o spajanju javnih ustanova restauratorske djelatnosti (NN 2/97, NN 119/01, NN 72/14);
- Uredba o osnivanju Međunarodnog centra za podvodnu arheologiju u Zadru (NN 33/08)
- I drugi Pravilnici koji su vezani uz zaštitu i očuvanje kulturne baštine.

Zakoni na državnoj razini čije se odredbe dotiču zaštite i očuvanja kulturne baštine su sljedeći (pri tome, važno je istaknuti kako je po pitanju određenih zakona potrebno raditi na integraciji, što je opisano u poglavlju 6.2. *Izazovi, potrebe i potencijali u kontekstu upravljanja povijesnom jezgrom i svjetskim dobrom*):

- Zakon o prostornom uređenju (NN 153/13, 65/17, 114/18, 39/19, 98/19),
- Zakon o zaštiti okoliša (NN 80/13, 153/13, 78/15, 12/18, 118/18),
- Zakon o gradnji (NN 153/13, 20/17, 39/19, 125/19),
- Zakon o komunalnom gospodarstvu (NN 68/18, 110/18, 32/20),
- Zakon o gospodarenju otpadom (NN 84/21).
- I drugi zakonski i podzakonski akti.

4.2. ZAŠTITA UPISANE KOMPONENTE „OBRAMBENI SUSTAV GRADA ZADRA“ I KONTAKTNE (*BUFFER*) ZONE

Kao što je ranije istaknuto, svojstvo kulturnog dobra za kulturno-povijesnu cjelinu grada Zadra utvrđeno je Rješenjem Ministarstva kulture iz 2007. g kojim se određuju i obuhvati zona „A“ i „B“. U obuhvatu „A“ zone nalazi se središte povijesne jezgre s episkopalnim kompleksom, antičkim forumom, samostanskim kompleksom sv. Marije, crkvom Sv. Ilije i zgradom Arheološkog muzeja, dok je opseg zone B istovjetan arealu zaštićene kulturno-povijesne cjeline grada Zadra. Propisane su i mjere zaštite koje su na snazi u svakoj od zona:

- **Zona A** - potpuna zaštita povijesnih struktura odnosi se na kulturno-povijesnu cjelinu ili njezine dijelove koji sadrže dobro očuvane i osobito vrijedne povijesne strukture. Sustavom mjera zaštite u ovoj zoni uvjetovat će se mjere cjelovite zaštite i očuvanja svih kulturno-povijesnih vrijednosti uz najveće moguće poštovanje tradicije i funkcija prostora i sadržaja. Na području ove zone strogo se kontrolira unošenje novih struktura i sadržaja stranih ili neprikladnih sačuvanim kulturno-povijesnim vrijednostima. Prilagođavanje postojećih povijesnih funkcija i sadržaja suvremenim potrebama može se prihvatiti uz minimalne fizičke intervencije u povijesne strukture. Prihvatljive su metode sanacije, konzervacije, restauracije, konzervatorske rekonstrukcije i prezentacije).
- **Zona B** - djelomična zaštita povijesnih struktura uvjetuje se u dijelovima kulturno-povijesne cjeline koji sadrže vrijedne elemente povijesnih struktura različitog stupnja očuvanosti. Sustavom mjera zaštite u ovoj zoni, odnosno zonama koje se nalaze na području kulturno-povijesne cjeline unutar prostornih međa, utvrđenih rješenjem o utvrđivanju svojstva kulturnog dobra, uvjetovat će se zaštita i očuvanje osnovnih elemenata povijesne planske matrice i karakterističnih skupina građevina, pojedinih građevina i drugih, za ukupnost određene kulturno-povijesne cjeline važnih vrijednosti, a prije svega oblika građevina i sklopova, gabarita i povijesnih sadržaja. Na području ove zone uvjetovat će se intervencije u smislu prilagođavanja funkcija i sadržaja suvremenim potrebama, ali bez bitnih fizičkih izmjena sačuvanih elemenata povijesnih struktura. Prihvatljive su metode konzervacije, rekonstrukcije, interpolacije, rekompozicije i integracije u cilju povezivanja povijesnih s novim strukturama i sadržajima koji proizlaze iz suvremenih potreba).

Sl. 5. Zona A (potpuna zaštita) i zona B (djelomična zaštita) zaštićene kulturno-povijesne cjeline grada Zadra

Izvor: Konzervatorski odjel u Zadru

Nadalje, kulturno-povijesna cjelina grada Zadra upisana je u Registar kulturnih dobara pod registarskim brojem Z-3409 i štiti se odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 98/15, 44/17, 90/18, 32/20, 62/20, 117/21, 114/22). Prema članku 55. istog Zakona, sustav mjera zaštite obuhvaća nepokretna dobra te njihove kontaktne (*buffer*) zone, pri čemu treba uzeti u obzir i da je obuhvat definirane kontaktne (*buffer*) zone svjetskog dobra istovjetan granici kulturno-povijesne cjeline, koja podliježe sustavu zaštite navedenog Zakona. Prema tome, sve su intervencije u tom području pod strogom kontrolom Ministarstva kulture i medija RH te Konzervatorskog odjela u Zadru kao sektora Ministarstva, vodeći se praksom uvažavanja svih povijesnih slojeva prilikom poduzimanja potrebnih zahvata. Prema Dokumentu nominacije (2017) elementi komponente „Obrambeni sustav grada Zadra“ u dobrom su općem stanju po pitanju zaštite struktura, oblika i originalnih materijala te su adekvatno predstavljeni unutar svojih novih funkcija. Navedeno se stanje osigurava kroz periodično održavanje i restauraciju, sukladno Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Planirane se intervencije uglavnom odnose na konzervatorske zahvate; obnovu, restauraciju i održavanje (redoviti ciklusi održavanja prvenstveno su usmjereni uklanjanju raslinja te održavanju javnih prostora koji su smješteni unutar fortifikacijskog sustava). Intervencije se izvode korištenjem materijala i tehnika koje su u skladu u

konzervatorskim smjernicama i preporukama koje se temelje na međunarodnim principima prema smjernicama relevantnih institucija. Unazad nekoliko godina, grad Zadar kroz posebne je programe osigurao odgovarajuća financijska sredstva za zaštitu i potrebne intervencije na obrambenom sustavu (Dokument nominacije, Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. stoljeća).

U studenom 2019. g. podneseno je zajedničko izvješće o stanju konzervacije transnacionalnog serijskog dobra (*State of Conservation Reports*) Odboru za svjetsku baštinu. Prema navedenom izvještaju, u sklopu preporuke „*Osigurati da su svi veliki projekti koji mogu utjecati na izvanrednu univerzalnu vrijednost serijskih dobara iskomunicirani s Odborom za svjetsku baštinu u skladu s paragrafom 172. Operativnih smjernica za primjenu Konvencije o svjetskoj baštini*“ prijavljuju se provedeni i planirani projekti. Godine 2014. tako je započet projekt restauracije Malog Arsenala kao dijela Narodnog Muzeja u Zadru (završen 2016. g.), a 2015. g. organiziran je međunarodni natječaj za obnovu bastiona Citadela (projekt još nije u fazi realizacije). Godine 2017. dobivena su sredstva za provedbu projekta „Zadar baštini“ koji je financiran iz Europskih fondova, a u sklopu kojeg je izgrađena u potpunosti nova pješačka površina, prilikom čega je došlo do potpune izmjene namjene ulice koja je prije toga bila kolna cesta te služila kao parkiralište. Ovom prenamjenom je Grad Zadar uklonio više od 150 parkirnih mjesta koja su bila nepoželjan element na svjetskom dobru. Također, obnovljeni su, uređeni i revitalizirani bedemi u istočnom dijelu Zadra, koji predstavljaju najduži neprekinuti niz gradskih zidina na poluotoku u duljini od 785 metara. U izvještaju se dalje navode restauracija Morskih vrata (izvedeno) te obnova dijela zidina u perivoju Vladimira Nazora, kao i projekt obnove vrata utvrde Forte (nije izvedeno). Dodatne informacije dostavljene su Odboru u siječnju 2020. g., međutim, nisu uključene nove informacije o stanju zaštite i očuvanja zadarske komponente. Trenutni prioriteti potrebitih konzervatorskih zahvata su sanacija urušenog zida uz ulaz u utvrdu Forte za što je projekt izrađen 2019. g., (*Snimak postojećeg stanja i projekt sanacije, dio bedema bastiona Forte*, D&Z d.o.o., Zadar, T.D., 2012), izrada suvremenog arhitektonskog snimka postojećeg stanja utvrde Forte, uključujući sve prostore unutar nasipa zidina (kao što je napravljeno za pojas zidina od bastiona Citadela do bastiona Kaštel u sklopu projekta HERA 2014. g.) te zahvati na kuli Babe unutar bastiona Citadela. Osim toga, potrebna je hitna sanacija dvije mikrolokacije unutar pojasa zidina – vrata sv. Roka i urušenog unutarnjeg lica zida na k.č. 9664 i 9665 k.o. Zadar (unutarnje dvorište iza kuće Zvirčić pored Vrata sv. Krševana, Poljana pape Aleksandra III broj 7). Za svaku od njih potrebno je izraditi projekt sanacije i konzervacije te na temelju njih izvesti radove. Nadalje, ističe se i potreba za zahvatima na zgradi Sanita (donedavno Lučka kapetanija) i u prostoru oko nje, uz obavezno uklanjanje pomoćne građevine naslonjene na „uho“ bastiona Kaštel, uz zahvate na zgradu nekadašnjeg „Narodnog lista“ - palači Drioli na bastionu sv. Marcele (Moro). Nužno je i bolje održavanje sačuvanih segmenata srednjovjekovnih zidina - poteza uz Trg pet bunara i posebno poteza na i uz gradsku tržnicu, u ulici Pod bedemom, gdje su vrijedni konzervirani dijelovi zidina zaklonjeni posve neprimjerenim kioscima, kao i prezentacija navedenih segmenata. Navedeni se zahvati adresiraju kroz akcijski plan i aktivnost 4.3. *Provođenje potrebnih konzervatorskih zahvata na spomenicima kulture.*

4.3. PROSTORNO-PLANSKI OKVIR UPRAVLJANJA KULTURNO-POVIJESNOM CJELINOM GRADA ZADRA

Člankom 56. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 98/15, 44/17, 90/18, 32/20, 62/20, 117/21, 114/22) određuje se da dokumenti prostornog uređenja, ovisno vrsti i području obuhvata trebaju sadržavati podatke iz konzervatorske podloge sa sustavom mjera zaštite nepokretnih kulturnih dobara koja se nalaze na području obuhvata plana. S obzirom na to da za područje kulturno-povijesne cjeline grada Zadra dosada nije izrađena konzervatorska podloga, prema istom članku navedenog Zakona

nadležno je tijelo dužno na zahtjev nositelja izrade prostornog plana utvrditi sustav mjera zaštite nepokretnih kulturnih dobara koja se nalaze na području obuhvata prostornog plana, uključujući i granice kontaktne zone kulturnog dobra te način zaštite na području kontaktne zone. Dokument prostornog uređenja može se donijeti samo uz prethodnu suglasnost nadležnog tijela kojim se potvrđuje da je sukladan konzervatorskoj podlozi ili utvrđenom sustavu mjera zaštite. Prema tome, trenutni sustav zaštite i očuvanja temelji se na *Rješenju o utvrđivanju svojstva kulturnog dobra kulturno-povijesne cjeline grada Zadra* (2007) te na sljedećim planovima prostornog uređenja prema hijerarhijskom slijedu:

- **Državni plan prostornog razvoja**
 - Daje temeljna usmjerenja koja su opisana u članku 67. Zakona o prostornom uređenju.
- **Prostorni plan Zadarske županije** (*Službeni glasnik Zadarske županije 02/01, 06/04, 02/05, 17/06, 03/10, 15/14 i 14/15*)
 - Programskim polazištima Prostornog plana Zadarske županije opisana je graditeljska povijesno-kulturna baština Grada Zadra. Tim je opisom prepoznata i dana važnost povijesnoj jezgri i u županijskom planu kojim se postavljaju temelji i smjernice za daljnje planiranje prostora unutar i oko povijesne jezgre.
- **Prostorni plan uređenja Grada Zadra** (*Glasnik Grada Zadra 04/04, 03/08, 16/11, 02/16, 13/16 i 14/19*)
 - Odredbama Prostornog plana uređenja Grada Zadra dane su smjernice i posebni uvjeti gradnje u zaštićenom području povijesne jezgre grada Zadra. Tim se uvjetima osigurava zaštita i valorizacija graditeljske kulturno-povijesne baštine (propisani su uvjeti gradnje, oblik građevina, broj stambenih jedinica, visina zgrade, izgrađenost i iskoristivost građevinske čestice, rekonstrukcija postojećih građevina, interpolacija unutar izgrađene strukture itd.). Uz uvjete gradnje propisane su i mjere zaštite graditeljske baštine zaštićenog područja prema Registru kulturnih dobara Republike Hrvatske i svjetske zaštite kulturnih dobara UNESCO-a na način da je propisana obveza izrade konzervatorskih elaborata i podloga sa sustavom mjera zaštite kulturnih dobara unutar zone zaštite. Također je propisana arheološka zona na području povijesne jezgre što znači da svaki investitor prije početka bilo kakvih radova mora zatražiti posebne uvjete Konzervatorskog odjela u Zadru. Uz uvjete gradnje i mjere zaštite propisana je i obveza izrade planova nižeg reda (urbanističkih planova uređenja) i/ili provedba javnih natječaja prilikom izrade idejnih rješenja za pojedina područja.
- **Urbanistički planovi uređenja** su planovi lokalnog značaja i njihova izrada je propisana Prostornim planovima uređenja Grada ili Općine (za neizgrađena i neuređena područja).

4.4. Procjena utjecaja na kulturnu baštinu (*Heritage Impact Assessment*)

Jedno od važnih pitanja koja se tiču zaštićenih područja je negativan utjecaj razvoja unutar zaštićenih zona i njihovih kontaktnih (*buffer*) zona, čak i izvan njihovih obuhvata. UNESCO je tako 2013. godine organizirao *Stručni skup o vizualnom integritetu* u Agri, čiji je glavni zaključak bio kako vizualne promjene ne utječu samo na integritet dobra, već imaju utjecaj i na autentičnost, zaštitu i upravljanje, kao i percepciju kriterija koji definiraju značaj samoga dobra. Također, dana je preporuka da bi studije vizualnog utjecaja i procjene trebale biti integrirane u procese prostornog planiranja s ciljem procjene razvojnih prijedloga, koliko god je moguće unutar zakonodavnog okvira svake države potpisnice. Na taj način nastoji se izbjeći negativne utjecaje kroz degradiranje značajnih vizura te pružiti prilika za unaprjeđenje održivog razvoja u blizini svjetskih dobara.

UNESCO je dubljim uvidom u procjene utjecaja zajedno sa svojim savjetodavnim tijelima (ICCRUM, ICOMOS, IUCN) objavio *Resource Manual: Guidance and Toolkit for Impact Assessments in a World Heritage Context*² koji definira procjenu utjecaja:

Procjena utjecaja opisuje se kao „razmišljanje prije djelovanja“.³ Postupak se povezuje s procesom donošenja odluka, budući da se ispituju moguće posljedice koje bi predložene aktivnosti mogle imati na okoliš, ili u slučaju svjetskih dobara, na njihovu izvanrednu univerzalnu vrijednost. Postupak bi se uvijek trebao provesti prije bilo kakvih nepovratnih odluka ili aktivnosti, tako da može utjecati na konačnu odluku. Na taj način omogućuju se najbolji ishodi za svjetska dobra, odnosno najizuzetnija mjesta za sadašnje, ali i društvo u budućnosti.

Općenito govoreći, napominje se da postoje dvije vrste procjene utjecaja koje mogu biti izvedene na različitim razinama ovisi o prirodi predloženih aktivnosti, kao i o vrsti baštine za koju se izrađuje procjena:

- 1.) Okolišna ili društvena procjena utjecaja (*Environmental and Social Impact Assessment* [ESIA]; ako se procjena fokusira na baštinu, koristi se i izraz Procjena utjecaja na baštinu [*Heritage Impact Assessment*, HIA])
- 2.) Strateška okolišna procjena (*Strategic Environmental Assessment* [SEA])

Procjena utjecaja na okoliš uključuje fizičke i biološke resurse, društvenu, kulturnu, zdravstvenu i ekonomsku dimenziju, stoga se može primjenjivati i na prirodnu i kulturnu svjetsku baštinu. Procjena utjecaja može se dovesti u vezu i sa stanjem integriteta svjetskoga dobra:

1.) Vizualni i okolišni integritet, u kontekstu svjetske baštine, najčešće je podvrgnut procjenama stanja integriteta. Dapače, čak je i kontaktna (*buffer*) zona često potrebna kako bi se izbjegli bilo kakvi negativni utjecaji na zaštićeno područje. Ovisno o vrsti svjetskog dobra, a posebno kada se radi o umjetničkim djelima, vizualni integritet može se odnositi i na estetske aspekte dobara unutar njihova konteksta.

2.) Društveni i kulturni integritet, može se promatrati ovisno o utjecaju na okoliš i društvo. Relevantno je kada se radi o upravljanju povijesnim urbanim područjima, kulturnim krajolicima ili povijesnim urbanim krajolicima, a usko je povezano sa strategijama urbanog planiranja i integrirane urbane konzervacije. Gradovi se planiraju i grade za specifične funkcije koje se izražavaju u graditeljskim i prostornim tipologijama. Kada postoje utjecaji koji nadilaze nosivi

² Procjena utjecaja na kulturnu baštinu (*Heritage Impact Assessment*) povezuje se lokalitetima upisanima na Listu svjetske baštine UNESCO-a.

³ Morrison-Saunders, A. 2018. *Advanced Introduction to Environmental Impact Assessment*. Cheltenham (UK), Edward Elgar

kapacitet društveno-ekonomske konfiguracije povijesnog grada, to može rezultirati devastacijom njegova baštinskog značaja. Kako bi se ponovno uravnotežile funkcije i aktivnosti povijesnog područja, potrebno je da sustav upravljanja bude u mogućnosti osigurati dovoljan obuhvat kontaktne (*buffer*) zone.

3.) Povijesni i strukturni integritet, zahtjeva kritičnu procjenu i prepoznavanje značaja povijesnog urbanog tkiva u zaštićenom području u odnosu na izvornu funkcionalnu tipologiju i značajne izmjene nastale tijekom vremena. Nužno je razumjeti značaj baštine u odnosu na okruženje i kontekst kao temelj za potrebne planerske i upravljačke inicijative.

Rezultat procjene utjecaja služi kritičkoj identifikaciji mogućih aktivnosti i njihovih alternativa, koje je potom potrebno integrirati u strategije upravljanja i relevantne akcijske planove. Kao što je spomenuto u poglavlju 3.2. *Zahtjevi Odbora za svjetsku baštinu*, na razini serijskog dobra preporuča se razvoj i implementacija okvira za procjenu utjecaja na baštinu. Na razini komponente „Obrambeni sustav grada Zadra“, odnosno u nacionalnom zakonodavnom okviru Republike Hrvatske, kako bi se navedeno postiglo, potrebno je integrirati postupak procjene utjecaja na baštinu u zakonodavni okvir prema relevantnim smjernicama (*Guidance on Heritage Impact Assessments for Cultural World Heritage Properties*, 2011; *Guidance and Toolkit for Impact Assessments in a World Heritage Context*, 2022). Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 62/20) člankom 61.a, definira se kako je nadležno tijelo ovlašteno radi utvrđivanja posebnih uvjeta zaštite kulturnog dobra zatražiti izradu konzervatorskog elaborata za složenije zahvate na kulturnom dobru za koje je potrebno provesti prethodno istraživanje i/ili procjenu utjecaja na kulturno dobro. Složeniji zahvat je onaj koji se odnosi na više razvojnih povijesnih slojeva građevine (građevinskih i stilskih) koji nisu vidljivi u zatečenom stanju ili se radi o zahvatu na građevini izvedenoj složenom primjenom više različitih materijala, a što nije dokumentirano radi zaštite i očuvanja kulturnog dobra u skladu s ovim Zakonom. Konzervatorski elaborat potvrđuje nadležno tijelo, a u slučaju da je konzervatorski elaborat suprotan utvrđenim mjerama zaštite i očuvanja kulturnog dobra ili svrsi zaštite kulturnog dobra propisanoj ovim Zakonom, zahtjev za izdavanje potvrde konzervatorskog elaborata odbija se rješenjem. Navedeno je potrebno integrirati i s odredbama Zakona o zaštiti okoliša kojim se predviđa izrada (strateške) procjene utjecaja na okoliš (S/PUO), koja predstavlja strukturirane postupke analize mogućih učinaka i posljedica na okoliš, kojeg sačinjavaju i kulturna dobra. Prema tome, unatoč tome što je uveden instrument procjene utjecaja na kulturno dobro, s ciljem učinkovite zaštite (svjetskih) kulturnih dobara ključno je poticati stvaranje regulatornog okvira za provedbu procjene utjecaja na baštinu na način na koji je definirana UNESCO-om i savjetodavnim tijelima. Također, važno je istaknuti da prema Ugovoru o izradi i donošenju urbanističkog plana uređenja koji su u ožujku 2021. godine potpisali Republika Hrvatska i Grad Zadar, Grad Zadar će voditi brigu o izradi HIA-a za ovo područje prema propisanoj metodologiji (čl. 4.).

4.5. PRISTUP POVIJESNOG URBANOG KRAJOLIKA

Problem očuvanja povijesnih gradova ne sastoji se samo u očuvanju unutrašnjih struktura, već i područja koja ih okružuju. U Operativnim smjernicama iz 1992., Odbor za svjetsku baštinu po prvi puta uvodi pojam kulturnog krajolika. Kao što je istaknuto, važnost zaštite i očuvanja krajolika prepoznaje **Deklaracija o zaštiti smještaja povijesnih građevina, mjesta i područja** iz 2005. godine (***Xi'an deklaracija***). U Deklaraciji se navodi kako razlikovni karakter povijesnog područja ne čini samo usko područje povijesnog središta, nego i okolina s kojom je povezano neprestanim dinamičkim prostornim odnosima. Iz tog razloga, Deklaracija poziva da se prilikom izrade planskih alata, strategija očuvanja i upravljanja povijesnim područjima uzme u obzir i okolina. U današnje vrijeme povijesno područje čini urbano područje sa svojom okolinom pod zajedničkim nazivom povijesnog urbanog

krajolika. Jedan od prvih međunarodnih dokumenata koji regulira upravljanje povijesnim urbanim krajolikom jest **Deklaracija o očuvanju povijesnih urbanih krajolika** iz 2005. godine (poznata i kao **Vienna Memorandum**). Deklaracija je usvojena kao želja za ostvarenjem kontinuiteta u pogledu ranijih međunarodnih nastojanja na planu održivog očuvanja povijesnog krajolika. Ključna poruka sastoji se u kulturno i povijesno pažljivom pristupu očuvanju, uključenosti stručnjaka i konzultacijama sa zainteresiranim dionicima kako bi se donijela pravovremena i primjerena odluka za pojedini lokalni kontekst. Potvrda takvom pristupu dodatno je osnažena na općoj konferenciji UNESCO-a 2011. godine usvajanjem **Preporuka o povijesnim urbanim krajolicima**. Preporuke ne revidiraju dotadašnju praksu i doktrine, već se pozicioniraju kao dodatni alat u promicanju integralnog pristupa upravljanja povijesnim urbanim krajolikom, s naglaskom na integritet čitavog zaštićenog područja i jednaku vrijednost svih komponenata. Koncept povijesnog urbanog krajolika tako je definiran kao širi kontekst zaštićenih područja:

„Širi kontekst osobito uključuje topografiju lokacije, geomorfologiju, hidrologiju i prirodne značajke; njegovo izgrađeno okruženje, kako povijesno tako i suvremeno; njegove nadzemne i podzemne infrastrukture; svoje otvorene prostore i vrtove, svoje obrasce korištenja zemljišta i prostornu organizaciju; percepcije i vizualne odnose; kao i sve ostale elemente urbane strukture. Također uključuje društvene i kulturne prakse i vrijednosti, gospodarske procese i nematerijalne dimenzije baštine povezane s raznolikošću i identitetom.“

Koncept povijesnog urbanog krajolika usko je povezan s upravljanjem povijesnim područjima, a pristup povijesnog urbanog krajolika treba uzeti u obzir:

„Pristup povijesnog urbanog krajolika shvaća kulturnu raznolikost i kreativnost ključnim za ljudski, društveni i ekonomski razvoj i osigurava alate za upravljanje fizičkim i društvenim transformacijama te omogućuje skladnu integraciju suvremenih intervencija unutar baštine u povijesnom okruženju uzimajući u obzir regionalni kontekst.“

Tako pristup povijesnog urbanog krajolika implicira korištenje različitih alata, uključujući alate uključivanja lokalne zajednice, alate za širenje znanja i prostorno planiranje, sustave regulacije, financijske alate, izgradnju kapaciteta, istraživanje i komunikaciju. Navedeno rezultira time da upravljanje povijesnim urbanim krajolicima nije isključivo pitanje zaštite i očuvanja, već je usko povezano s planiranjem razvoja područja. Prema tome, povijesni urbani krajolici ne mogu se odvajati od svog konteksta. Posljedično, u slučaju Zadra, Odbor za svjetsku baštinu i ICOMOS preporučuju proširenje procesa upravljanja izvan povijesnog središta i uključivanje novih područja razvoja duž obale. Navedeno je povezano i s pitanjem autentičnosti i integriteta, čega se dotiče poglavlje 3.3. *Pitanje integriteta i autentičnosti*, kao i sa zahtjevima proširenja kontaktne (*buffer*) zone s ciljem integracije navedenog pristupa u sustav upravljanja svjetskim dobrom.

4.6. Praćenje (*monitoring*) stanja zaštite i očuvanja komponente „Obrambeni sustav grada Zadra“

Praćenje stanja zaštite i očuvanja komponente „Obrambeni sustav grada Zadra“ odvija se, odnosno odvijat će se na dvije razine. Jedna se razina odnosi na nacionalni sustav zaštite i očuvanja kulturnih dobara koji obuhvaća Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel u Zadru te UNESCO putem izvješća Ministarstva. Nacionalni sustav zaštite i očuvanja opisan je u prethodnim poglavljima, a odnosi se na redovite preglede stanja kulturnih dobara od strane nadležnog

tijela, koje je potrebno utvrđivati najmanje jedan put u pet godina, a koje uključuje i izvještavanje, odnosno unos podataka u informacijski sustav kulturne baštine. Opisani sustav održavanja, omogućuje pravovremene reakcije i planiranje potrebnih zahvata za saniranje i očuvanje građevinskog fonda. Nadalje, kako bi se osigurala učinkovita primjena Konvencije o svjetskoj baštini, ključno je prikupljati podatke o dobrima upisanim na Listu, što je mehanizam koji podrazumijeva navedena izvješća UNESCO-u: Stanje konzervacije (*State of conservation*) te periodična izvješća (*Periodic reporting*). Izvješće o stanju konzervacije odnosi se na obvezu koje imaju države potpisnice o redovitom izvještavanju o različitim mjerama zaštite koje poduzimaju te stanju svjetskih dobara, što omogućuje Odboru za svjetsku baštinu procjenu uvjeta i ukoliko je potrebno, davanje preporuka i oblikovanje mjera za adresiranje izazova koji ugrožavaju izvanrednu univerzalnu vrijednost svjetskog dobra. Periodična izvješća omogućuju procjenu uspješnosti primjene Konvencije o svjetskoj baštini od strane država potpisnica, kao i ažuriranje informacija o promjenama i mogućim prijetnjama zaštiti svjetskih dobara (UNESCO, 2022). Na razini serijskog dobra, podnose se objedinjena izvješća koja uključuju informacije o svim komponentama serijskog upisa.

Druga razina praćenja odnosi se na praćenje provedbe Plana upravljanja. Plan upravljanja bit će revidiran svakih pet godina te se izrađuje za navedeni period. Opis svjetskog dobra te sustav upravljanja neće se nužno promijeniti iz jednog perioda u drugi, ali će se revidirati Akcijski plan prema novim prioritetima i potrebama utvrđenima nakon petogodišnjeg razdoblja. Uspješnost provedbe procjenjuje se zahvaljujući kvalitativnim i/ili kvantitativnim te preciznim pokazateljima koji su dio Akcijskog Plana, a povezani su s provedbom aktivnosti definiranih Planom upravljanja. Uspješnost provedbe ciljeva Plana upravljanja procjenjuje se na način da se rade izračuni u postocima o provedbi aktivnosti koje su dio svakog od ciljeva. Podaci prikupljeni praćenjem provedbe Plana upravljanja služit će ažuriranju i izradi iduće generacije Plana upravljanja, pri čemu je sve aktivnosti potrebno uskladiti s Međunarodnim koordinacijskim tijelom na razini serijske nominacije. Ključni akteri u implementaciji Plana upravljanja su članovi Koordinacijskog i Partnerskog vijeća, čije su uloge i odgovornosti definirane utvrđenim Poslovnica. Kroz rad navedenih vijeća, izrađivat će se i jednogodišnja izvješća o provedbi planiranih ciljeva i aktivnosti koja su potrebna i radi spomenutih izvješća koja se izrađuju na kraju svakog provedbenog razdoblja, s ciljem strateškog usmjeravanja daljnjih aktivnosti namijenjenih zaštiti izvanredne univerzalne vrijednosti.

5 POSTOJEĆI MODEL UPRAVLJANJA

5. POSTOJEĆI MODEL UPRAVLJANJA

5.1. Postojeći okvir upravljanja i financiranja

Svaka komponenta serijskog upisa svjetskog dobra „Venecijanski obrambeni sustavi 16. i 17. st.“ specifična je prema vlasničkim odnosima te sustavu upravljanja. U slučaju zadarske komponente, upisano dobro u vlasništvu je Grada Zadra, izuzev privatnog vlasništva određenih komercijalnih prostora na bastionima, Muzeja antičkog stakla koji je u vlasništvu Republike Hrvatske te srednjih škola u perivoju Vladimira Nazora koje su u vlasništvu Zadarske županije. Gradskim zidinama upravlja Grad Zadar, dok je Konzervatorski odjel u Zadru za područje Zadarske županije ovlašten za provedbu mjera zaštite i očuvanja baštine te osiguranja provođenja svih propisa kojima se uređuje zaštita i očuvanje kulturnih dobara. Osim stručnog nadzora, konzervatorski odjeli obavljaju stručne i upravne poslove koji se odnose na istraživanje, proučavanje, praćenje stanja, evidentiranje, dokumentiranje i promicanje kulturnih dobara te druge poslove. Djelokrug Konzervatorskog odjela u Zadru čini i utvrđivanje posebnih uvjeta građenja za zaštitu dijelova kulturne baštine, utvrđivanje uvjeta korištenja, namjene i upravljanja kulturnim dobrima, utvrđivanje režima zaštite, organiziranje i izvođenje zaštitnih radova na kulturnim dobrima te vođenje prvostupanjskog upravnog postupka sukladno zakonskim propisima o zaštiti i očuvanju kulturne baštine.

Upravni odjel za kulturu i šport Grada Zadra obavlja poslove kojima se osiguravaju lokalne potrebe stanovnika na području kulture i športa, a Odjel je zadužen i za suradnju s nadležnim službama i institucijama u svim pitanjima zaštite i očuvanja kulturnih dobara. Sukladno opisu djelatnosti Upravnog odjela za kulturu i šport, Odjel je ključan za upravljanje kulturom Grada Zadra. Pregled tijela čije se nadležnosti tiču elemenata povijesne jezgre Grada Zadra prikazan je u Tablica 4.

Tablica 4. Dionici javnog sektora u upravljanju kulturnom baštinom povijesne jezgre grada Zadra

	Upravni odjeli Grada Zadra	Komunalna i trgovačka društva
1.	Upravni odjel za prostorno uređenje i graditeljstvo	NASADI d.o.o.
2.	Upravni odjel za komunalne djelatnosti i zaštitu okoliša	TRŽNICA ZADAR d.o.o.
3.	Upravni odjel za gospodarstvo, obrtništvo i razvitak otoka	ODVODNJA d.o.o.
4.	Upravni odjela za gradsku samoupravu i opće poslove	LIBURNIJA d.o.o.
5.	Upravni odjel za kulturu i šport	ČISTOĆA d.o.o.
6.	Upravni odjel za odgoj i školstvo	VODOVOD d.o.o.
7.	Upravni odjel za gospodarenje gradskom imovinom	ZADARSKI ŠPORT
8.	Upravni odjel za socijalnu skrb i zdravstvo	OBALA I LUČICE d.o.o.
9.	Upravni odjel za EU fondove	ŠC VIŠNJIK d.o.o.
10.		INOVATIVNI ZADAR d.o.o.
11.		EKO d.o.o.
12.		Razvojna agencija Zadarske županije

S obzirom na popis upravnih odjela Grada Zadra koji upravljaju različitim elementima povijesne jezgre i popis komunalnih i trgovačkih društava odgovornih za specifične djelokruge upravljanja jezgrom Grada, jasno je kako povijesnom jezgrom Grada Zadra upravlja velik broj dionika javnog sektora. Na državnoj razini dolazi do preklapanja u zakonskim okvirima i ovlastima, dok u određenim područjima nadležnosti odgovornosti nisu jasno definirane, što se preslikava i na lokalnim razinama pa je takav slučaj i u Zadru. Zbog toga je važno uspostaviti koordiniran upravljački sustav koji će ostvariti učinkovito upravljanje povijesnom jezgrom. Također, ovo je područje ispreplitanja interesa privatnog sektora i interesa očuvanja svjetske baštine, što je posebice istaknuto u posljedicama procesa povezanih s prekomjernim turizmom. Međutim, s druge strane, dionici u privatnom sektoru svojim gospodarskim djelatnostima mogu unaprijediti svakodnevni život u povijesnoj jezgri te doprinijeti ekonomskom razvoju prostora što bi moglo dovesti i do većeg izdvajanja sredstava za očuvanje svjetskog dobra, zbog čega je potrebno poticati uravnoteženi razvoj. Na području povijesne jezgre djeluje i više od stotinu udruga iz različitih područja, što opetovano ukazuje na značaj povijesne jezgre za društveni život.

Uz temu upravljanja, vežu se i mogućnosti financiranja zaštite i očuvanja kulturne baštine. Struktura financiranja odnosi se na državna sredstva, sredstva lokalnih i županijskih proračuna te sredstva koja se povlače iz EU fondova. Najviše državnih sredstava ostvaruje se putem Javnih poziva Ministarstva kulture (s naglaskom na *Poziv za predlaganje programa javnih potreba u kulturi Republike Hrvatske* i *Poziv za predlaganje programa javnih potreba u kulturi Republike Hrvatske koji se odnose na zaštitu i očuvanje kulturnih dobara*). Uz Ministarstvo kulture i druga državna tijela provode redovite programe koji uključuju obnovu baštine, od kojih je najaktivnije Ministarstvo turizma i sporta, kao i institucije čiji je rad vezan uz prirodnu baštinu koja je često integrirana s kulturnom. Specifičan oblik financiranja obnove kulturne baštine je i spomenička renta, oblik prihoda od izravnog ili neizravnog gospodarskog iskorištavanja graditeljske baštine koji se prikuplja sa svrhom investiranja u obnovu kulturne baštine radi trajnog očuvanja i zaštite njezinih spomeničkih obilježja. Spomeničku rentu dužne su plaćati fizičke i pravne osobe, obveznici poreza na dohodak ili poreza na dobit koji obavljaju gospodarsku djelatnost u nepokretnom kulturnom dobru ili na području kulturno-povijesne cjeline. Prihodi od spomeničke rente mogu se koristiti isključivo za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara, a 60% uplaćuje se u korist grada ili općine na području koje je ubrana spomenička renta, dok se 40% uplaćuje u korist državnog proračuna s istom svrhom (Dokument nominacije, Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. stoljeća). Također, grad Zadar primjer je dobre prakse korištenja sredstava iz Europskih fondova za obnovu kulturne baštine, što je model prema kojem su dosad obnovljeni Kneževa i Providurova palača te Bedemi Zadarskih pobuna.

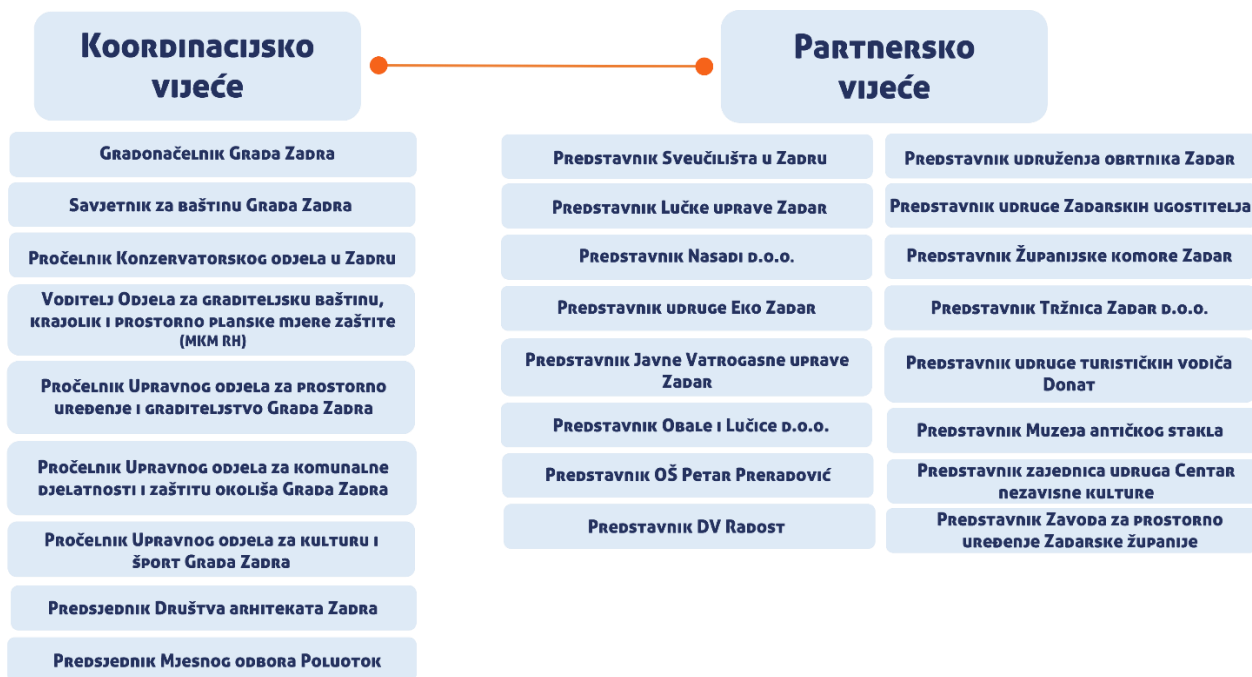
5.2. UPRAVLJAČKA TIJELA NA MEĐUNARODNOJ I LOKALNOJ RAZINI

Na razini transnacionalne serijske nominacije, temeljem *Memoranduma o razumijevanju* (2015) osnovan je Međunarodni koordinacijski tim, kako bi se premostili izazovi uzorkovani kompleksnošću nominacije i lokalnim sustavima upravljanja svjetskim dobrima te omogućio okvir prepoznavanja potreba, potencijala i prilika svih komponenta serijskog upisa. Memorandum razumijevanja je dogovor između talijanskog Ministarstva kulturne baštine i turizma, hrvatskog Ministarstva kulture i medija, crnogorskog Ministarstva kulture te gradova Bergama, Palmanove i Peschiere del Garde, Zadra, Šibenika i Kotora. Cilj tima je upravljanje svjetskim transnacionalnim, serijskim dobrom, a način rada je usvojen i prihvaćen od država stranaka, pri čemu je ključno zajedničko upravljanje. Sukladno Memorandumu, Međunarodni koordinacijski tim je:

- odgovoran za zajedničko međunarodno upravljanje serijskom transnacionalnom baštinom;
- osigurava provedbu Konvencije o svjetskoj baštini u odnosu na svjetsko dobro „Venecijanski obrambeni sustavi 16. i 17. st: *Stato da Terra* - zapadni *Stato da Mar*;
- osigurava podršku članovima tima u zaštiti i očuvanju te upravljanju baštinom koja je upisana na Listu svjetske baštine;
- koordinira prekogranično upravljanje i mrežu koju čine nacionalna, regionalna i lokalna tijela;
- pridonosi općenitom predstavljanju strukture javnosti, prema indikatorima objedinjenog Plana upravljanja transnacionalnim serijskim dobrom.

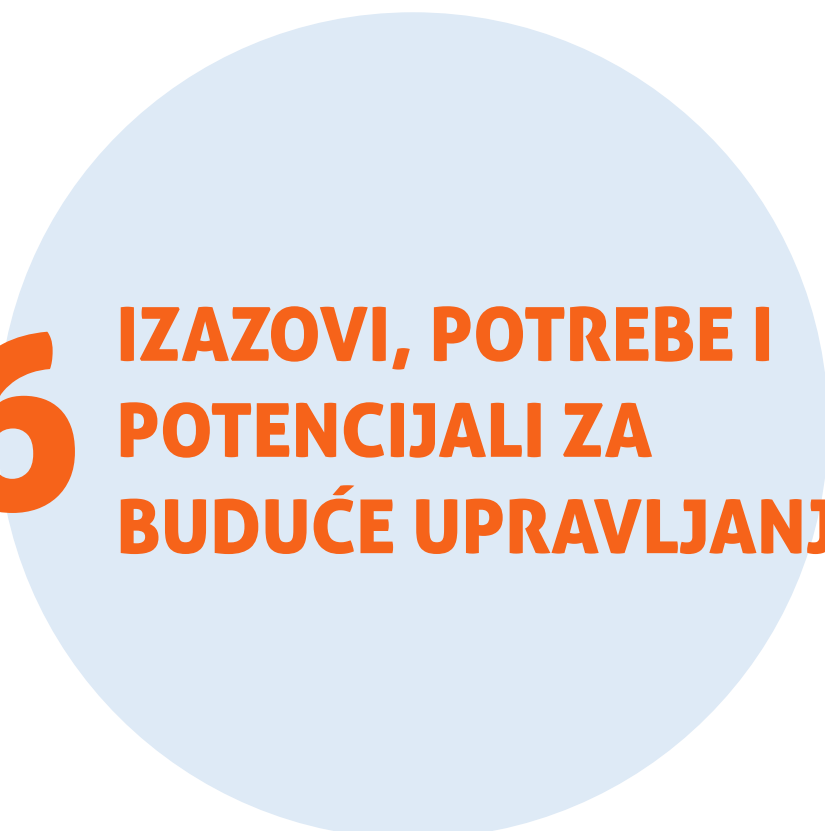
Na lokalnoj razini, iz pregleda dionika koji djeluju na području povijesne jezgre grada Zadra, jasno je kako je potrebno uspostaviti učinkovit sustav upravljanja s jasno preciziranim nadležnostima, što se u sklopu ovog Plana upravljanja nastoji postići osnivanjem upravljačkih tijela čija će zadaća biti koordinacija provedbe Plana upravljanja i postizanje ravnoteže između dionika, uzimajući u obzir vrijednosti kulturne baštine jezgre, kao i prepoznatu izvanrednu univerzalnu vrijednost. Novouspostavljena tijela čine veliki broj stručnjaka iz raznih područja s ciljem unaprjeđenja upravljanja razvojem povijesne jezgre. Također, održivo očuvanje lokaliteta svjetske baštine podrazumijeva uključivanje širokog spektra dionika civilnog, javnog i privatnog sektora jer se jedino na taj način mogu zadovoljiti sve razvojne potrebe ovog dijela Grada Zadra (Grad Zadar, 2021). Sukladno tome, osnovano je Koordinacijsko i Partnersko vijeće. Koordinacijsko vijeće ima zadaću koordinirati izradu, izmjene, dopune, donošenja, provedbe i praćenja provedbe Plana upravljanja pri čemu je važno da su u Vijeću zastupljeni predstavnici javne uprave te ključni dionici civilnog i privatnog sektora te predstavnici građana. Prema tome, Koordinacijsko vijeće odgovorno je za provedbu strateških aktivnosti i ciljeva Plana upravljanja, kao i za koordinaciju svih dionika koji su uključeni u provedbu Plana upravljanja. Cilj osnivanja Koordinacijskog vijeća je sudjelovanje članova u svim fazama izrade i provedbe Plana upravljanja, kao i u utvrđivanju prioriteta te predlaganju strateških aktivnosti i projekata čija se provedba dotiče tema relevantnih za provedbu Plana upravljanja (očuvanje izvanredne univerzalne vrijednosti te održivi razvoj svjetskog dobra i ostalih elemenata kulturne baštine kulturno-povijesne cjeline Grada Zadra uz definiranje ostalih mjera koje služe na dobrobit lokalnoj zajednici, a imaju utjecaj na izvanrednu univerzalnu vrijednost svjetskog dobra). Zadaća Koordinacijskog vijeća je i izrada prijedloga financijskog plana koji je potreban za provedbu dokumenta. S druge strane, Partnersko vijeće u funkciji je savjetodavnog tijela operativne razine tijela Koordinacijskog vijeća, a također je sastavljeno od članova javnog, civilnog i privatnog sektora. Poseban naglasak stavlja se na uključivanje civilnog sektora, kako bi se građanima približio proces donošenja odluka, a izrada i provedba dokumenta prilagodile potrebama održivog razvoja zajednice i prostora. Ono je zamišljeno u ulozi sudionika u izradi i donošenju Plana upravljanja te je zaduženo za praćenje provedbe Plana upravljanja i savjetovanje članova Koordinacijskog vijeća. Vijeće će ocjenjivati napredak u provedbi, raspravljati o planu provedbe aktivnosti i projekata te predlagati izmjene i poboljšanja u načinu provedbe i sadržaju Plana upravljanja. U praksi suradnja između dvaju vijeća funkcionira tako da Koordinacijsko vijeće upravlja i donosi odluke, dok Partnersko vijeće dogovara, savjetuje i oblikuje mjere koje upućuje Koordinacijskom vijeću na usvajanje i provedbu. Prema tome, funkcija Koordinacijskog vijeća je upravljačka, a Partnerskog vijeća operativna pri čemu je važno istaknuti da za svoj rad i sudjelovanje u radu Koordinacijskog i Partnerskog vijeća članovi ne primaju naknadu. Članovi Koordinacijskog i Partnerskog vijeća za potrebe izrade i provedbe Lokalnog Plana upravljanja "Obrambenim sustavom Zadra" komponentom serijskog svjetskog dobra UNESCO-a "Venecijanski obrambeni sustavi 16. i 17. stoljeća: *Stato da Terra*, zapadni *Stato da Mar*" prikazani su Sl. 5.⁴

⁴ Izrazi koji se koriste u dijagramu, a imaju rodno značenje, odnose se jednako na muški i ženski rod.

Sl. 5. Članovi Koordinacijskog i Partnerskog vijeća

Izvor: obrada autora

6 IZAZOVI, POTREBE I POTENCIJALI ZA BUDUĆE UPRAVLJANJE

6. IZAZOVI, POTREBE I POTENCIJALI ZA BUDUĆE UPRAVLJANJE

Tijekom faze pripreme Plana upravljanja provedena je detaljna sektorska analiza koja je dio izrađenog dokumenta „*Analitička podloga Plana upravljanja povijesnom jezgrom grada Zadra*“. U ovom poglavlju sistematizirani su zaključci i najrelevantnije informacije iz analize koja je uključivala pregled sustava upravljanja svjetskim dobrom, obradu demografskih podataka, analizu prostora sa sociološkog i kulturološkog aspekta, obradu dostupnih podataka za utvrđivanje gospodarskog karaktera šireg prostora, pregled stanja upravljanja posjetiteljima, utvrđivanje stanja okoliša, mobilnost građana i potencijalne rizike te pregled potencijala za zeleni razvoj. Također, unutar poglavlja integrirani su i zaključci provedenog participativnog procesa koji je u prvoj fazi organiziran s ciljem identifikacije izazova, potreba i potencijala u navedenim područjima.

6.1. ZAŠTITA I ODRŽAVANJE KULTURNE BAŠTINE

Kulturna baština povijesne jezgre grada Zadra zbog svoje raznolikosti, bogatstva i jedinstvenosti vrlo je vrijedan resurs lokalnog kulturnog identiteta i razvoja grada, što je prepoznato zaštitom kulturno-povijesne cjeline grada Zadra (Z-3409) od strane Ministarstva kulture te upisom zadarskog obrambenog sustava kao dijela transnacionalne serijske nominacije na Listu svjetske baštine UNESCO-a. Na području kulturno-povijesne cjeline nalaze se i pojedinačno zaštićena nepokretna kulturna dobra, dobra evidentirana Prostornim planom te se njeguju različiti oblici nematerijalne kulturne baštine (Sl. 4). Kao što je istaknuto, obuhvat kulturno-povijesne cjeline grada Zadra jednak je obuhvatu kontaktne (*buffer*) zone svjetskog dobra. Prema tome, aktivnosti u tom području moraju biti utemeljene na odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 98/15, 44/17, 90/18, 32/20, 62/20, 117/21), kao i ostalim nacionalnim i međunarodnim strateškim dokumentima i relevantnim smjernicama UNESCO-a za upravljanje svjetskim kulturnim dobrima. Navedeno je sukladno i statusu zaštićene kulturno-povijesne cjeline (uspostavljen i opisan sustav zona „A“ i „B“), što sveukupno utječe na strogu kontrolu aktivnosti i razvojnih projekata unutar predmetnog područja od strane Konzervatorskog odjela u Zadru kao sektora Ministarstva kulture i medija RH, pri čemu se jednako vrednuju svi povijesni slojevi (UNESCO, *State of conservation reports*, 2019).

Stanje zaštite i očuvanja zadarskih obrambenih sustava opisano je poglavljem 4.1. *Zaštita upisane komponente „Obrambeni sustav grada Zadra“ i kontaktne (buffer) zone*. Međutim, cjelokupno stanje kulturnih dobara u obuhvatu kulturno-povijesne cjeline detaljno će se utvrditi konzervatorskom podlogom kojom će se definirati stupanj kulturno-povijesne vrijednosti graditeljske baštine te sukladno tome utvrditi sustav zaštite i očuvanja koji se trenutno temelji na odredbama prostornog plana, sukladno Zakonu. Konzervatorsku podlogu za kulturno-povijesnu cjelinu izradit će Ministarstvo kulture i medija RH. Za razliku od postojeće zaštite (registracije) kulturno-povijesne cjeline sustavom zona „A“ i „B“ - koje do donošenja novog rješenja treba prihvatiti kao takve, buduća konzervatorska podloga temeljit će se na područjima zajedničkih obilježja, ne više na zonama. U kontekstu zaštite i održavanja kulturne baštine, potrebno je istaknuti da prema posljednjem izvještaju (2021), Odbor za

svjetsku baštinu i dalje zahtjeva proširenje kontaktne (*buffer*) zone, s obzirom na projekte koji se planiraju, a čija bi provedba mogla utjecati na sastavnice Izvanredne univerzalne vrijednosti. Prema tome, dodatno se objašnjenje traži vezano uz projekt Ravnice⁵, za što je, kao i za projekt obnove bastiona Citadela, potrebno dostaviti projektnu dokumentaciju na reviziju Savjetodavnim tijelima. Sukladno relevantnim smjernicama (*Guidance on Heritage Impact Assessments for Cultural World Heritage Properties*, 2011; *Guidance and Toolkit for Impact Assessments in a World Heritage Context*, 2022) i posljednjem izvještaju Odbora, potrebno je uspostaviti protokol za izradu Procjene utjecaja na baštinu (*Heritage Impact Assessment – HIA*). S ciljem očuvanja svjetskog dobra, nužno je nastaviti s aktivnostima smanjivanja destruktivnih elemenata u prostoru, kao što je smanjivanje broja parking mjesta, što je već djelomično napravljeno prema preporukama ranijih Izvještaja⁶ (UNESCO, *State of conservation reports*, 2021). S ciljem jačanja održivog turizma i smanjivanja potencijalnih rizika za zaštićeno svjetsko dobro, prema preporukama, izrađen je akcijski plan upravljanja posjetiteljima, koji je dio ovog Plana upravljanja.

Izazovi, potrebe i potencijali u kontekstu zaštite kulturne baštine, isticani su i od sudionika participativnog procesa. Sudionici tako ističu da imovinsko-pravni odnosi predstavljaju veliki problem i često su razlog zapuštanja kulturne baštine u gradu, što se odnosi i na obnovu pojedinih objekata koji se koriste u kulturne svrhe. Ističe se i potreba za edukacijom stanovništva o važnosti kulturne baštine grada Zadra kako bi se pokušalo spriječiti pojedinačne slučajeve devastiranja kulturne baštine u obliku oštećenja i grafitiranja pročelja. Ulogu u edukaciji imaju institucije i udruge u kulturi, čija je međusobna suradnja prepoznata, a potrebno ju je i dalje poticati i razvijati. Kulturni se sektor dalje može razvijati kroz brendiranje grada Zadra, pa tako i povijesne jezgre, što je prepoznato kao jedan od strateških ciljeva *Plana razvoja kulture grada Zadra 2019.-2026. g.* (2020). Brendiranje povijesne jezgre prilika je za osnaživanje vrednovanja i podizanja svijesti o važnosti kulturne baštine među posjetiteljima i lokalnim stanovništvom, što je jedan od važnijih segmenata zaštite kulturne baštine. U tom se smislu kulturna baština od strane sudionika participativnog procesa vidi kao pokretač razvoja, a osuvremenjivanje prezentacije kulturne baštine i osnaživanje kulturno-umjetničkih programa kao mogućnost za formiranje jasnog i prepoznatljivog kulturnog brenda. Veliki korak u tom smjeru napravljen je provedbom projekta „Zadar baštini“ koji je financiran putem EU fondova i usmjeren prema očuvanju, revitalizaciji i integraciji kulturne baštine u zaštićenom povijesnom dijelu grada Zadra, jačanju kapaciteta lokalnih dionika u području upravljanja i prezentacije kulturne baštine kao i prema tržišnom pozicioniranju integriranog kulturnog proizvoda grada Zadra (*Zadar Baštini*, 2020). U sklopu projekta obnovljeni su Providurova palača i Bedemi zadarskih pobuna, što je uz obnovu Kneževe palače utjecalo na jačanje kulturnog identiteta grada pa time i na brendiranje povijesne jezgre. U 2021. i 2022. g. na obljetnicu upisa zadarskog obrambenog sustava na Popis svjetske baštine UNESCO-a na Bedemima zadarskih pobuna održao se bogati program pod nazivom „Zagrli Zadar“, što je uz ostale održane aktivnosti čini veliki potencijal za daljnje promoviranje iznimne univerzalne vrijednosti svjetskog dobra. Prema tome, daljnji je razvoj područja povijesne jezgre potrebno usmjeravati sukladno navedenim primjerima dobre prakse zaštite i očuvanja kulturne baštine kako bi se ostvarili potencijali prepoznati kroz participativan proces. Navedeni izazovi, potrebe i potencijali adresirani su kroz ciljeve i aktivnosti unutar Akcijskog plana, odnosno teme „C“ - Zaštita i očuvanje svjetskog dobra i kulturno-povijesne cjeline grada Zadra.

⁵ Povezano je i s preporukom o izradi konzervatorske podloge.

⁶ Između 2018. i 2019. g. uklonjeno je 157 parking mjesta duž sjevernog dijela zidina.

6.2. UPRAVLJANJE POVJESNOM JEZGROM I SVJETSKIM DOBROM

Važan element budućeg upravljanja je uspostava tijela čija će zadaća biti provođenje strateških aktivnosti koje su definirane Planom upravljanja na lokalnoj razini i na razini serijskog dobra, uz uključivanje civilnih aktera u navedene procese. Zadaća tijela bit će usklađivanje pristupa među različitim akterima, kao i usklađivanje nadležnosti nad pojedinim pitanjima koja su relevantna za očuvanje i zaštitu te međusobnu sinergiju svjetskog dobra i njegove kontaktne (*buffer*) zone i kulturno-povijesne cjeline. Trenutni sustav upravljanja te uspostavljanje Koordinacijskog i Partnerskog vijeća kao tijela čija je zadaća sudjelovanje u izradi i provedba Plana upravljanja detaljno su opisani su u poglavljima 5.1. *Postojeći okvir upravljanja i financiranja* i 5.2. *Upravljačka tijela na međunarodnoj i lokalnoj razini*, dok će se unutar ovog poglavlja naglasiti povezani izazovi, potrebe i potencijali.

Kvalitetno upravljanje svjetskim dobrima odlikuje visoki stupanj participacije šireg spektra aktera, odnosno lokalne zajednice i civilnog sektora, a njihovo ravnopravno uključivanje predstavljat će izazov za budući model upravljanja. U tom je smislu poželjno poticati socijalne inovacije, zbog čega je potrebno identificirati i poticati lokalne potencijale za razvoj. Socijalne su inovacije usmjerene poboljšavanju kvalitete života i društva u cjelini, ali i na poboljšanje kapaciteta djelovanja pojedinaca u društvu. Mogu biti potaknute od strane neprofitnog sektora, javne uprave, tržišta, društvenih pokreta, akademske zajednice i socijalnih poduzeća, što znači da ih potaknuti može i upravljačko tijelo s ciljem stvaranja uključivog procesa upravljanja i jačanja kapaciteta. Jačanje kapaciteta dionika ključno je za učinkoviti model upravljanja, a edukacije se mogu organizirati prema *Strategiji izgradnje kapaciteta na području svjetske baštine* (ICOMOS, 2011). Cilj Strategije je unaprijediti vještine svake od uključenih skupina, te sukladno tome, individualizirati/kategorizirati proces usavršavanja vještina i njihove prilagodbe ulozi koji pojedini akteri imaju u očuvanju i zaštiti iznimne univerzalne vrijednosti kulturnog dobra. S obzirom na serijsku nominaciju, potrebno je nastaviti raditi na umrežavanju i dijeljenju iskustava s ostalim zemljama koje su uključene kako bi se unaprijedio lokalni, ali i transnacionalni model upravljanja kroz suradnju u sklopu Međunarodnog koordinacijskog tima.

Upravljanje (svjetskim) kulturnim dobrom direktno je povezano sa zakonodavnim sustavom Republike Hrvatske, pri čemu Plan upravljanja treba shvatiti kao dokument kojim se identificiraju izazovi te predlažu načini unaprjeđenja zakona, budući da Plan upravljanja nema potrebnu snagu kako bi se izmijenio i prema potrebi uskladio zakonodavni okvir. Prema Zakonu o očuvanju i zaštiti kulturnih dobara za sva kulturna dobra koja su upisana na Listu svjetske baštine i na Listu ugrožene svjetske baštine UNESCO-a, uvedena je obveza izrade plana upravljanja. Unatoč obvezi provođenja, nije definiran regulatorni okvir za provedbu plana upravljanja u zakonodavni sustav Republike Hrvatske, što se predlaže kao jedna od inicijativa upravljačkih tijela, Koordinacijskog i Partnerskog vijeća. Osim navedenog, potrebno je potaknuti i usklađivanje ostalih zakona koji se dotiču upravljanja kulturnim dobrima, pri čemu se ističe harmonizacija Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i Zakona o prostornom uređenju. Prema Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, prostorni plan moguće je donijeti samo uz prethodnu suglasnost mjerodavnog tijela o sukladnosti s konzervatorskom podlogom/uspostavljenim sustavom zaštite (čl. 56.). Zakon o prostornom uređenju ne predviđa takvu suglasnost od strane nadležnog tijela (Ministarstvo kulture i medija RH). Obzirom da je Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara poseban zakon za područje kulturnih dobara u odnosu na Zakon o prostornom uređenju, primijenit će se prvi, no to ne znači da nije potrebno uskladiti pravne propise u smjeru pružanja ciljane i djelotvorne zaštite. Potencijal za učinkovitiju zaštitu kulturnih dobara očituje se u odredbama 60. do 62. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, koji se uskladio sa Zakonom o prostornom uređenju i Zakonom o gradnji (izdavanje potvrde da je glavni projekt u skladu s posebnim uvjetima zaštite kulturnog dobra, institut prethodnog odobrenja). Pored toga, propisana je informacijsko-komunikacijska koordinacija tijela uključenih u postupak utvrđivanja posebnih uvjeta

zaštite putem elektroničkog programa „e-Dozvola“ što pridonosi brzini obrade i rješavanja predmeta, a time i održivom korištenju kulturnim dobrom (čl. 61., st. 6.). Opisana informatizacija suradnje „na jednom mjestu“ bila bi od dobrobiti na svim razinama i područjima donošenja odluka. Kao jedan od pravnih izazova vezanih uz upravljanje i zahtjeve Odbora za svjetsku baštinu na razini serijske nominacije, ističe se protokol provedbe procjene utjecaja na kulturno dobro, što je objašnjeno poglavljem 4.4. *Procjena utjecaja na kulturnu baštinu (Heritage Impact Assessment)*. Nadalje, treba istaknuti i izmjene koje je potrebno potaknuti i u Zakonu o gradnji, koji pristupa reguliranju materijala sporadično/parcijalno. Izuzev odredbi o ponovnoj upotrebi i reciklaži materijala te okolišnoj prihvatljivosti sekundarnih materijala (čl. 15.), Zakon je propustio obraditi estetsku ili bilo koju drugu komponentu materijala (oblik, dizajn), osim one tehničke. Niti u drugim zakonima sektorske regulative ne postoje slične odredbe. Važnost materijala u urbanom planiranju trebalo bi podrobno urediti konzervatorskim smjernicama, no najprije je potrebno dodatnim zakonskim odredbama ojačati ulogu takvih dokumenata na lokalnoj razini kako bi se mogle dosljedno i transparentno provoditi i primjenjivati u postupcima izdavanja dozvola za građenje i izvođenje radova.

S obzirom na vrste kulturne baštine koja se nalazi na području kulturno-povijesne cjeline, odnosno kontaktne (*buffer*) zone, potrebno je regulirati kategoriju „evidentirano kulturno dobro“ koje može biti zaštićene prostornim planom, a čija zaštita nije jasno definirana Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Odredba članka 3. prilikom određivanja općeg obuhvata predmeta zaštite navodi: „Kulturna dobra bez obzira na vlasništvo, preventivnu zaštitu ili registraciju uživaju zaštitu prema odredbama ovoga Zakona.“ Iz prethodnoga proizlazi da sva kulturna dobra, neovisno o svojstvu „registriranosti“, uživaju zaštitu pod okriljem Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, a posljedično i svih ostalih zakonskih i podzakonskih akata koji uređuju područje zaštite kulturnih dobara za koja je Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara *lex specialis* te temeljem zahtjeva vertikalne usklađenosti propisa. Bez obzira na prethodno, u cilju pružanja nedvosmislene, određene i sveobuhvatne zaštite, važno je konkretnije regulirati ovu kategoriju kulturnih dobara kako bi se osigurala njihova učinkovita zaštita na svim provedbenim razinama (prije svega putem prostornih planova). Navedeni izazovi, potrebe i potencijali adresirani su kroz ciljeve i aktivnosti unutar Akcijskog plana, odnosno teme „D“ - Upravljanje svjetskim dobrom i kulturno-povijesnom cjelinom grada Zadra.

6.3. DRUŠTVENI KONTEKST

Demografska analiza temelji se na dostupnim podacima Popisa stanovništva iz 2001. i 2011. g. te Prvim rezultatima Popisa stanovništva 2021. g.⁷ Međupopisno razdoblje 2001.-2011. g. bilo je okarakterizirano demografskom obnovom, pa se tako broj stanovnika Grada Zadra i naselja Zadar povećao, ali se istovremeno broj stanovnika povijesne jezgre smanjio za četvrtinu (26,7%). Navedeno upućuje na prostorne promjene na području jezgre, pri čemu treba istaknuti kako je u tom razdoblju zabilježena i intenzivnija izgradnja u rubnim gradskim četvrtima. Prvi rezultati Popisa stanovništva iz 2021. g. ukazuju na smanjenje broja stanovnika i za Grad Zadar i samo gradsko naselje Zadar. U Gradu Zadru smanjio se broj stanovnika sa 75.062 (2011. g.) na 70.829 u 2021. g., prema čemu negativna promjena iznosi 5,6%. Podaci za povijesnu jezgru u trenutku izrade dokumenta nisu bili dostupni, ali s obzirom na smanjenje ukupnog broja stanovnika, evidentiranog Prvim rezultatima Popisa stanovništva 2021. g., može se pretpostaviti da će isti trendovi biti zabilježeni i za to područje.

Smanjenje broja stanovnika na području povijesne jezgre u razdoblju 2001.-2011. g. dodatno je potenciralo ulogu jezgre kao turističkog prostora sa sve više ekonomskih aktivnosti koje su usmjerene na turističku djelatnost, umjesto na potporu funkciji stanovanja. Najveće je smanjenje broja

⁷ U vrijeme izrade dokumenta bili su dostupni samo Prvi rezultati Popisa stanovništva 2021. g., dok će puni podaci biti dostupni tijekom 2023. g.

stanovnika zabilježeno na središnjem dijelu Poluotoka, koji je ujedno i najgušće naseljeni dio povijesne jezgre, što je povezano i s geomorfološkim karakteristikama područja (npr. na zapadnom i istočnom dijelu zastupljenije su javne i zelene površine). Proces starenja stanovništva započet je već 2001. g., nakon čega se bilježi produbljivanje tog procesa. Precizni pokazatelji prema dobnim skupinama iz 2011. g. upućuju na to da će se proces starenja dodatno intenzivirati i biti evidentiran i u posljednjem međupopisnom razdoblju. Zabilježen je i ukupan pad broja u kategoriji kućanstava, pri čemu se broj kućanstava povećao samo za samačka kućanstva. Nadalje, s obzirom na gustoću izgrađenosti jezgre, broj stanova nije se značajnije promijenio, za razliku od načina korištenja stanova. Smanjio se broj stanova za stalno stanovanje, a povećao broj napuštenih i praznih stanova, kao i broj stanova za obavljanje djelatnosti. Prema Prvim rezultatima Popisa stanovništva 2021. g. na području Grada Zadra, broj stanova za stalno stanovanje povećao se za 4,8%, a tako mali porast upućuje na to da će konačni rezultati Popisa 2021. g. ukazati na porast broja stanova drugih kategorija namjene. Podaci za povijesnu jezgru za 2021. g. u trenutku izrade dokumenta nisu bili dostupni, ali s obzirom da se najintenzivnija turistifikacija povijesne jezgre odvila u razdoblju nakon Popisa 2011., što potvrđuju podaci o iznimnom porastu broja apartmana na području jezgre u istom razdoblju, rezultati Popisa zasigurno će ukazati na daljnje značajnije promjene u načinu korištenja stanova i na području jezgre.

Procesi turistifikacije i „apartmanizacije“, s društvenog aspekta, utječu na gentrifikaciju i destabilizaciju socioekonomske strukture stanovništva, dolazi do „zamjene“ stanovništva, iseljavanja te gubitka socio-kulturnog identiteta (Sl. 6). Sudionici participativnog procesa ističu da na području povijesne jezgre kontinuirano opada broj stanovnika te da zbog turizma dolazi do „izumiranja“ grada. Međutim, razloge spomenutih promjena ne treba tražiti samo u turističkoj djelatnosti, nego i u ostalim činjenicama i procesima kao što su visoke cijene zemljišta/stanova, relativno mali udio slobodnih zemljišta/parcela u vlasništvu grada, kompleksnost rekonstrukcije objekata u povijesnoj jezgri u odnosu na gradnju na neizgrađenom terenu te nedostatak sadržaja potrebnih za visoki standard življenja, što je povezano i s premještanjem važnih funkcija iz gradskog središta (Jukić, Vukić, 2015). Sudionici participativnog procesa kao aktivnosti za unaprjeđenje kvalitete života na području povijesne jezgre predlažu obogaćivanje društvenih sadržaja (potencijal je evidentiran i u nastavku suradnje između odgojno-obrazovnih i kulturnih institucija, organizaciji manifestacija i u zimskim mjesecima, a predlaže se primjerice i otvaranje galerijskog prostora za izložbu dječjih radova s ciljem pružanja sadržaja obiteljima s djecom). Također, sudionici naglašavaju da je potrebno revitalizirati kino prostor, u skladu s ciljevima Strategije razvoja kulture grada Zadra 2019.-2026. g. kojom se kroz mjere predviđaju osiguranje/obnova prostora za projekcije ljetnog kina, osiguranje/obnova prostora za Art kino te organizacija rada i aktivnosti programa Art kina (ljetno kino, redoviti godišnji program, radionice) u suradnji Centra nezavisne kulture i javnim ustanovama. Potrebno je ulagati i u modernizaciju objekata društvene infrastrukture kao što su vrtići i škole te unaprijediti opremu javnih zelenih površina za korištenje u sportsko-rekreacijske svrhe. Prema mišljenju dionika uključenih u participativni proces, potencijal za zadržavanje funkcije stanovanja u jezgri imaju i obrazovne institucije, posebice Sveučilište u Zadru, budući da visokoobrazovna funkcija čini povijesnu jezgru aktivnom u zimskim mjesecima što generira ostanak djelatnosti i sadržaja u jezgri tijekom zimskih mjeseci. S tim u vezi, ističu se pojedinačni problemi prisilnog iseljavanja studenata od strane najmodavaca zbog zarade od turističkih djelatnosti, zbog čega je dio studenata primoran iseliti u ljetnom periodu. Nadalje, potrebno je omogućiti rad trgovina na Poluotoku tijekom cijele godine, s čime je povezana i potreba za valorizacijom gradske tržnice i promjenom njezine fizičke strukture. Potencijal za zadržavanje funkcije stanovanja vidi se i u osmišljavanju demografskih mjera, a predlaže se iskorištavanje gradskih stanova za najam mladim obiteljima. S obzirom na navedene izazove koje karakteriziraju život u povijesnoj jezgri, potrebno je voditi se suvremenim načelima zaštite graditeljske baštine, kojima se teži očuvanju fizičkih i socijalnih struktura povijesnih naselja s ciljem osiguravanja uvjeta za održivi prostorni razvoj, prema čemu je potrebno usmjeravati Plan upravljanja, odnosno buduće upravljanje svjetskim dobrom. Navedeni izazovi, potrebe i potencijali adresirani su kroz ciljeve i aktivnosti unutar Akcijskog plana, odnosno teme „A“ - Život u povijesnoj jezgri grada Zadra te kroz određene ciljeve i aktivnosti teme „F“ - Upravljanje turizmom i posjetiteljima.

Sl. 6. Prostori stambene namjene na području povijesne jezgre Zadra

Izvor: Analitička podloga – Plan upravljanja povijesnom jezgrom Grada Zadra, 2021.

6.4. GOSPODARSKI KONTEKST

Na području cijele Zadarske županije, u razdoblju do pojave COVID-19, zabilježen je pozitivan trend gospodarskog rasta nakon godina oporavka od višegodišnje ekonomske recesije i sveopće nepovoljne gospodarske situacije koja je dovela do pada relevantnih pokazatelja krajem prvog desetljeća, što se onda oslikalo i na Zadar. O tome govore i podaci da je u posljednje tri godine broj poduzetnika narastao za više od 100%, a Zadar se svrstava među deset najuspješnijih gradova u Hrvatskoj po ostvarenim ukupnim prihodima svih poduzetnika u 2019. g. Za razliku od 2019. g., kada su poduzetnici Zadarske županije ostvarili pozitivan financijski rezultat, 2020. g. završili su s neto gubitkom kao posljedicom globalne pandemije COVID-19. Unatoč nedostatku preciznih statističkih podataka, može se zaključiti kako su posljedice pandemije utjecale na destabilizaciju lokalnog i nacionalnog gospodarstva, posebice u kontekstu privremenog slabljenja funkcije turizma. Osim toga, geopolitička previranja na istoku Europe i povezane fluktuacije na tržištu tijekom 2022. g. potencijalno mogu imati negativan utjecaj na razvoj gospodarstva u cjelini.

Što se tiče povijesne jezgre, za utvrđivanje točnog stanja i omogućavanje strateškog razvoja gospodarskih djelatnosti potrebno je stvoriti bazu podataka, odnosno, objediniti podatke o gospodarskim subjektima koji djeluju na području jezgre s ciljem preciznijeg uvida u gospodarski profil povijesne jezgre te kvalitetnijeg upravljanja prostorom. Prema sudionicima participativnog procesa, na području jezgre i dalje je vidljiv negativan efekt „masovnosti“ turizma, što predstavlja pritisak na jezgru

i utječe na sezonalnost gospodarstva, čija je posljedica sezonalnost prihoda i funkcija. Sukladno tome, sudionici ističu i da je na području povijesne jezgre veliki dio obrta registriran u djelatnostima turizma i ugostiteljstva što je preslika stanja u cijelom gradu – prema dostupnim podacima, brojem članova su najistaknutiji ceh ugostiteljstva i turizma te ceh uslužnog obrta. U strukturi zadarskih obrtnika veliki je udio obrta registriran kao sezonski obrt (17,1%), a može se zaključiti kako je značajan udio tih obrta aktivan upravo na području jezgre. Pozitivni rezultati na razini županije i Grada Zadra, ukazuju kako postoji osnova za razvoj poduzetničke klime i na području povijesne jezgre, za što je potrebno poticati obrazovanje mladih i budućih poduzetnika te strukovno obrazovanje, s ciljem zadovoljavanja potreba stanovnika Poluotoka. Sudionici participativnog procesa ističu da je za postizanje diversifikacije gospodarstva potrebno poticati tradicijske obrte na prostoru jezgre koji imaju značajnu ulogu u predstavljanju autohtonih proizvoda i doprinose prepoznatljivosti jezgre, pa i grada u cjelini. Na negativan trend sezonalnosti može se utjecati i poticanjem razvoja kulturnih i kreativnih industrija, koje čine dobar temelj za održivi kulturni razvoj. Bogata kulturno-resursna osnova povijesne jezgre i njezina okruženja omogućuje takav razvoj, za što je potrebno unaprijediti produkciju u suvremenoj kulturi grada, ulagati u kulturne djelatnosti, povećati broj korisnika/posjetitelja kulturnih aktivnosti, jačati međusektorsku suradnju te educirati i prenositi ideje u svrhu kreiranja inovativnih razvojnih rješenja na polju kulturne djelatnosti. Navedeni izazovi, potrebe i potencijali adresirani su kroz ciljeve i aktivnosti unutar Akcijskog plana, odnosno teme „B” - Gospodarstvo u povijesnoj jezgri.

6.5. UPRAVLJANJE RIZICIMA

Upravljanje rizicima uključuje osiguravanje otpornosti i pripravnosti na potencijalne antropogene i prirodne rizike, što je u slučaju povijesne jezgre grada Zadra posebice važno zbog svjetskog dobra, kao i ostale vrijedne baštine koja čini kulturno-povijesnu cjelinu grada Zadra. Na razini cijelog grada izrađeni su dokumenti *Procjena rizika od velikih nesreća* (2021) te *Plan djelovanja sustava civilne zaštite* (2021). Pri tome, treba istaknuti kako se Operativnim smjernicama UNESCO-a (2021) preporučuje u Plan upravljanja svjetskim dobrom uključiti aktivnosti usmjerene prema otpornosti na katastrofe, posljedice klimatskih promjena i ostale rizike.

Prema podacima *Procjene rizika od velikih nesreća* (2021), na području povijesne jezgre grada Zadra utvrđena je moguća opasnost od potresa, toplinskog vala, požara otvorenog tipa, poplava (plavljenje, velika količina oborina) te epidemija i pandemija, pri čemu se kao najznačajnijima smatraju potresi, požari i poplave. Dokumentom su propisane mjere u slučaju prirodnih nepogoda, koje uključuju uzbunjivanje i obavješćivanje, evakuaciju, zbrinjavanje, sklanjanje, spašavanje te pružanje prve pomoći. Planom su također propisani nositelji mjera i djelovanje operativnih snaga. S ciljem jačanja otpornosti na prirodne rizike potrebno je utvrditi i dokumentirati stanje svake pojedine građevine u povijesnoj jezgri te povezane infrastrukture i intervenirati uz strogo poštivanje konzervatorskih smjernica. Prikupljene informacije predlaže se povezati s budućom konzervatorskom podlogom, kako bi se umanjili rizici koje predstavlja stanje građevinskog fonda. Osim toga, dodatna je opasnost stupanj izgrađenosti jezgre zbog čega je otežan pristup vatrogasnih vozila i vozila hitne pomoći te je pojačana opasnost od naknadnih urušavanja. Također, od velike je važnosti provoditi edukacije lokalnog stanovništva i tako djelovati na probleme koji su istaknuti kroz participativni proces, kao što su nepoštivanje koridora za intervencije te korištenje lako zapaljivih materijala prilikom izgradnje. Isto se odnosi na rizike koji nastaju kao posljedice klimatskih promjena. Dokumentima se spominju opasnosti od povećanja temperature zraka, poput toplinskog vala i povećanja opasnosti od izbijanja požara. Zbog rizika od toplinskog vala, nužno je promišljati o usmjeravanju posjetitelja i reguliranju masovnijih turističkih okupljanja. Osim spomenutih, potrebno je procijeniti potencijalne rizike od plavljenja mora i onečišćenja zraka (te ih uskladiti s *Programom zaštite zraka, ozonskog sloja, ublažavanja klimatskih promjena i prilagodbe klimatskim promjenama za područje Grada Zadra*, 2020)

na degradaciju materijala i sukladno tome djelovati. Na posljedice klimatskih promjena moguće je preventivno utjecati razvijanjem zelene infrastrukture i održivih oblika društveno-gospodarskih aktivnosti. Buduće je procjene potrebno uskladiti i svesti na razinu povijesne jezgre te uskladiti s postojećim dokumentima kao što su *Akcijski plan primjene prirodnih rješenja u prilagodbi na klimatske promjene* (2021), *Akcijski plan energetski i klimatskih održivog razvitka Grada Zadra* (2021) i dr.

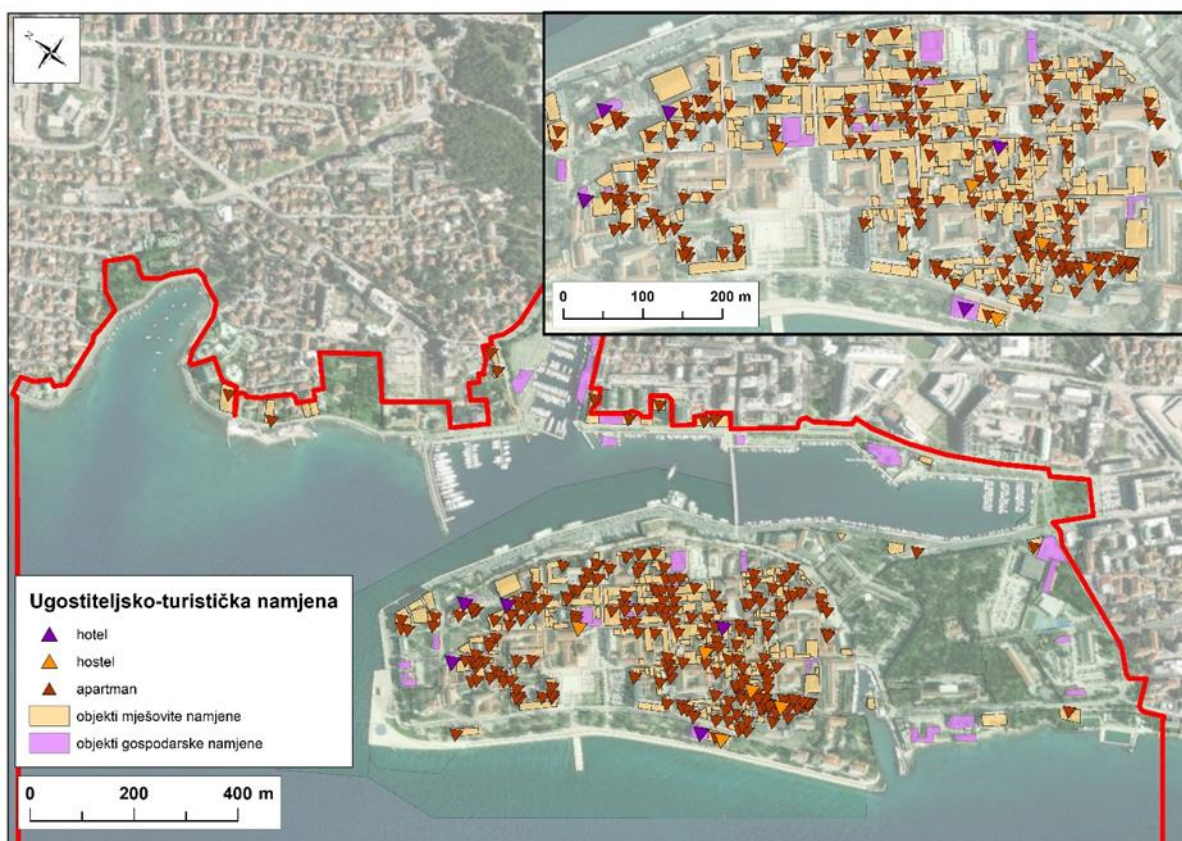
Uz prirodne rizike, potrebno je osigurati pripravnost i na antropogene rizike koji predstavljaju potencijalu ugrozu za svjetsko dobro kao što su tehničko-tehnološke nesreće, masovni turizam, epidemije i pandemije, vandalizam i nemar te opasnosti od ratnih razaranja i terorizma. S obzirom na navedeno, preporučuje se izrada Plana pripravnosti i upravljanja za svjetsko dobro kojeg je potrebno uskladiti s postojećim dokumentima na razini Grada Zadra i smjernicama relevantnih organizacija kao što su UNESCO, ICCROM i ICOMOS. Aktivnosti su detaljnije razrađene u strateškom okviru, dok se opasnosti koje proizlaze iz pritiska masovnog turizma nastoje umanjiti aktivnostima akcijskog plana upravljanja posjetiteljima koji je dio Lokalnog Plana upravljanja "Obrambenim sustavom Zadra" komponentom serijskog svjetskog dobra UNESCO-a "Venecijanski obrambeni sustavi 16. i 17. stoljeća: *Stato da Terra*, zapadni *Stato da Mar*". Navedeni izazovi, potrebe i potencijali adresirani su kroz ciljeve i aktivnosti unutar Akcijskog plana, odnosno teme „E” – „Upravljanje rizicima na području povijesne jezgre”.

6.6. UPRAVLJANJE POSJETITELJIMA

Na potrebu izrade i implementacije akcijskog plana upravljanja posjetiteljima na području povijesne jezgre upućuju različiti pokazatelji pritiska uzrokovani turističkim dolascima, a koji utječu na opterećenje jezgre. U razdoblju 2010.-2019. g. broj dolazaka turista u Grad Zadar povećao se u jednakoj mjeri kao i dolazak turista na područje naselja Zadar, odnosno 2,3 puta, a broj noćenja 2,1 puta. Turistička aktivnost osobito se intenzivirala u drugom dijelu promatranog razdoblja, odnosno, broj turističkih dolazaka se povećao za 41% u periodu 2015.-2019. g. Osim broja noćenja, o turističkim pritiscima svjedoči i broj registriranih soba, koji se u razdoblju 2010.-2019. g. povećao za 54%. U istom periodu, broj postelja povećao se za 59%, ponajviše zbog povećanja kapaciteta u apartmanskom smještaju. Bilježi se sve veći porast smještajnih kapaciteta, ali pri tom isključivo u kategoriji apartmana, što uzrokuje snažan fizički pritisak turizma. Takvi smještajni objekti bilježe i nižu prosječnu dnevnu popunjenost u odnosu na hotele i kampove, čime pridonose sezonskom karakteru turizma. Problem sezonskog turizma prepoznat je i *Strategijom razvoja turizma Grada Zadra* (2016), kojom se teži razvoju turizma u van-sezonskim mjesecima, za što je dodatan poticaj činjenica da je zadarska zračna luka unazad nekoliko godina (ukoliko se izuzme 2020. g.) ostvarila osjetno povećanje prometa u periodu pred i post sezone, naglašenije nego li ostale zračne luke. Također, treba istaknuti da se pritisak ne očituje samo u popunjenosti smještajnih kapaciteta, nego i u pritisku na atraktivne gradske lokacije, koji je pojačan zbog kratkog boravka turista u gradu. Za pretpostaviti je da je većina turista koji su boravili u gradu posjetila njegovu povijesnu jezgru, neovisno o tome jesu li pri tome u njoj ostvarili noćenje. Prema tome, o stvarnom pritisku na povijesnu jezgru, zaključke je potrebno donositi na temelju podataka koji postoje za to područje.

Opterećenje povijesne jezgre može se iščitati iz podataka kao što su broj postelja i zastupljenost određenih tipova smještaja, koji ukazuju na trend „apartmanizacije” (Sl. 7). Broj postelja na Poluotoku 2020. g. bio je veći gotovo sedam puta nego li 2011. g. Prema podacima Turističke zajednice, najzastupljeniji oblik smještaja su smještaji u domaćinstvu, čiji se broj u razdoblju 2011.-2022. g. povećao čak za 17 puta. Unatoč tome što muzeje ne posjećuju svi posjetitelji povijesne jezgre, treba istaknuti kako se do 2019. g. bilježio porast broja posjetitelja u Arheološkom muzeju, Muzeju antičkog stakla i crkvi sv. Donata. Ovakvi pokazatelji upućuju na nekoliko procesa kojima je povijesna

jezgra zahvaćena pod utjecajem sve intenzivnije turistifikacije, primarno prenamjene stanova u stanove za odmor (npr. broj iznajmljivača povećao se s 30 na 546 u desetogodišnjem razdoblju), a samim time i preseljenjem stanovništva u druge dijelove grada. Negativne se posljedice ogledaju u obliku procesa „izumiranja grada“, pritiska na komunalnu infrastrukturu, pojačane buke i gužve tijekom ljetnih mjeseci, nedovoljne kontrole i regulacije rada ugostiteljskih objekata što ukupno ugrožava kvalitetu života lokalnog stanovništva. Treba istaknuti kako su stanovnici otvoreni prema dodatnom uključivanju u turističku ponudu s ciljem personalizacije turizma i jačanja kulturnog identiteta (Jukić, Vukić, 2015). Prema tome, može se zaključiti kako je potrebno poticati održivi razvoj turizma, koji će biti usmjeren usklađivanju potreba lokalne zajednice i potreba turističkog sektora. Sudionici participativnog procesa predlažu određivanje nosivog kapaciteta za ugostiteljstvo na Poluotoku, reguliranje rada ugostiteljskih objekata te nadogradnju aplikacije sa sadržajima svih uslužnih djelatnosti vezanih uz turizam s ciljem smanjivanja pritiska na Poluotok. Kako bi se turizam mogao razvijati prema spomenutim načelima, potrebno je poticati obrazovanje i jačanje kapaciteta stručnog kadra, za što sudionici predlažu uspostavu suradnje između Sveučilišta u Zadru i Turističke zajednice. Navedeni izazovi, potrebe i potencijali adresirani su kroz ciljeve i aktivnosti unutar Akcijskog plana, odnosno teme „F“ - Upravljanje turizmom i posjetiteljima.

Sl. 7. Prostori gospodarske pretežito ugostiteljsko-turističke namjene na području povijesne jezgre Zadra

Izvor: Analitička podloga – Plan upravljanja povijesnom jezgrom Grada Zadra, 2021.

6.7. PROSTOR, INFRASTRUKTURA I OKOLIŠ

U ovom poglavlju prikazani su izazovi, potrebe i potencijali vezani uz aspekte prostora, prometa, komunalne infrastrukture i okoliša. Za prometnu mrežu grada Zadra od iznimne je važnosti *Plan održive mobilnosti Grada Zadra (SUMP)* koji je tijekom izrade ovog dokumenta bio u fazi nacрта. S obzirom na svrhu Plana upravljanja, analiza prometne mreže usmjerena je prema povijesnoj jezgri, iako je jasno kako se jezgra ne može promatrati izdvojeno te da se izazovima može pristupiti isključivo cjelovito, odnosno na razini cijeloga grada. Kroz participativni proces kao najveći se problem ističe promet u mirovanju, odnosno zagušenje koje nastaje parkiranjem automobila u kontaktnoj (*buffer*) zoni i izvan ljetnih mjeseci. S obzirom na povijesnu jezgru i njen značaj, rješenje problema prometa u mirovanju ne leži u povećanju parkirališnih mjesta te samim time povećanju prometnog opterećenja, već izmještanju automobilskog prijevoza izvan prostora povijesne jezgre. Da bi se to ostvarilo, potrebno je naći adekvatnu lokaciju za veću parkirališnu površinu/objekt (optimalno u blizini Autobusnog kolodvora) ili izgraditi podzemne garaže (planirane su u sklopu projekta „Vrata Zadra“ na prostoru Ravnica) ili razviti sustav Park&Ride i/ili Park&Bike. Na tom prostoru koji je unutar obuhvata unutar kulturno-povijesne cjeline, odnosno kontaktne (*buffer*) zone i sada se nalazi veliki parking, ali bi provedbom ovog projekta bio pomaknut pod hodnu površinu. Nadalje sudionici participativnog procesa predlažu uvođenje mogućnosti rezervacije mjesta i naplate parkinga putem mobilne aplikacije, što se planira ostvariti kroz projekt *Zadar Urban Mobility 4.0 (ZUM 4.0)*.

Pješačka infrastruktura na području povijesne jezgre je povoljna, ali odmicanjem od središta postaje sve više degradirana – elementi sigurnosti pješaka postoje, ali su potrebne modifikacije kako bi se stanje unaprijedilo (npr. nogostupi, signalizacija, prepreke, zaštitne ograde i slično). Jedan od glavnih problema pješačkog prometa povezan je s prometom u mirovanju, kako se često površine namijenjene pješacima koriste za parkiranje. Pješačke zone u ostatku grada moguće je unaprijediti po uzoru na primjer dobre prakse na području jezgre, koji se odnosi na donošenje *Odluke o određivanju i uređenju prometa na području pješačke zone „Poluotok“ (2018)*. Odlukom se definiraju granice pješačke zone te uvjeti prometovanja na području užeg gradskog središta čime se povećava mobilnost i sigurnost pješaka. Unatoč tome, ističe se kako je potrebno ograničiti promet gospodarskih vozila (uglavnom opskrbe i dostave) u pješačkoj zoni kulturno-povijesne cjeline unutar zidina, posebno prolaz kroz gradska vrata, u prvom redu kroz Vrata sv. Krševana i Kopnena vrata zbog izravne degradacije kulturnih dobara i sigurnosnih pitanja. Nadalje, s obzirom na frekventnost pješačkog prometa, poželjno je povećati dostupnost povijesne jezgre sigurnim pješačkim koridorima. U cilju poticanja održivih vidova mobilnosti, važno je proširiti mrežu biciklističkih staza i poboljšati integraciju postojećih staza u ostatak prometne infrastrukture te osigurati parkirališta za bicikle na obodima povijesne jezgre. Na taj se način može potaknuti i razvijanje cikloturizma. Poticanje korištenja bicikala može se temeljiti i na postojećem sustavu javnih bicikala, pri čemu treba napomenuti da je za učinkovitost takvog sustava potrebno utjecati na postojeće manjkavosti osnovne biciklističke infrastrukture. Uz sustav javnih bicikala, na području grada postoji i sustav javnih električnih romobila kao alternativni oblik individualne mobilnosti za koji se interes s vremenom povećava. Što se tiče javnog prijevoza, najrasprostranjeniji sustav javnog prijevoza u Zadru čini gradski, odnosno prigradski autobusni prijevoz. Veliku ulogu ima i pomorski promet, zbog povezivanja zadarskog područja s otocima. Također, s obzirom na navedene podatke o frekventnosti zadarske zračne luke, a s ciljem poticanja van-sezonskog turizma, potrebno je temeljito integrirati zračnu luku u prometni sustav grada Zadra. Trenutno je u prometu jedna autobusna linija koja povezuje povijesnu jezgru Zadra sa ZL Zemunik, ali ona prometuje samo tijekom ljetnih mjeseci, odnosno turističke sezone. Sudionici participativnog procesa naveli su kako javni prijevoz na području povijesne jezgre nije na zadovoljavajućoj razini te predložili formiranje besplatnog javnog prijevoza s ciljem bržeg i efikasnijeg kretanja stanovnika. Za bolju prometnu povezanost gradskih četvrti, predlaže se razvijanje sustava manjih putničkih plovila, za što je osim nabavke plovila, potrebno i organizirati pomorsku liniju među četvrtima.

Na području povijesne jezgre raspoređen je dovoljan broj zelenih površina, ali se predlaže njihovo daljnje unaprjeđivanje, što je istaknuto i tijekom participativnog procesa. Zelene su površine uglavnom opremljene jednostavnom urbanom opremom poput klupa i rasvjetnih tijela, te elementima estetskog oblikovanja poput skulptura što ne zadovoljava uvjete za provođenje raznolikih aktivnosti lokalnog stanovništva. Navedeno se može opravdati činjenicama da se uglavnom radi o povijesnim perivojima te da je Poluotok velik dio godine podređen turistima, no moguće je razmatrati unos novih elemenata koji neće negativno utjecati na postojeći karakter prostora, a pridonijet će društvenim aktivnostima stanovnika i posjetitelja. Što se tiče općeg stanja i kvalitete zelenih površina, vidljivo je kako se kontinuirano radi na njihovom uređenju i održavanju te očuvanju mediteranske vegetacije koja dominira prostorom, a sudionici participativnog procesa predlažu uvođenje sustava automatskog navodnjavanja. Nadalje, kvalitetu zelenih površina ugrožava postavljanje terasa ugostiteljskih objekata i sličnih sadržaja. Uz to, participativnim se procesom ističu problemi kao što su uređivanje terasa umjetnom vegetacijom, nedovoljna iskorištenost unutarnjih dvorišta zgrada koje je moguće prilagoditi potrebama obitelji koje stanuju u jezgri, te se predlaže uvođenje sportsko-rekreacijskih sadržaja u perivoj Vladimira Nazora i perivoj Citadela.

Zelene je površine moguće unaprijediti implementacijom rješenja utemeljenima na prirodi (eng. *Nature Based Solutions*; NBS) ili uspostavljanjem zelene infrastrukture. Mogućnost razvoja zelene infrastrukture povijesne jezgre nije moguće promatrati zasebno već u kontekstu razvoja zelene infrastrukture cijelog grada tj. kao tek jednog njezinog dijela. Većina zelenih površina povijesne jezgre smještena je obodno, tj. uz obalni pojas Poluotoka te na taj način postavlja temelj za stvaranje zelenog prstena povezivanjem postojećeg površina novim elementima. S obzirom na blokovsku izgradnju Poluotoka, ne smiju se zanemariti unutrašnja privatna dvorišta koja također predstavljaju potencijal za razvoj rješenja utemeljenih na prirodi. Daljnje širenje zelene infrastrukture moguće je ostvariti u obliku zelenih klinova čije su naznake već postavljene u prostoru zelenim površinama koje iz gradskog zaleđa prodiru u izgrađeno urbano tkivo. Koristi zelene infrastrukture za lokalnu zajednicu višestruke su: omogućava se korištenje površina za sportsko-rekreacijske aktivnosti što utječe na poboljšanje zdravlja stanovnika, stvara se prostor okupljanja za stanovnike jezgre, unaprjeđuje se sigurnost, kao i vizura jezgre te se pozitivno utječe na mikroklimatske uvjete i negativne posljedice klimatskih promjena. Također, za planiranje zelenih površina važno je dalje unaprjeđivati postojeći Katastar zelenila, koji služi kao alat za usmjereni razvoj i povezivanje zelenih površina.

Na području povijesne jezgre sustav odlaganja otpada zadovoljava, a kao primjer dobre prakse prepoznaje se postavljanje podzemnih spremnika (postavljena su dva na prostoru povijesne jezgre), budući da se na taj način ne ugrožava vizura jezgre. Također, pozitivno je što je uspostavljeno prikupljanje otpada ugostiteljskih objekata na poziv, a radi se o usluzi „Eko-taxi-a“ zadarske Čistoće. Međutim, vezano uz čistoću grada, participativnim se procesom ističe da se inventar velikog broja terasa ne sklanja izvan radnog vremena što otežava temeljito čišćenje jezgre. Spomenuti problemi upućuju i na činjenicu da je gospodarenje otpadom najizazovnije u ljetnim mjesecima zbog velikog broja turista, zbog čega je potrebno promišljeno i na održiv način gospodariti otpadom, omogućiti dovoljan broj odlagališta otpada (bilo da su to spremnici ili vreće za smeće) te educirati stanovnike i posjetitelje o važnosti odlaganja otpada na za to predviđeno mjesto. Navedeni izazovi, potrebe i potencijali adresirani su kroz ciljeve i aktivnosti unutar Akcijskog plana, odnosno teme „G“ - Održiva mobilnost, komunalna i zelena infrastruktura.

7 **VIZIJA I MISIJA** **„OBRAMBENI SUSTAV** **GRADA ZADRA“**

7. VIZIJA I MISIJA „OBRAMBENI SUSTAV GRADA ZADRA“

Održivo upravljanje svjetskim dobrom pokreće revitalizaciju povijesne jezgre, stvara mjesto susreta lokalnog stanovništva i posjetitelja te pridonosi prepoznatljivosti grada Zadra. Grad Zadar ističe se (svjetskom) kulturnom baštinom koja čini kulturno-povijesnu cjelinu grada, čije je područje:

- Vitalno mjesto koje baštini vrijednu kulturnu baštinu koja je dio identiteta povijesne jezgre, o čemu je razvijena svijest među lokalnom zajednicom i posjetiteljima,
- Istaknuto prema obnovljenoj kulturnoj baštini koja omogućuje odgovarajuću prezentaciju i svjedoči o naprednosti *alla moderna* vojne arhitekture,
 - Mjesto razvoja kulturnog turizma unutar okvira održivog razvoja,
 - Mjesto aktivnog korištenja baštine s naglaskom na javne i zelene površine,
- Prepoznatljivo po različitim gospodarskim aktivnostima koje promiču prepoznate vrijednosti,
- Otporno na prirodne, antropogene rizike i rizike koji nastaju posljedice klimatskih promjena.

Vizija je usmjerena prema širem prepoznavanju izvanredne univerzalne vrijednosti, revalorizaciji područja, stvaranju interkulturalnog dijaloga te jačanju mreže dionika, stvaranju dodane vrijednosti, kao i oblikovanju dodatnih društvenih sadržaja za lokalno stanovništvo. Upravljanje svjetskim dobrom potaknut će „zadržavanje“ života u navedenom području te adekvatno odgovoriti na društvene i ostale prepoznate izazove, a jezgra će se sačuvati i zaštititi kao dinamično središte grada.

MISIJA BUDUĆEG UPRAVLJANJA

Za postizanje vizije potrebno je uspostaviti kvalitetan i učinkovit sustav upravljanja svjetskim dobrom, čija je osnova formiranje tijela odgovornog za provedbu plana. U tom je smislu potrebno ojačati kapacitete dionika, ali i djelovati prema većem osvještavanju izvanredne univerzalne vrijednosti na lokalnoj razini i na razini serijskog dobra. Za podizanje svijesti ključno je osnažiti suradnju između sastavnica serijskog upisa kroz zajedničke projekte te uključiti lokalnu zajednicu u proces upravljanja s ciljem jačanja mreže dionika. Uspostavljanjem dijaloga pruža se mogućnost veće valorizacije i proširuje mogućnost interpretacije baštine, pri čemu je važno među lokalnom zajednicom ojačati osjećaj pripadnosti, odnosno postići prepoznavanje lokalne zajednice kao baštinika i nositelja svjetskoga nasljeđa. Zajedničkim će se djelovanjem očuvati izvanrednu univerzalnu vrijednost svjetskog dobra, kao i ostala vrijedna baština, za što je potrebno nastaviti s mjerama konzervacije i revitalizacije. Za daljnji razvoj povijesne jezgre potrebno je turizam usmjeriti prema održivosti, upravljati posjetiteljima i tako smanjiti negativan utjecaj na kvalitetu života u povijesnoj jezgri. Zbog toga je potrebno osim u kulturnu baštinu, ulagati i u poboljšanje javnog prostora, društvenih procesa i djelatnosti različitim mjerama s ciljem zadržavanja života u povijesnoj jezgri.

8 **AKCIJSKI PLAN
UPRAVLJANJA**

8. AKCIJSKI PLAN UPRAVLJANJA

8.1. STRATEŠKI CILJEVI I AKTIVNOSTI

U sklopu ovog poglavlja navedene su strateške aktivnosti koje bi trebalo poduzeti kako bi se osiguralo kvalitetno upravljanje (svjetskim) dobrom te ostvarili ciljevi navedeni u uvodu - prvenstveno postizanje ravnoteže između očuvanja i zaštite kulturne baštine te potreba općeg društvenog razvoja prema načelima održivog razvoja. Strateškim su aktivnostima obuhvaćene kategorije 1) svjetsko dobro i 2) kontaktna (*buffer*) zona, odnosno kulturno-povijesna cjelina (jezgra) grada Zadra. Većina se aktivnosti odnosi na drugu kategoriju u skladu s cjelovitim shvaćanjem prostora povijesne jezgre. Tako su strateške aktivnosti podijeljene u nekoliko tema koje usmjeravaju Lokalni Plan upravljanja "Obrambenim sustavom Zadra" komponentom serijskog svjetskog dobra UNESCO-a "Venecijanski obrambeni sustavi 16. i 17. stoljeća: *Stato da Terra*, zapadni *Stato da Mar*", a koje su podijeljene prema sektorskim izazovima, a ne prema prioritetima, koji su naznačeni kroz tablicu akcijskog plana koja uključuje pokazatelje provedbe. Definirane teme su:

- Tema A: Život u povijesnoj jezgri grada Zadra
- Tema B: Gospodarstvo u povijesnoj jezgri
- Tema C: Zaštita i očuvanje svjetskog dobra unutar njegove kontaktne (*buffer*) zone
- Tema D: Upravljanje svjetskim dobrom i kulturno-povijesnom cjelinom grada Zadra
- Tema E: Upravljanje rizicima na području povijesne jezgre
- Tema F: Upravljanje turizmom i posjetiteljima
- Tema G: Održiva mobilnost, komunalna i zelena infrastruktura

	TEMA/CILJ/AKTIVNOST
A	ŽIVOT U POVIJESNOJ JEZGRI GRADA ZADRA
1.	Očuvanje vitalnosti povijesne jezgre
1.1.	Unaprjeđenje kvalitete stanovanja i stambenog fonda povijesne jezgre
1.2.	Obogaćivanje društvenih sadržaja u povijesnoj jezgri
1.3.	Podrška očuvanju funkcije odgoja i obrazovanja u povijesnoj jezgri
1.4.	Zadržavanje opskrbnih i lokalnih prehrambenih lanaca
1.5.	Uspostava modela beneficija i olakšica usmjerenih prema stalnom stanovništvu povijesne jezgre
1.6.	Izrada platforme za predstavljanje „gradskih priča“ kao elementa interpretacije žive baštine (<i>living heritage</i>)
1.7.	Izrada priručnika namijenjenog stanaarima jezgre
1.8.	Poticanje razvoja inicijative mediteranskih gradova za promicanje modela kooperativnog stanovanja na prostoru povijesnih jezgri
B	GOSPODARSTVO U POVIJESNOJ JEZGRI
2.	Oporavak i poticanje održivih i pametnih gospodarskih djelatnosti na području povijesne jezgre

	TEMA/CILJ/AKTIVNOST
2.1.	Stvaranje baze podataka o gospodarskim subjektima koji djeluju na području povijesne jezgre i planiranje gospodarskih aktivnosti u skladu sa strateškim razvojem povijesne jezgre
2.2.	Identifikacija lokalnih resursa i usmjeravanje prema razvoju kulturnih i kreativnih industrija na području povijesne jezgre
2.3.	Poticanje rada tradicijskih obrta i deficitarnih zanimanja uz zadržavanje javnih i uslužnih djelatnosti
2.4.	Podrška pokretanju inovativnog kreativnog „inkubatora“ na području povijesne jezgre
2.5.	Edukacije usmjerene prema poticanju održivog i odgovornog poduzetništva i obrtništva
C	ZAŠTITA I OČUVANJE SVJETSKOG DOBRA UNUTAR NJEGOVE KONTAKTNE (BUFFER) ZONE
3.	Strateški pristup zaštiti kulturne baštine
3.1.	Izrada konzervatorske podloge za obuhvat kulturno-povijesne cjeline i prilagodba formatu integriranog plana konzervacije
3.2.	Prioritizacija konzervatorskih zahvata na kulturnim dobrima unutar kulturno-povijesne cjeline grada Zadra
3.3.	Podrška razvoju protokola za provedbu Procjene utjecaja na kulturno dobro - HIA (<i>Heritage Impact Assessment</i>)
3.4.	Izrada Urbanističkog plana uređenja (UPU) za područje povijesne jezgre
3.5.	Valorizacija povijesnog urbanog krajolika grada Zadra (<i>HUL – historic urban landscape</i>)
4.	Učvršćivanje modela održavanja i obnove kulturne baštine
4.1.	Uređenja trga Tri bunara
4.2.	Definiranje modela održavanja zadarskog obrambenog sustava
4.3.	Provođenje potrebnih konzervatorskih zahvata na spomenicima kulture
4.4.	Produžetak šetnice koja bi povezivala šetnicu na Bedemima zadarskih pobuna i Trg Petra Zoranića
4.5.	Uređenje tunela zadarskog obrambenog sustava i otvaranje široj javnosti
4.6.	Izrada priručnika za implementaciju integriranih vizualno-ambijentalnih elemenata i dozvoljenih intervencija unutar kulturno-povijesne cjeline grada Zadra
5.	Osvještavanje vrijednosti kulturne baštine u povijesnoj jezgri kroz interpretaciju baštine i širenje znanja
5.1.	Zajednički model interpretacije, valorizacije i brendiranja kulturne baštine na području kulturno-povijesne cjeline uz unaprjeđenje signalizacije na području povijesne jezgre
5.2.	Uključivanje studenata Sveučilišta u Zadru u interpretaciju svjetske baštine
5.3.	Organizacija stručnog skupa o upravljanju UNESCO-ovom baštinom
5.4.	Organizacija međunarodnog natječaja za produkciju kreativnih uradaka i kratkometražnih filmova o temi svjetskog dobra
5.5.	Nastavak obilježavanja godišnjice upisa svjetskog dobra na UNESCO-ovu Listu svjetske baštine
5.6.	Podrška procesu istraživanja svjetskog dobra
5.7.	Valorizacija modela obnove povijesne jezgre i arhitekture 20. stoljeća
D	UPRAVLJANJE SVJETSKIM DOBROM I KULTURNO-POVIJESNOM CJELINOM GRADA ZADRA
6.	Uspostava učinkovitog sustava upravljanja kulturnom baštinom
6.1.	Uspostava upravljačkog tijela i podrška jačanju njihova upravljačkog kapaciteta
6.2.	Usklađivanje nadležnosti tijela javnoga sektora
6.3.	Podrška participativnom uključivanju građana u upravljanju povijesnom jezgrom s naglaskom na integraciju socijalnih inovacija

	TEMA/CILJ/AKTIVNOST
6.4.	Poticanje izmjene zakona s ciljem njihova usklađivanja o pitanju zaštite i očuvanja kulturnih dobara
6.5.	Osnivanje odsjeka nadležnog za (svjetsku) kulturnu baštinu
E	UPRAVLJANJE RIZICIMA NA PODRUČJU POVIJESNE JEZGRE
7.	Otpornost na rizike i posljedice klimatskih promjena
7.1.	Izrada plana upravljanja rizicima i posljedicama klimatskih promjena za područje povijesne jezgre
7.2.	Edukacija lokalne zajednice i stručnjaka
7.3.	Osiguravanje sredstava za provedbu preventivnih mjera za ublažavanje rizika
7.4.	Unaprjeđenje sustava sigurnosti i jačanje kapaciteta
7.5.	Izrada Strategije urbane sigurnosti
F	UPRAVLJANJE TURIZMOM I POSJETITELJIMA
8.	Usmjeravanje turističkog razvoja prema cjelogodišnjem i održivom turizmu
8.1.	Modeliranje strateškog pristupa razvoju održivog, otpornog i odgovornog turizma
8.2.	Poticanje razvoja selektivnih oblika turizma koji će pridonijeti modelu održivog turizma
8.3.	Integrirani model obrazovanja u turizmu
9.	Postizanje ravnoteže između zahtjeva turističkih djelatnosti i svakodnevnog života
9.1.	Prostorna disperzija turističkih sadržaja i događanja na prostor izvan povijesne jezgre
9.2.	Unaprjeđenje sustava upravljanja posjetiteljima kulturnih institucija i događanja
9.3.	Regulacija apartmanskog smještaja
9.4.	Uspostava sustava za ublažavanje buke
9.5.	Regulacija dolazaka brodova na kružnim putovanjima
G	ODRŽIVA MOBILNOST, KOMUNALNA I ZELENA INFRASTRUKTURA
10.	Unaprjeđenje prometne mreže u povijesnoj jezgri i njezinom okruženju
10.1.	Uspostava intermodalnog punkta na ulazu u povijesnu jezgru uz unaprjeđenje javnog prijevoza
10.2.	Izrada aplikacije za praćenje slobodnih parkirnih mjesta na području povijesne jezgre i u neposrednom okruženju
10.3.	Povećanje sigurnosti prometa na području povijesne jezgre s ciljem povećanja sigurnosti pješaka
10.4.	Povećanje dostupnost povijesne jezgre sigurnim pješačkim i biciklističkim koridorima
10.5.	Podrška razvijanju sustava manjih putničkih plovila za povezivanje četvrti
10.6.	Unaprjeđenje kvalitete prihvata i otpreme na iskrcajnom mjestu turističkih autobusa na Liburnskoj i Istarskoj obali
11.	Povezivanje zelenih površina u zelenu infrastrukturu i zaštita javnih i javnih zelenih površina
11.1.	Unaprjeđivanje zelenih površina na području povijesne jezgre
11.2.	Razvoj Katastra zelenila za područje povijesne jezgre
11.3.	Zaštita i održavanje javnih i javnih zelenih površina
11.4.	Uređenje i revitalizacija unutrašnjih dvorišta zgrada
11.5.	Revitalizacija i tematska aktivacija javnih prostora

	TEMA/CILJ/AKTIVNOST
12.	Unaprjeđenje komunalne infrastrukture
12.1.	Poboljšanje sustava vodovodne infrastrukture i odvodnje
12.2.	Daljnje razvijanje mreže „pametnih“ spremnika za prikupljanje otpada i održavanje čistoće povijesne jezgre
12.3.	Educiranje lokalnog stanovništva o razvrstavanju otpada

8.2. KORELACIJA CILJEVA S CILJEVIMA NA RAZINI SERIJSKOG DOBRA

Ciljeve Lokalnog Plana upravljanja "Obrambenim sustavom Zadra" komponentom serijskog svjetskog dobra UNESCO-a "Venecijanski obrambeni sustavi 16. i 17. stoljeća: *Stato da Terra*, zapadni *Stato da Mar*" bilo je važno uskladiti i s ciljevima na razini serijskog dobra koji su utvrđeni kroz rad Međunarodnog koordinacijskog tima, a koji su navedeni u uvodu. Usklađivanjem se postižu ciljevi djelovanja Međunarodnog koordinacijskog tima, ali i samih Planova upravljanja kao dokumenata, budući se da se ostvaruju uvjeti za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara unutar održivih okvira, uzimajući u obzir serijski karakter nominacije i sukladno tome, potrebu za zajedničkim upravljanjem i suradnjom.

	Ciljevi na razini serijske nominacije svjetskog dobra „Obrambeni sustavi Venecije 16. i 17. st.: <i>Stato da Terra</i> i zapadni <i>Stato da Mar</i> “	Ciljevi Lokalnog Plana upravljanja "Obrambenim sustavom Zadra" komponentom serijskog svjetskog dobra UNESCO-a "Venecijanski obrambeni sustavi 16. i 17. stoljeća: <i>Stato da Terra</i> , zapadni <i>Stato da Mar</i> "
1.	Ponovno izgraditi i poboljšati kulturne veze između dobara uključenih u mrežu	4, 5, 6
2.	Unaprijediti shvaćanje svjetskog dobra	1, 3, 4, 8, 11
3.	Uspostaviti strategije za očuvanje svjetskog dobra	1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 11, 12
4.	Implementirati akcije za valorizaciju i korištenje obrambene baštine	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11
5.	Povećati sudjelovanje i svijest zajednice	1, 4, 6

8.3. OPIS STRATEŠKIH CILJEVA I AKTIVNOSTI

TEMA A: ŽIVOT U POVIJESNOJ JEZGRI GRADA ZADRA

Unatoč tome što u povijesnoj jezgri grada Zadra nije došlo do potpune degradacije kvalitete života lokalnog stanovništva, kao što je slučaj u povijesnim jezgrama Splita ili Dubrovnika, s obzirom na trendove u kontekstu demografskih promjena koje obilježavaju brojne povijesne gradove i u inozemstvu, potrebno je promišljati o mjerama koje će ih pokušati ublažiti i zaustaviti. Kao što je

spomenuto, na području povijesne jezgre grada Zadra također se može govoriti o smanjenju broja stanovnika, kao i o starenju stanovništva, što je jedna od posljedica ekspanzije aktivnosti djelomice povezanih s turističkim sektorom kao što su povećanje broja iznajmljivačkih kapaciteta, ugostiteljskih objekata, sezonskih obrta i slično. Kao jedna od značajnih posljedica takvog razvoja na području povijesne jezgre ističe se sezonalnost društvenih događanja, zbog čega je dinamika gradskog života različita tijekom ljetnih i zimskih mjeseci. Kao što je vidljivo na spomenutim primjerima, usmjerenost prema masovnom turizmu direktno je povezana s gentrifikacijom i ostalim negativnim posljedicama *overtourisma*, kao što je gubitak lokalnog identiteta. Kako bi se takve transformacije spriječile, oblikovane su strateške aktivnosti u sklopu cilja 1. *Očuvanje vitalnosti povijesne jezgre*.

CILJ 1. Očuvanje vitalnosti povijesne jezgre

U sklopu ovoga cilja, strateške su aktivnosti usmjerene na lokalno stanovništvo i njihove potrebe, čija je svrha zadržavanje vitalnosti povijesne jezgre. Potrebe lokalne zajednice nužno je kontinuirano ispitivati i u skladu s rezultatima prilagođavati na način da se u središte interesa stavlja očuvanje „pulsa“ povijesne jezgre. Aktivnosti su orijentirane na promjene u fizičkoj strukturi građevina društvene infrastrukture i privatnih stambenih objekata te kvaliteti stanovanja, poboljšanju kvalitete i učestalosti organizacije društvenih aktivnosti i sadržaja, osiguravanju stalne opskrbe osnovnim namirnicama te jačanju identiteta lokalne zajednice. Aktivnosti su u skladu s principima aktivne zaštite te smjernicama za očuvanje izvanredne univerzalne vrijednosti svjetskog dobra, koje se slijed obuhvata kontaktne (*buffer*) zone primjenjuju na cjelokupnu kulturno-povijesnu cjelinu grada Zadra. Pri tome, treba istaknuti kako gubitak stanovništva ima negativan utjecaj na zaštitu i očuvanje kulturne baštine, budući da se posljedično manje pažnje posvećuje održavanju stambene arhitekture, javljaju se nepoželjni trendovi u preuređenju stanova koji mogu utjecati na statiku građevina te dolazi do promjene funkciju baštinske cjeline i stvaranja percepcije o jezgri kao o „kulisi“ namijenjenoj posjećivanju turista.

AKTIVNOST 1.1. Unaprjeđenje kvalitete stanovanja i stambenog fonda povijesne jezgre

S obzirom na navedene podatke o intenzivnoj turistifikaciji i „apartmanizaciji“ potrebno je poduzeti mjere s ciljem ublažavanja negativnih učinaka koji se odnose na iseljavanje stanovništva i sezonalnost društvenog života. Kako bi se regulirali i ublažili spomenuti procesi, očuvao lokalni identitet i vitalnost povijesne jezgre, ključno je zadržati mlade obitelji u povijesnoj jezgri. S obzirom na to da zbog postojeće *Odluke o dodjeli stanova u vlasništvu Grada Zadra* u najam, trenutno nije moguće raspisivati nove natječaje te vrste, predlaže se da se u idućem krugu uključe kriteriji za davanje prednosti mladim obiteljima u onim stanovima koji se nalaze na području jezgre kako bi se utjecalo na strukturu stanovništva. Nadalje, kako bi se poboljšala kvaliteta stambenog fonda na području jezgre, predlaže se uspostavljanje gradskog fonda za sufinanciranje obnove objekata⁸ na području jezgre, što se odnosi i na obnovu instalacija i sustava odvodnje, što su stavke koje se financiraju kroz pričuvu na inicijativu stanara, odnosno upravitelja zgrade kao njihovog predstavnika (u stanovima u gradskom vlasništvu, sudionik u takvim projektima je i Grad Zadar). Uspostava fonda omogućila bi više izvora financiranja i potaknula projekte obnove, pri čemu je važno kroz edukaciju stanovnika uputiti na mogućnosti financiranja i potrebu rješavanja zemljišno-knjižnog stanja zgrada (na što također odlazi dio sredstava iz pričuve) što je potrebno za pripremu projektne dokumentacije i evidentirano kao česta prepreka u procesu. Stanovanje u povijesnoj jezgri posebice je izazovno za studentsku populaciju, budući da se zbog iznajmljivanja stanova većina studenata prisilno iseljava s Poluotoka za vrijeme turističke sezone. Kako bi se osiguralo stambeno pitanje studenata i istovremeno pridonijelo

⁸ Modeli sufinanciranja obnove stambenog fonda, mogu se usmjeriti prema energetskej obnovi prema *Preporukama za primjenu mjera energetske učinkovitosti na graditeljskoj baštini Ministarstva kulture i medija* (2019), kako bi se osigurao suvremeni standard življenja, a istovremeno očuvala ambijentalna vrijednost prostora

revitalizaciji povijesne jezgre, moguće je razmotriti prenamjenu apartmana niže kategorije u studentske stanove sukladno prijedlogu dionika tijekom participativnog procesa. Poželjno je kroz određeni sustav beneficija kao što su subvencije, potaknuti iznajmljivače čiji objekti imaju tri ili manje zvjezdica na iznajmljivanje tijekom cijele godine. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 1.2. Obogaćivanje društvenih sadržaja u povijesnoj jezgri

Rezultati participativnog procesa ukazuju na nedostatak društvenih sadržaja izvan turističke sezone namijenjenih lokalnom stanovništvu, zbog čega je potrebno unaprijediti ponudu društvenih događanja i aktivnosti. Potrebno je nastaviti suradnju između odgojno-obrazovnih i kulturnih institucija, organizaciju manifestacija u zimskim mjesecima, revitalizirati prostor namijenjen kinu (sukladno Strategiji razvoja kulture grada Zadra 2019.-2026.) te otvoriti višenamjenski galerijski prostor koji, primjerice, može služiti i za postavljanje izložbi dječjih radova s ciljem pružanja sadržaja obiteljima s djecom. Više sadržaja za djecu pridonijelo bi unaprjeđenju društvenih sadržaja, pri čemu se ističe uređenje igrališta koja su zaštićena zimi kako bi se mogla koristiti tijekom cijele godine te iskorištavanje prostora dvorišta, primjerice na Poljani Požarišće i dr. U tom je smislu potrebno poticati održavanje igrališta (primjerice na Carini) i sportske aktivnosti na cijelom Poluotoku, što je moguće ostvariti putem subvencija. Važno je podržavati i aktivnosti za djecu, mlade i umirovljenike, što je moguće planirati kroz rad institucija u kulturi i njihovih edukativnih odjela koje je potrebno održavati u adekvatno vrijeme, što se posebice odnosi na vikende. S ciljem obogaćivanja društvenih sadržaja, predlaže se i realizacija projekta ljetne otvorene pozornice Citadela. Obogaćivanje društvenih sadržaja može se povezati s aktivnostima u sklopu cilja 5. *Osvještavanje vrijednosti kulturne baštine u povijesnoj jezgri kroz interpretaciju baštine i širenje znanja*, odnosno interpretacijom svjetskoga dobra među učenicima i studentima. Nadalje, važno je „mobilizirati“ brojnu studentsku populaciju te omogućiti unaprjeđenje društvenih aktivnosti namijenjenih za podizanje njihove kvalitete života kroz samostalnu organizaciju u suradnji sa Sveučilištem u Zadru. Suradnja sa Sveučilištem i ispitivanje potreba studentske populacije mogu se ostvariti kroz koordiniranje Partnerskog vijeća. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 1.3. Podrška očuvanju funkcije odgoja i obrazovanja u povijesnoj jezgri

Podaci o padu broja upisane djece u odgojno-obrazovne ustanove na području povijesne jezgre ukazuju na potrebu za poduzimanjem mjera za ublažavanje spomenutog trenda. U tom je smislu potrebno poboljšati i modernizirati vrtičke i školske objekte u skladu sa suvremenim zahtjevima odgoja i obrazovanja. Također, kako bi se obrazovanje na području povijesne jezgre učinilo privlačnijim, potrebno je unaprjeđivati kvalitetu izvođenja nastave i nadopuniti je izvanstandardnim programima i aktivnostima. Osim toga, moguće je izraditi aplikaciju za upis djece i učenika u odgojno-obrazovne institucije s ciljem pojednostavljanja procesa i privlačenjem većeg broja upisane djece. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 1.4. Zadržavanje opskrbnih i lokalnih prehrambenih lanaca

Na području povijesne jezgre potrebno je poticati kratke opskrnbne lance u suradnji s lokalnim proizvođačima hrane koji svoje proizvode prodaju na gradskoj tržnici. Kratki opskrbni lanci osiguravaju svježinu prehrambenih proizvoda čime se ostvaruju pogodnosti za proizvođače i potrošače; pozitivno se utječe na razvoj ruralnih područja, a istovremeno se stanovnicima jezgre osigurava zdrava i lokalno proizvedena hrana. S ciljem poticanja kratkih opskrbnih lanaca potrebno je unaprijediti infrastrukturu gradske tržnice i prilagoditi je potrebama stanovnika jezgre, građana i drugih potrošača. Za uređenje Gradske tržnice 2016. g. proveden je javni natječaj za izradu idejnog urbanističko-arhitektonskog

uređenja. Pri tome, treba istaknuti kako je uređenje nužno uskladiti s ambijentalnim i kulturno-povijesnim vrijednostima povijesne jezgre, poštujući i uvažavajući ulogu tržnice kao mjesta okupljanja, frekventnog javnog prostora te identitetskog čimbenika povijesne jezgre, a kroz participativni se proces ističe i potreba za uklanjanjem drvene konstrukcije koja sklanja pogled na srednjovjekovni bedem. S obzirom na probleme istaknute kroz participativan proces, a koji utječu na rad tržnice predlaže se i osiguravanje 1 sata besplatnog parkiranja za korisnike tržnice, po uzoru na tržnicu na Relji, kao i organizacija dostavne zone tržnice ispred Ribarnice kako bi se olakšao iskrcaj i ukrcaj robe. Također, budući da ne postoji zatvoreni prostor za postavljanje kontejnera, potrebno je u suradnji s Gradom Zadrom i Konzervatorskim odjelom u Zadru iznaći novu lokaciju za šest kontejnera. Nadalje, promoviranje proizvoda lokalnih proizvođača postiže se i kroz internetsku stranicu tržnice koja sadrži podatke o proizvođačima i njihovom smještaju. Promicanje kupovine svježih proizvoda može se dovesti i u vezu s turističkom ponudom, odnosno ponuditi turistima lokalne proizvode i povezati s razvojem ruralnog i gastro turizma. Kao mogućnost promocije lokalnog prehrambenog lanca i same tržnice, moguće je dizajnirati ekološki prihvatljive papirnate vrećice koje bi se mogle koristiti na tržnici, kao alternativa plastičnim vrećicama. Kako bi se stanovnicima osigurala opskrba hranom tijekom cijele godine, potrebno je nastaviti s postojećim modelom Grada Zadra koji se odnosi na smanjivanje iznosa zakupa svim zakupcima poslovnih prostora u vlasništvu Grada za vrijeme zimskih mjeseci kako bi se potaknuo te olakšao i rad trgovina na području Poluotoka koje su neophodne za kvalitetu života stanovnika jezgre. Dio aktivnosti odnosi se na prostorni obuhvat tržnice, a dio na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 1.5. Uspostava modela beneficija i olakšica usmjerenih prema stalnom stanovništvu povijesne jezgre

U prethodnom međupopisnom razdoblju za područje povijesne jezgre zabilježeno je smanjenje broja stanovnika, dok se u samom Gradu Zadru broj stanovnika istovremeno povećao. U prošlom međupopisnom razdoblju broj stanovnika Grada i naselja Zadar se smanjio, prema čemu se može zaključiti da je broj stanovnika na području jezgre također u padu.⁹ Zbog toga se predlaže uspostava modela beneficija i olakšica za stalne stanovnike koje se mogu objediniti kroz zajedničku platformu koja bi sadržavala mjere poput besplatnog javnog gradskog prijevoza, besplatnog parkinga, popuste na društvena događanja, ostvarivanje popusta u trgovinama ili popusta na sadržaje ili aktivnosti koje su potrebne za dječji rast i razvoj i sl.¹⁰ Slične kartice funkcioniraju na način da se korisnicima omogućuju stalni popusti i pogodnosti za korištenje usluga i sadržaja ili sl. Cjelokupna platforma može sadržavati digitalnu bazu podataka o beneficijama i uslugama na koje se ostvaruju pogodnosti, a kojima se pristupa *online* putem korisničkog računa. U tom je smislu potrebno u platformu uključiti mehanizam provjere korisnika kako bi se osiguralo da su korisnici uistinu stalni stanovnici povijesne jezgre. Model beneficija i olakšica mora se temeljiti na provedenom istraživanju stavova i potreba stanovnika povijesne jezgre, za što se predlaže u provedbu aktivnosti uključiti Sveučilište u Zadru (Odjel za sociologiju). Model je potrebno kontinuirano pratiti i prema rezultatima *monitoringa* preoblikovati. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 1.6. Izrada platforme za predstavljanje „gradskih priča“ kao elementa interpretacije žive baštine (*living heritage*)

Kako bi se populariziralo stanovanje na području povijesne jezgre, potrebno je „prikupiti“ iskustva, priče i anegdote stanovnika povijesne jezgre svih generacija po principima etnografskih istraživanja te iznaći najpovoljniji način njihova predstavljanja. Gradske priče dio su nematerijalne

⁹ U vrijeme izrade dokumenta bili su dostupni samo Prvi rezultati Popisa stanovništva 2021. g., dok će puni podaci biti dostupni tijekom 2023. g.

¹⁰ Moguće je demografske mjere djelomično oblikovati po uzoru na Mudricu, e-dječju karticu koja je namijenjena roditeljima, a mjere se mogu integrirati u navedenu platformu.

baštine ili žive baštine (eng. *living heritage*) koja se nasljeđuje od predaka i zbog njezina značaja postoji potreba za prenošenjem znanja idućim generacijama. Osim toga, izražen je potencijal žive baštine za jačanjem osjećaja pripadnosti i prepoznavanjem identiteta lokalne zajednice čime se unaprjeđuje njezina otpornost, što je posebice važno u kontekstu promjena koje su prepoznate analizom. Kao najjednostavniji i najpristupačniji model predstavljanja nameće se digitalna platforma, koja je zbog svog formata zahvalna i po pitanju stalnih mijena koje će iziskivati tijekom istraživanja i predstavljanje rezultata. Na digitalnoj je platformi priče moguće predstaviti u obliku videa ili fotografije te ih upotpuniti arhivskim materijalima poput privatnih fotografija, razglednica ili novinskih isječaka i slično. Materijale je potom potrebno kategorizirati i predstaviti po načelima muzeja kvarta/susjedstva, što može rezultirati različitim interaktivnim izlozbama i aktivnostima s ciljem povećanja angažmana lokalnog stanovništva, jačanja međugeneracijskog dijaloga i identiteta povijesne jezgre. Kroz participativni se proces kao lokacija za slične aktivnosti predlaže perivoj Vladimira Nazora. Moguće je djelomično moguće realizirati i kao dio interpretacijskog koncepta u obliku audio klupe unutar perivoja. Klupa bi mogla biti razgranatog oblika s ugrađenim audio sistemom i pozicijama za sjedenje koje bi omogućilo slušanje „gradskih priča“. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 1.7. Izrada priručnika namijenjenog stanarima jezgre

Participativnim se procesom predlaže izrada Priručnika za stanovnike povijesne jezgre s ciljem unaprjeđenja kvalitete života na način da se priručnikom daju odgovori na pitanja ključna za svakodnevni život stanovnika, poput kontakata odgovornih službi pri određenim problemima koji se dotiču komunalnog reda ili aktivnostima koje mogu poduzeti s ciljem unaprjeđenja vlastite kvalitete života. Cilj priručnika je educirati građane i poboljšati standard življenja. Tijekom izrade priručnika potrebno je mapirati potrebe Poluotoka kao kvarta te uključiti stanare kako bi se identificirale njihove potrebe i adresirali problemi s kojima se susreću u svakodnevnom životu. S obzirom na demografsku strukturu jezgre, predlaže se i tiskanje određenog broja priručnika u obliku brošura kako bi se pristup tekstu omogućio i onim građanima koji nisu u mogućnosti koristiti *online* priručnik. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 1.8. Poticanje razvoja inicijative mediteranskih gradova za promicanje modela kooperativnog stanovanja na prostoru povijesnih jezgri

S obzirom na promjene povezane sa stanovanjem identificirane na području povijesne jezgre, a koje se odnose na teškoće pri iznajmljivanju i kupovini stanova, kao posljedice različitih društvenih procesa (apartmanizacije, gentrifikacije, visokih cijena stanova koje su povezane s tržištem nekretnina, prosječnom dobi iseljavanja iz roditeljskog doma i dr.) kao važna se tema nameće kooperativno stanovanje kao alternativan pristup stanovanju. Kroz participativni proces predlaže se udruživanje gradova sa sličnim problemima i zajedničko obraćanje višim instancama s ciljem iznalaženja odgovarajućih rješenja. Budući da spomenute probleme dijele i drugi mediteranski gradovi (koji također nose status svjetske baštine), predlaže se u inicijativu osim hrvatskih gradova uključiti i druge mediteranske gradove, preporučljivo kroz projekt prekogranične suradnje s talijanskim gradovima. Prednost takvog udruživanja je i prenošenje primjera dobrih praksi iz drugih zemalja, s obzirom na to da je model kooperativnog stanovanja u Hrvatskoj tek u povojima. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

TEMA B: GOSPODARSTVO U POVIJESNOJ JEZGRI

S obzirom na nedostatak preciznih podataka o gospodarskim subjektima i povezanim ekonomskim pokazateljima, o gospodarskim se aktivnostima na području povijesne jezgre može govoriti kroz rezultate participativnog procesa i određene indikatore koji vrijede za područje cijeloga grada. Grad Zadar karakterizira snažan gospodarski rast do 2019. g., koji je privremeno zaustavljen i usporen kao posljedica pandemije virusa COVID-19. Međutim, dotadašnji poduzetnički rast dobar je temelj za oporavak gospodarstva, ali i za razvitak ostalih gospodarskih djelatnosti u povijesnoj jezgri, izuzev djelatnosti povezanih s turističkim sektorom. Prema dionicima participativnog procesa, u povijesnoj jezgri dominiraju obrti koji su registrirani u područjima turizma i ugostiteljstva, čemu u prilog idu ostali podaci o promjenama na području jezgre – povećanje iznajmljivačkih kapaciteta, smanjenje broja stanovnika te seljenje važnih funkcija iz povijesne jezgre. Takva je situacija karakteristična za brojne povijesne jezgre, koje unatoč svojim specifičnostima nemaju prepoznatljivu gospodarsku strukturu koja bi naglašavala spomenute specifičnosti i adekvatno ih valorizirala, već su usmjerene prema pružanju usluga hrane i pića. Prema tome, potrebno je razvijati uravnoteženo gospodarstvo, koje počiva na potrebama lokalnog stanovništva za uslugama i zaposlenjem tijekom cijele godine kako bi se osigurao ujednačen gospodarski razvoj povijesne jezgre, prema čemu su usmjerene strateške aktivnosti u sklopu cilja 2. *Oporavak i poticanje održivih i pametnih gospodarskih djelatnosti na području povijesne jezgre.*

CILJ 2. Oporavak i poticanje održivih i pametnih gospodarskih djelatnosti na području povijesne jezgre

Strateške su aktivnosti usmjerene prema jačanju temelja za održivi gospodarski razvoj na području povijesne jezgre, kako bi se ublažile negativne posljedice prekomjerne dominacije turizma, koje se povezuju s procesom *overtourisma*. Prema tome, aktivnosti se kreću od uspostave baze podataka, što je temelj strateškog razvoja, do poticanja djelatnosti s ciljem diversifikacije gospodarstva - kulturnih i kreativnih industrija, tradicionalnih obrta i deficitarnih zanimanja, edukacije mladih i budućih poduzetnika o odgovornom gospodarstvu te uključivanje što većeg broja kvalitetnih dionika u stvaranje gospodarske slike povijesne jezgre.

AKTIVNOST 2.1. Stvaranje baze podataka o gospodarskim subjektima koji djeluju na području povijesne jezgre i planiranje gospodarskih aktivnosti u skladu sa strateškim razvojem povijesne jezgre

S ciljem strateškog razvitka gospodarstva na području povijesne jezgre potrebno je izraditi bazu podataka koja će objedinjavati podatke o gospodarskim subjektima koji su registrirani ili djeluju na području povijesne jezgre. Radi se o internoj bazi podataka koja služi kao planerski alat upravnim tijelima Grada te se na zahtjev može ustupiti zainteresiranim strankama, a svrha ove aktivnosti je dobivanje uvida u gospodarski profil jezgre, odnosno planiranje održivog razvoja gospodarstva. Pri izradi baze gospodarskih subjekata treba diferencirati one koji zauzimaju parterne površine i otvoreni su prema pješačkim ulicama, te prema javnim površinama, trgovima i natkrivenim prolazima. Također, treba uzeti u obzir i relacijski odnos zauzeća javne površine i površine zatvorenog prostora te na osnovu tih podataka uspostaviti kriterije za planiranje zauzeća javnih površina (primjerice, odrediti

poteze u kojima nije dozvoljeno zauzeće javnih površina radi osiguranja prolaza ili očuvanja pojedinih vizura, odrediti poteze gdje je ograničeno zauzeće javnih površina na npr. samo jednoj strani ulice i sl.). Prikupljanje podataka kroz izradu baze podataka omogućit će i određivanje te optimalan raspon gospodarskih djelatnosti prema vrstama gospodarskih djelatnosti koje mogu koegzistirati na području jezgre sukladno planiranom strateškom razvoju, uzimajući u obzir čimbenike održivog razvoja, što je predloženo kroz participativan proces. Osim toga, moguće je definirati uvjete i kriterije bodovanja s pravilnicima za pokretanje novih djelatnosti, sukladno određenom optimalnom rasponu i omogućiti pokretanja novih djelatnosti isključivo unutar definiranog raspona. Kriteriji za otvaranje novih djelatnosti, prema prijedlozima dionika, mogu uključivati i kriteriji obavljanja djelatnosti tijekom cijele godine ili vlastitu proizvodnju, dok se kao poticaj za one koji se dugotrajno bave određenim zanimanjima također predlaže oblikovanje mjera za njihovo zadržavanje. Kroz participativan proces kao mjera za regulaciju gospodarskih djelatnosti predlaže se i smanjivanje/povećanje prireza u odnosu na poticajne djelatnosti. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 2.2. Identifikacija lokalnih resursa i usmjeravanje prema razvoju kulturnih i kreativnih industrija na području povijesne jezgre

Razvoj kulturnih i kreativnih industrija jedan je od načina diversifikacije gospodarstva, a temeljiti se može na bogatoj kulturno-resursnoj osnovi povijesne jezgre. Razvoj kulturnih i kreativnih industrija ujedno je i podloga za razvoj održivijeg formata turizma, odnosno kulturnog turizma, koji može doprinijeti ublažavanju masovnog turizma. Prema tome, potreba za razvojem kulturnih i kreativnih industrija nameće se i zbog iznimnog potencijala kojeg je potrebno valorizirati. Kroz participativni se proces također ističe potreba za identifikacijom lokalnih resursa, uključujući mapiranje potencijalnih prostora za umjetničke ateljee, odgovarajuće izložbene prostore, izložbeno-prodajnu galeriju za umjetnike uz poticanje rezidencijalnih programa i dr. Kako bi se razvoj usmjerio na kreativnost i inovativnost djelatnosti, a s time i na doprinos prepoznatljivosti povijesne jezgre, potrebno je osigurati sredstva za jačanje kapaciteta profesionalaca u ovom području te modela dijeljenja znanja s ciljem uključivanja što većeg broja dionika. Također, potrebno je poticati prilagodbu digitalnom tržištu te osmišljavanje novih proizvoda i usluga. Kako bi se uspostavio model poticanja razvoja, potrebno je mapirati postojeće potencijale razvoja među lokalnim dionicima. Aktivnosti je moguće provesti u suradnji s organizacijama civilnog društva te Centrom za kreativne industrije. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 2.3. Poticanje rada tradicijskih obrta i deficitarnih zanimanja uz zadržavanje javnih i uslužnih djelatnosti

Kao i kod prethodnih strateških aktivnosti, ova aktivnost ima za cilj diversifikaciju gospodarstva, a odnosi se na poticanje otvaranja i razvoja tradicijskih obrta i obrta u povijesnoj jezgri, a čije se registrirane djelatnosti smatraju deficitarnima. Potrebno je prema NKD-u i ostalim dostupnim podacima odrediti o kojim se djelatnostima radi te osigurati sredstva koja će vlasnici ili suvlasnici obrta koristiti za unaprjeđenje poslovanja. Osim toga, moguće je uspostaviti modele povlaštenih najamnina u gradskim prostorima za navedene obrte. Potrebno je osigurati podršku radu onih obrta čije su usluge potrebne stanovnicima tijekom cijele godine kroz modele sufinanciranja, što je potrebno uskladiti s odlukama koje se provode na razini Grada o smanjenju iznosa zakupnine u određenom postotku u zimskim mjesecima. U cilju razvoja navedenih djelatnosti, moguće je uspostaviti digitalnu platformu putem koje će se predstavljati proizvodi i usluge koje pripadaju u spomenute kategorije kako bi se podigla svijest o njihovom značaju. Posebno je važno pažnju usmjeriti prema očuvanju onih umijeća koja su potrebna za obnovu kulturne baštine. Također, za očuvanje vitalnosti povijesne jezgre osim unaprjeđenja stambenih, društvenih i gospodarskih sadržaja važno je i zadržavanje ili planiranje javnih uslužnih djelatnosti na Poluotoku. Javne i uslužne djelatnost imaju potencijal generiranja veće

posjećenosti i pridonijeti životnosti poluotoka, te posredno utječu i na razvoj drugih gospodarskih djelatnosti. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 2.4. Podrška pokretanju inovativnog kreativnog „inkubatora“ na području povijesne jezgre

Kroz participativan proces istaknut je prijedlog osnivanja kreativnog „inkubatora“ na području povijesne jezgre pri čemu se ističe kako je posebno važno naglasak staviti na mlade poduzetnike, njihovu edukaciju i poticanje pokretanja inovativnih gospodarskih djelatnosti. Uspostavom takvog „inkubatora“ (što se ne odnosi na inkubator u punom smislu riječi) na području jezgre, pridonijelo bi se i prepoznatljivosti povijesne jezgre, koja bi osim prema vrijednoj kulturnoj baštini i ostalim vrijednostima, postala prepoznatljiva i prema raznovrsnim poduzetničkim aktivnostima. Kao primjer dobre prakse ističe se slučaj Genove, u kojoj se uspostavlja „difuzni inkubator“ za mala poduzeća kao temelj urbane obnove povijesne jezgre. Uključena poduzeća pri tome su disperzirana na području jezgre, suprotno integriranju unutar jednog prostora, što se najčešće pod pojmom podrazumijeva. Predlaže se aktivnost provesti prema primijenjenom načelu disperzije, stavljanjem u funkciju pojedinih gradskih neiskorištenih objekata unutar jezgre uz usmjeravanje prema poticanju inovativnih gospodarskih djelatnosti (primjerice prema kulturnim i kreativnim industrijama). S obzirom na sadržaj aktivnosti, potrebno ju je provoditi u skladu s aktivnostima unutar cilja 2. *Oporavak i poticanje održivih i pametnih gospodarskih djelatnosti na području povijesne jezgre*. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 2.5. Edukacije usmjerene prema poticanju održivog i odgovornog poduzetništva i obrtništva

S ciljem održivog gospodarskog razvoja, potrebno je organizirati edukacije poduzetnika i obrtnika kako bi se potaknulo odgovorno gospodarstvo. Posebno je pažnju nužno usmjeriti prema mladim i budućim poduzetnicima te razvijanju poduzetničke klime. Moguće je edukacije provoditi u suradnji s organizacijama civilnog društva, nositeljima održivog gospodarskog razvoja ili sastavnicama Sveučilišta u Zadru na svim formalnim i neformalnim obrazovnim razinama. U tom je smislu potrebno poticati i strukovno obrazovanje kako bi se ojačali kapaciteti budućih obrtnika. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

TEMA C: ZAŠTITA I OČUVANJE SVJETSKOG DOBRA UNUTAR NJEGOVE KONTAKTNE (*BUFFER*) ZONE

Unutar zaštićene kulturno-povijesne cjeline grada Zadra (Z-3409), nalazi se svjetsko dobro na razini serijskog upisa čija je kontaktna (*buffer*) zona u skladu s obuhvatom kulturno-povijesne cjeline. Upravo je zbog navedenih višestrukih vrijednosti kulturne baštine čija važnost nadilazi lokalni značaj, potrebno poduzeti sve mjere kako bi se kulturna baština povijesne jezgre sačuvala te kako bi se spomenute vrijednosti prenijele idućim generacijama. Zaštita i očuvanje kulturne baštine povezana je i s ostalim ciljevima Plana upravljanja koji se odnose na jačanje identiteta lokalne zajednice te razvoj kulturnog turizma kako bi se ublažile negativne posljedice procesa *overtourisma* koje direktno utječu na degradaciju kulturne baštine slijed strukturnih promjena neusklađenima s konzervatorskim smjernicama, kao i na sam doživljaj kulturne baštine. Kako bi se ti ciljevi ostvarili, u sklopu ove teme, aktivnosti su usmjerene na učvršćivanje strateškog pristupa zaštiti kulturne baštine, prema konkretnim akcijama koje je potrebno poduzeti te prema unaprjeđenju postojećeg modela širenja znanja i interpretacije kulturne baštine među lokalnim stanovništvom i posjetiteljima.

CILJ 3. Strateški pristup zaštiti kulturne baštine

Imajući u vidu važnost kulturne baštine koja čini kulturno-povijesnu cjelinu grada Zadra, s posebnim naglaskom na svjetsko dobro, ključno je njezinoj zaštiti i očuvanju pristupiti strateški. Kako bi se omogućio takav pristup, potrebno je izraditi konzervatorsku podlogu koja će dati precizan uvid u stanje kulturne baštine. S ciljem cjelokupnog i ujednačenog razvoja kulturno-povijesne cjeline predlaže se konzervatorsku podlogu prilagoditi formatu integriranog plana konzervacije, uz što je nužno potaknuti integraciju protokola procjene utjecaja na kulturno dobro. Nakon izrade konzervatorske podloge, preporuča se definiranje Liste prioriteta. Prema tome, ukupno su aktivnosti unutar ovoga cilja usmjerene prema onim aktivnostima koje su potrebne za usmjeravanje procesa zaštite kulturne baštine s ciljem njezina očuvanja.

AKTIVNOST 3.1. Izrada konzervatorske podloge za obuhvat kulturno-povijesne cjeline i prilagodba formatu integriranog plana konzervacije

Radi zaštite i očuvanja Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 98/15, 44/17, 90/18, 32/20, 62/20, 117/21), propisuje se obveza izrade konzervatorske podloge za područja kulturno-povijesnih cjelina i kontaktnih zona (čl. 57). Za lokalitete upisane na listu UNESCO-a, Operativnim se smjernicama (2019) također upućuje na izradu takvog dokumenta. Iako u pravnom smislu Operativne smjernice nisu obvezujuće za države potpisnice Konvencije o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine iz 1972. g., pravna snaga ovog dokumenta temelji se na kriterijima koje propisuje za nominaciju i upis dobara na Popis svjetske baštine, prema čl. 11. Konvencije (MKM, 2022). Svrha konzervatorske podloge je dobivanje cjelovite slike o istraženosti i dokumentiranosti sveukupne graditeljske baštine povijesne jezgre te definiranje stupnja kulturno-povijesne vrijednosti graditeljske baštine uz donošenje mjera njenog očuvanja. Izvor financiranja izrade konzervatorskih podloga omogućen je kroz Nacionalni plan oporavka i otpornosti (NPOO), kroz koji se planira dokumente učiniti javno dostupnima kako bi se ostvarili ciljevi NPOO-a vezani uz digitalnu i zelenu tranziciju. Po izradi, konzervatorsku je podlogu nužno integrirati u prostorno-plansku dokumentaciju kako bi se osigurala njihova primjena. S obzirom

na naglasak na održivom upravljanju kulturnim dobrima, preporučuje se izrada integriranog plana konzervacije, koji bi sadržavao i druge povezane prostorne podatke te poprimio karakter prostorno-planskog dokumenta. Integrirani plan konzervacije temelji se na metodologiji integrirane urbane konzervacije, pristupu razvijenom 1970-ih godina, kojim se baština shvaća integrirano s cjelokupnim povijesnim urbanim područjem. Prema tome, uključuje zahvate poput konzervacije i rehabilitacije, ali i potrebnih infrastrukturnih i prometnih unaprjeđenja, kao i poboljšanje društveno-ekonomskih uvjeta, poštujući povijesni teritorijalni kontekst. Nakon prikupljanja podataka, potrebno ih je objediniti kroz GIS sustav, koji bi u obliku internog alata služili dionicima koji djeluju na području prostornog planiranja i zaštite kulturne baštine, uz omogućavanje pristupa ostalim dionicima na zahtjev. S obzirom na istaknuti problem s imovinsko-pravnim odnosima, kroz GIS sustav moguće je uključiti podatke o vlasništvu, što se vidi kao poticaj prioritizaciji rješavanja takvih pitanja. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 3.2. Prioritizacija konzervatorskih zahvata na kulturnim dobrima unutar kulturno-povijesne cjeline grada Zadra

Nakon izrade konzervatorske podloge, potrebno je izraditi Listu prioriteta zahvata na kulturnim dobrima koja se zasniva na objektivnim kriterijima - stanju objekta kulturne baštine, potrebnim postupcima i modelima njihova financiranja. Osim toga, Lista će sadržavati kratkoročne i dugoročne aktivnosti i prema tome dijeliti konzervatorske zahvate koje je potrebno poduzeti u cilju zaštite i očuvanja kulturnih dobara. Preporuča se Listu prioriteta izraditi uz provedbu participativnog procesa. Aktivnost je potrebno provoditi u suradnji između Ministarstva kulture i medija, Konzervatorskog odjela u Zadru te Grada Zadra, a odnosi se na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 3.3. Podrška razvoju protokola za provedbu Procjene utjecaja na kulturno dobro – HIA (*Heritage Impact Assessment*)

S obzirom na moguće razvojne projekte u kontaktnoj (*buffer*) zoni i njezinom okruženju, koji bi mogli utjecati na izvanrednu univerzalnu vrijednost svjetskog dobra, potrebno je kroz prijedlog Partnerskog i Koordinacijskog vijeća potaknuti izradu protokola za Procjenu utjecaja na kulturno dobro prema relevantnim smjernicama (*Guidance on Heritage Impact Assessments for Cultural World Heritage Properties, 2011; Guidance and Toolkit for Impact Assessments in a World Heritage Context, 2022*). Nadalje, potrebno je poticati integraciju protokola u nacionalno zakonodavstvo te uključiti participativne aktivnosti u izradu procjene utjecaja. Također, važno je istaknuti da prema Ugovoru o izradi i donošenju urbanističkog plana uređenja koji su u ožujku 2021. godine potpisali Republika Hrvatska i Grad Zadar, Grad Zadar će voditi brigu o izradi HIA-a za ovo područje prema propisanoj metodologiji (čl. 4.) što je potrebno realizirati u sklopu ove aktivnosti, koja se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 3.4. Izrada Urbanističkog plana uređenja (UPU) za područje povijesne jezgre

Urbanistički plan uređenja (UPU) propisuje uvjete provedbe zahvata u prostoru unutar svog obuhvata, a obavezno sadrži: detaljnu podjelu područja na prostorne cjeline s obzirom na njihovu namjenu, prikaz građevnih čestica namijenjenih za građenje, odnosno uređenje površina javne namjene i druge detaljne uvjete korištenja i uređenje prostora te građenja građevina (Zakon o prostornom uređenju, 153/13, 65/17, 114/18, 39/19, 98/19). U vrijeme izrade ovog dokumenta, za područje povijesne jezgre nije bila propisana obveza izrade takvog dokumenta. Tijekom participativnog procesa, ističe se potreba za izradom UPU-a kako bi se cjelovitije mogao sagledati daljnji prostorni razvoj povijesne jezgre s obzirom na specifičnosti urbanog tkiva, što se potencijalno može omogućiti detaljnošću koju pruža UPU. Prema tome, izmjenama i dopunama Prostornog plana

uređenja (PPU) potrebno je potaknuti izradu UPU-a te precizirati smjernice koje će biti na razini detalja nekadašnjih provedbenih ili detaljnih urbanističkih planova. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre, a njezino je provođenje nužno uskladiti s aktivnosti 3.1. *Izrada konzervatorske podloge za obuhvat kulturno-povijesne cjeline i prilagodba formatu integriranog plana konzervacije.*

AKTIVNOST 3.5. Valorizacija povijesnog urbanog krajolika grada Zadra (HUL – *historic urban landscape*)

Prijedlozi dionika participativnog procesa koji se odnose na valorizaciju nekadašnjeg antičkog agera (zbog održivosti nekadašnjeg katastra), što bi se moglo ostvariti kao „muzej“ izvan Poluotoka, te aktivnost valorizacije rimskog akvadukta Zadar-Biba upućuju na potrebu valorizacije povijesnog urbanog krajolika grada Zadra. Također, na potrebu za ovom aktivnosti ukazuju i same postavke UNESCO-a iz 2011. o povijesnom urbanom krajoliku, na temelju kojih se izrađuje Plan upravljanja. Unutar pristupa povijesnog urbanog krajolika ključna je valorizacija kulturne i prirodne baštine s posebnim naglaskom na njihove međusobne veze koje je potrebno zaštititi i očuvati. Pri tome, naglasak se stavlja na integritet čitavog zaštićenog područja i jednaku vrijednost svih komponenata te njihova očuvanja, koje je u najvećem interesu lokalne zajednice, čiji se interesi na taj način štite. Valorizacijom povijesnog urbanog krajolika pozitivno bi se utjecalo i na izvanrednu univerzalnu vrijednost. Na to se nadovezuje i upravljanje kontaktnom (*buffer*) zonom te zahtjev Odbora za svjetsku baštinu o proširenju njezina obuhvata. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre, okruženje i povijesni urbani krajolik.

CILJ 4. Učvršćivanje modela održavanja i obnove kulturne baštine

Kako bi se osiguralo očuvanje i zaštita kulturne baštine u skladu s izvanrednom univerzalnom vrijednosti koja je prepoznata statusom svjetskog dobra, ključno je učvrstiti model redovitog održavanja i, po potrebi, obnove kulturne baštine u obuhvatu povijesne jezgre prema čemu su usmjerene navedene aktivnosti. Pri tome, treba istaknuti kako je sve zahvate potrebno uskladiti s relevantnim konzervatorskim smjernicama te standardnima relevantnih institucija u području zaštite svjetskih kulturnih dobara, UNESCO-a, ICOMOS-a i ICCROM-a.

AKTIVNOST 4.1. Uređenje Trga tri bunara

Kroz participativan proces ističe se potreba za uređenjem Trga tri bunara, budući da je trg zbog svoje neuređenosti ostao neatraktan gradski prostor s velikim potencijalom. Navedeno je prepoznato i na razini grada Zadra, što je vidljivo i kroz Provedbeni program grada Zadra (2021), kojim se predviđa projekt rekonstrukcije trga koji će obuhvaćati parternu rekonstrukciju trga u povijesnoj zoni s komunalnim opremanjem. Uređenje trga utjecat će na primjerenu valorizaciju navedenog područja i aktivno korištenje tog dijela gradskog tkiva. Aktiviranje prostora trga moguće je povezati i s aktivnostima Malog Arsenala, nakon rješavanja problema s prodorom vlage koji će omogućiti ponovno otvaranje centra za posjetitelje.

AKTIVNOST 4.2. Definiranje modela održavanja zadarskog obrambenog sustava

Kako bi se osigurala zaštita i očuvanje izvanredne univerzalne vrijednosti, potrebno je uspostaviti redoviti sustav održavanja zadarskog obrambenog sustava koji bi, između ostalog, omogućio pravovremene reakcije u slučaju degradacije pojedinih elemenata. Za ukupan zadarski obrambeni sustav, ostatke srednjovjekovnog i novovjekovni, potrebno je izraditi konzervatorsko-restauratorski elaborat temeljen na arhitektonskom snimku postojećeg stanja (koji nedostaje za utvrdu

Forte). Elaborat se mora odnositi na svaki bastion i svaku kortinu, odnosno svaki ostatak srednjovjekovnog zida, s mapiranim svim oštećenjima i načinima njihove sanacije, i općenito uputama za održavanje. Na taj način će model održavanja biti temeljit, cjelovit i transparentan, te će se jasno vidjeti gdje su potrebne hitne intervencije, a što je moguće sanirati u određenom vremenskom razdoblju. Također, unutar nasipa zidina početkom 1940-ih godina izgrađena su brojna skloništa, od kojih se neka koriste, a većina ih je prazna ili se ne zna u kakvom su stanju. Snimak i elaborati bili bi temelj za njihovu sanaciju, valorizaciju i aktivaciju uz primjereno korištenje. S obzirom na to da su bedemi iznutra nabijeni zemljom što uzrokuje širenje raslinja, aktivnosti održavanja moguće je dovesti u vezu s aktivnosti 11.2. *Razvoj Katastra zelenila za područje povijesne jezgre*. Primjere dobre prakse moguće je preuzeti uz razmjenu iskustava kroz predložene konferencije i znanstvene skupove koje bi unutar provedbe Plana upravljanja trebalo organizirati na razini serijske nominacije. Aktivnost se odnosi na svjetsko dobro i prostorni obuhvat cijele jezgre.

AKTIVNOST 4.3. Provođenje potrebnih konzervatorskih zahvata na spomenicima kulture

Aktivnost je usmjerena prema provođenju potrebnih konzervatorskih zahvatima na objektima kulturne baštine koji su identificirani ostalim strateško-planskim dokumentima te podacima Konzervatorskog odjela u Zadru. Strateško-planskom dokumentacijom prepoznaje se potreba za rekonstrukcijom Trga sv. Frane, Trga Tri bunara te obnovom kompleksa crkve sv. Nikole. Nadalje, pažnju je potrebno usmjeriti i prema području Foruma i Kapitolija, koji čine najveći dio sadašnje zone A. Širi plato Foruma sa novouređenim dijelom u vrlo je lošem stanju zbog korištenja za niz javnih događanja i neadekvatne zaštite prilikom pripreme i odvijanja programa, zbog čega je pločnik zrcala Foruma, ali i trijema, s puno izvornih ploča uništen. Potreban je cjelovit zahvat spašavanja izvornog pločnika uz sanaciju rekonstruiranih dijelova, te je prijeko potrebno regulirati način korištenja i karakter događanja koja će se na tom prostoru odvijati. Prostor Kapitolija, osim što je neuređen, trenutno nema namjenu, već se dijelom koristi kao divlje parkiralište. Potrebno je arheološki istražiti neistražene dijelove i pristupiti primjerenom uređenju prostora koje čini srce kulturno-povijesne cjeline. Vezano uz svjetsko dobro, trenutni prioriteti su sanacija urušenog zida uz ulaz u utvrdu Forte za što je projekt izrađen 2019. g., (*Snimak postojećeg stanja i projekt sanacije, dio bedema bastiona Forte*, D&Z d.o.o., Zadar, T.D., 2012), izrada suvremenog arhitektonskog snimka postojećeg stanja utvrde Forte, uključujući sve prostore unutar nasipa zidina (kao što je napravljeno za pojas zidina od bastiona Citadela do bastiona Kaštel u sklopu projekta HERA 2014. g.) te zahvati na kuli Babe unutar bastiona Citadela. Osim toga, potrebna je hitna sanacija dvije mikrolokacije unutar pojasa zidina – vrata sv. Roka i urušenog unutarnjeg lica zida na k.č. 9664 i 9665 k.o. Zadar (unutarnje dvorište iza kuće Zvirčić pored Vrata sv. Krševana, Poljana pape Aleksandra III broj 7). Za svaku od njih potrebno je izraditi projekt sanacije i konzervacije te na temelju njih izvesti radove. Nadalje, ističe se i potreba za zahvatima na zgradi Sanita (donedavno Lučka kapetanija) i u prostoru oko nje, uz obavezno uklanjanje pomoćne građevine naslonjene na „uho“ bastiona Kaštel, uz zahvate na zgradu nekadašnjeg „Narodnog lista“ - palači Drioli na bastionu sv. Marcele. Nužno je i bolje održavanje sačuvanih segmenata srednjovjekovnih zidina - poteza uz Trg pet bunara i posebno poteza na i uz gradsku tržnicu, u ulici Pod bedemom, gdje su vrijedni konzervirani dijelovi zidina zaklonjeni posve neprimjerenim kioscima, kao i prezentacija navedenih segmenata što je potrebno uskladiti s aktivnosti 5.1. *Zajednički model interpretacije, valorizacije i brendiranja kulturne baštine na području kulturno-povijesne cjeline grada Zadra*. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 4.4. Produžetak šetnice koja bi povezivala šetnicu na Bedemima zadarskih pobuna i Trg Petra Zoranića

Slobodna šetnica koja je povezivala bastion Ponton i bastion sv. Marcele (Moro) je srušena početkom XX. stoljeća, ali su ostaci pronađeni pod zemljom prilikom arheoloških istraživanja. Prema tome, predlaže se povezivanje šetnice na Bedemima zadarskih pobuna i Trga Pet bunara, odnosno Trga

Petra Zoranića. Aktivnost je usmjerena na mikrolokaciju, odnosno istočnu stranu Poluotoka uz Tehničku školu koja je danas komunikacija za automobile, a direktno leži na ostatcima mletačkog bedema. Šetnica bi funkcionirala kao pješačka zona, izuzev dostavnih vozila i prilaza za hitna vozila, te bi se tako dobio kompletan ophod oko Poluotoka. Navedena se aktivnost predlaže i zbog toga što je Tehnička škola ustupljena studentima, pri čemu se ovakvim rješenjem povećava njihova sigurnost. Također, predlaže se i parterno prikazivanje porušene kurtine, kao što je napravljeno na drugoj strani šetnice kod ostataka bastiona Kaštel i na trgu Petra Zoranića gdje je ucrtan potez srednjovjekovnog gradskog zida, kako bi se povezala s bastionom Ponton i usmjerila prema bastionu sv. Marcele. Aktivnost se odnosi na svjetsko dobro.

AKTIVNOST 4.5. Uređenje tunela zadarskog obrambenog sustava i otvaranje široj javnosti

Kroz zajedničku suradnju su Upravni odjel za kulturu i šport, Upravni odjel za komunalne djelatnosti i zaštitu okoliša Grada Zadra i tvrtka Čistoća - Zadar d.o.o., očistili dio podruma zadarskog obrambenog sustava. Istaknuto je kako se jedan dio tunela koristi u različite svrhe (uslužne i društvene djelatnosti, za potrebe tvrtke Čistoća-Zadar d.o.o. i dr.), a kroz participativni se proces naglašava potreba za čišćenjem mreže tunela i stavljanje većeg broja prostora u funkciju te se prostori vide kao moguće mjesto za interpretacijske sadržaje i njihovo povezivanje. Za taj je poduhvat nužno poštivati i uvažiti mjere zaštite koje se nameću statusom svjetskog kulturnog dobra od strane UNESCO-a, ali i Ministarstva kulture i medija RH. Prethodno tome, potrebno je izraditi snimke i elaborate koji bi bili temelj za sanaciju, valorizaciju i aktivaciju za primjereno korištenje, kao što je navedeno u aktivnosti 4.2. *Definiranje modela održavanja zadarskog obrambenog sustava*. Uređivanje i otvaranje tunela široj javnosti predlaže se zbog osvještavanja vrijednosti, budući da su i tuneli dio baštine, kao i stvaranja nove atrakcije za stanovnike i posjetitelje, u skladu s aktivnostima usmjerenima prema obogaćivanju društvenih sadržaja, inovativnoj interpretaciji baštine i poticanju kulturnog turizma. Pri tome, važno je identificirati potencijale probleme s vlagom koji bi mogli otežati buduće korištenje (otvaranje) prostora, o čemu treba voditi računa prilikom uređivanja tunela bedema. Aktivnost se odnosi na svjetsko dobro.

AKTIVNOST 4.6. Izrada priručnika za implementaciju integriranih vizualno-ambijentalnih elemenata i dozvoljenih intervencija unutar kulturno-povijesne cjeline grada Zadra

S obzirom na probleme istaknute kroz participativan proces, predlaže se izrada vizualno prilagođenog sažetka informacija iz *Odluke o komunalnom redu*, a koje se dotiču kulturno-povijesne cjeline grada Zadra i unošenja novih elemenata. *Odlukom o komunalnom redu* (2019) spominju se intervencije poput postavljanja klima uređaja, bankomata, uređenja pročelja (fasada, škura, tendi i dr.) za čije je dodavanje i izmjenu potrebno ishoditi dozvolu nadležnog Konzervatorskog odjela. Kako bi se smanjio broj prekršaja odredbi te ujednačila vizura jezgre, predlaže se umjesto jačanja zabrana, pristupiti edukaciji stanovnika na način da se u suradnji s Konzervatorskim odjelom izradi priručnik po uzoru na *Bath Pattern Book* (2015), koji bi onda obuhvaćao odredbe komunalnog reda, ali i konzervatorske smjernice s ciljem izvanredne univerzalne vrijednosti povijesne jezgre. Poželjno je kroz priručnik korisnike uputiti i na ovlaštene tvrtke, mjesta za nabavku prihvatljivih materijala, kao i obraditi ostale aspekte javnog prostora, kao što su popločenje, reklamni elementi i urbana oprema. Uz izradu priručnika, predlaže se i organizacija edukacija s istim ciljem. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

CILJ 5. Osvještavanje vrijednosti kulturne baštine u povijesnoj jezgri kroz interpretaciju baštine i širenje znanja

Kako bi se dugoročno zaštitila i očuvala kulturna baština povijesne jezgre, potrebno je među stanovnicima potaknuti osjećaj pripadnosti, odnosno osvijestiti njihovu ulogu kao baštinika čija je zadaća vrijednosti kulturne baštine prenijeti idućim generacijama. Takvim shvaćanjem i prenošenjem znanja, moguće je oblikovati inovativne modele dijeljenja tih vrijednosti kroz iskustva koja će uspostaviti vezu između baštine kao fizičke strukture i baštinika kroz razumijevanje njezina značaja. Interpretacija baštine tako je prvenstveno vezana uz lokalno stanovništvo pa onda i uz posjetitelje, pri čemu se prisvaja važna uloga baštine kao identitetskog čimbenika, odnosno čijom se interpretacijom pridonosi prepoznatljivosti i jedinstvenosti povijesne jezgre prema čemu su usmjerene navedene aktivnosti.

AKTIVNOST 5.1. Zajednički model interpretacije, valorizacije i brendiranja kulturne baštine na području kulturno-povijesne cjeline uz unaprjeđenje signalizacije na području povijesne jezgre

Potreba za kulturnim brendiranjem i izradom komunikacijske strategije koja će utjecati na jačanje kulturnog identiteta grada prepoznata je *Planom razvoja kulture grada Zadra 2019.-2026. g.* Analitička podloga Plana upravljanja također ukazuje na tu potrebu jer se Zadar, unatoč svojim brojnim kulturnim resursima, među posjetiteljima ne ističe dovoljno svojim specifičnostima. S ciljem prepoznatljivosti Zadra i učvršćivanjem identiteta, Grad pokreće projekt brendiranja kako bi se oblikovala komunikacijska strategija. Kroz komunikacijsku strategiju, potrebno je definirati narative kulturne baštine, kroz uključivanje građana i dionika u proces kako bi se uspostavio zajednički model interpretacije i valorizacije kulturne baštine, s posebnim naglaskom na svjetsko dobro. Pri tome, kao zanimljivi segmenti interpretacije baštine vide se zadarska maritimna baština¹¹, kao i važnost grada Zadra kao važne luke još od antičkog doba. Povezano sa svjetskim dobrom, potrebno ga je interpretirati kao cjelinu koja je bila značajna za Zadar u kopnenom i pomorskom smislu, budući da je Zadar pomorski grad od davnina. U tom se smislu predlaže uključivanje interpretacije lučkih instalacija, Lančanih vrata, Morskih vrata, Arsenala, porporele, Foše, ali i maritimne kulture, od brodova do morskog svijeta. Zanimljivim se vidi i zlatarstvo kao jedno od glavnih djelatnosti srednjovjekovnog Zadra, koje se može interpretirati na različite načine u suradnji s postojećom zlatarskom djelatnosti. Nadalje, budući da se obnova povijesne jezgre grada Zadra nakon bombardiranja u II. svjetskom ratu smatra jednim od najznačajnijih modela obnove porušenih povijesnih središta, predlaže se i istaknuti model obnove uključiti u interpretacijske teme. Pri tome, kao što je spomenuto, važno je uključiti lokalnu zajednicu, osvijestiti o vrijednostima kulturne baštine te jačati interese za kulturne sadržaje i aktivnosti za što je potrebno organizirati različite edukativne aktivnosti. Zbog toga je nakon definiranja pet ključnih narativa, potrebno razviti alate za njihovo „oživljavanje“ (vođene ture, izložbe, aplikacije, [online] brošure i ostale interaktivne sadržaje). Interpretacija kulturne baštine mora počivati na suvremenim principima – participaciji, interaktivnosti i upotrebi inovativnih tehnika (*storytelling*) i tehnologija (digitalizacija kroz izradu aplikacija, VR i sl.), dok je participativnost važna i zbog mogućnosti procjenjivanja i unaprjeđenja modela kroz vrijeme. Dio aktivnosti moguće je provoditi u suradnji sa strukovnim udrugama, primjerice udrugama turističkih vodiča, budući da su direktno uključeni u njezinu provedbu i sada. Uz interpretaciju, valorizaciju i brendiranje usko je povezana tema signalizacije, koja je za svjetsko dobro izrađena u 2021. g. u sklopu projekta „Zadar baštini“ te je prilagođena slijepim i slabovidnim osobama. Postavljena je interaktivna maketa grada kod bastiona sv. Dimitrija koja uz svojstvo taktilnosti reproducira zvukove grada te prilagođena signalizacija na drugom kraju Bedema zadarskih pobuna. Kroz participativan se proces, kao dodatak izrađenoj signalizaciji ističe se i prijedlog parternog ucrtavanja nekadašnjih gabarita bastiona sv. Dimitrija. Nadalje, osmišljene su četiri vrste signalizacije i interpretacije, zahvaljujući čemu su zadarski bedemi postali djelomično dostupni i osobama s invaliditetom. Takva se cjelovita signalizacija predlaže i za ostale

¹¹ Potrebno je planirati u skladu s razvojem Hrvatskog muzeja maritimne kulture u Zadru.

važne elemente kulturne baštine na području povijesne jezgre, što se planira realizirati u sljedeće dvije godine. Novi je sustav potrebno implementirati imajući u vidu potrebe osoba s invaliditetom, a istovremeno promišljati o pristupu osobama s invaliditetom institucijama, sadržajima, ali i samim gradskim bedemima. Pri tome, važno je voditi i računa o svjetlosnom onečišćenju koje je nastalo prekomjernim osvjetljenjem rive i pojedinih dijelova bedema, primjerice uz Fošu. Smanjenje broja i/ili intenziteta osvjetljenja doprinijelo bi smanjenju potrošnje energije, ali i ugođaju pri šetnji uz more ili spomenike, kao i živom svijetu poput ptica i sl. Potencijalne interpretacijske teme pojedinih građevina trebaju se razraditi posebnim analizama i dokumentima izrađenim od strane stručnjaka (povijest, arhitektura, kultura, multimedija i sl.). Teme mogu biti povijesne, kulturne i prirodne znamenitosti grada i okolice, sponzorirani sadržaji te poveznica turizma, gospodarstva i kulture, a osobito razvoj identiteta grada Zadra. Prilikom interpretacije osobito je važan vizualni identitet koji pridonosi prepoznatljivosti pojedinih tema i/ili građevina. Presentacija na javnim površinama tako se može provoditi raznim alatima interpretacije: osvjetljenjem, vizualnom, zvučnom i taktilnom signalizacijom, maketama, 3D mapiranjem i slično. Prijedlozi za unaprjeđenje signalizacije¹² na području jezgre od strane sudionika participativnog procesa jesu izrada maketa Foruma i hrama te korištenje AR tehnologije za vizualizaciju nekadašnjih bedema. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 5.2. Uključivanje studenata Sveučilišta u Zadru u interpretaciju svjetske baštine

Aktivnost je usmjerena prema jačanju kapaciteta studenata Sveučilišta u Zadru, koje je moguće kroz različite aktivnosti uključiti u upravljanje i interpretaciju kulturne baštine. Pri tome, važno je naglasak staviti na interdisciplinarnost te uključiti studente različitih odjela i usmjerenja, kao što su studenti povijesti umjetnosti, arheologije, povijesti, sociologije, antropologije, turizma, informacijskih znanosti, kao i stranih jezika jer svi mogu kvalitetno doprinijeti interpretaciji i širenju znanja o svjetskoj baštini. Studenti uz mentorstvo mogu organizirati manifestacije poput Vikenda svjetske baštine koji bi sadržavali panel diskusije, izlaganja i radionice na temu upravljanja svjetskom baštinom, vodstva i susrete s građanima. Preporuča se u sudjelovanje uključiti i studente ostalih Sveučilišta na državnoj razini s ciljem dijeljenja znanja i uspostavljanja primjera dobre prakse. Aktivnost se odnosi na svjetsko dobro.

AKTIVNOST 5.3. Organizacija stručnog skupa o upravljanju UNESCO-ovom baštinom

Aktivnost je usmjerena prema jačanju kapaciteta stručnjaka čija je ekspertiza povezana s upravljanjem baštinom, s posebnim osvrtom na svjetsku baštinu. Uključuje predavanja inozemnih stručnjaka s ciljem prenošenja i implementacije dobrih praksi u sustav upravljanja svjetskim dobrom. Cilj aktivnosti je i povezati dionike na razini serijske nominacije, ali i šire uz zajedničku temu upravljanja svjetskom baštinom. Znanstveni je skup moguće organizirati u suradnji Upravnog odjela za kulturu i šport, Službe za UNESCO Ministarstva kulture i medija RH, Sveučilišta u Zadru te Međunarodnog centra za podvodnu arheologiju u Zadru (UNESCO-ov centar II. kategorije). Moguća tema stručnog skupa je i tema interpretacije i promocije svjetskog dobra, kao i ostale teme povezane s upravljanjem svjetskim dobrom. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre, s naglaskom na svjetsko dobro.

AKTIVNOST 5.4. Organizacija međunarodnog natječaja za produkciju kreativnih uradaka i kratkometražnih filmova o temi svjetskog dobra

Aktivnost je usmjerena prema osvještavanju univerzalne jedinstvene vrijednosti na razini serijskog upisa na UNESCO-ovu listu, s fokusom na zadarski obrambeni sustav. Kako bi se omogućio

¹² Kao primjer dobre prakse ističe se signalizacija svjetskog dobra „Grad Bamberg“.

što veći broj prijava, potrebno je glavnu temu postaviti fleksibilno s naglaskom na aktivno korištenje baštine, u smjeru da se svjetsko dobro može tematizirati na različite kreativne načine, doslovno ili simbolično. Potrebno je uspostaviti prosudbenu komisiju, na temelju čije će se odluke nagraditi najbolji uradci i organizirati predstavljanje u ljetnom kinu u obliku manjeg festivala. Aktivnost je moguće povezati s aktivnosti 5.5. *Nastavak obilježavanja godišnjice upisa svjetskog dobra na UNESCO-ovu Listu svjetske baštine*. S obzirom na međunarodni karakter natječaja, moguće je festival koncipirati kao putujući s gostovanjima u Šibeniku, Bergamu, Peschieri del Gardi, Palmanovi i Kotoru s ciljem jačanja mreže dionika. Aktivnost se odnosi na svjetsko dobro.

AKTIVNOST 5.5. Nastavak obilježavanja godišnjice upisa svjetskog dobra na UNESCO-ovu Listu svjetske baštine

Kako bi se postigli ciljevi osvještavanja vrijednosti kulturne baštine te aktivnog korištenja kulturne baštine, potrebno je nastaviti s provođenjem programa povodom godišnjice upisa na Listu svjetske baštine. Događanja je moguće organizirati po uzoru na manifestaciju „Zagrli Zadar“ koja je primjer dobre prakse te je slično obilježavanje potrebno implementirati i u ostale gradove koji čine serijsku nominaciju. Aktivnost je moguće proširiti i na širi krug dionika, kao što su Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru, obrazovne ustanove s prostora jezgre, umjetnicima koji djeluju u jezgri i dr. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 5.6. Podrška procesu istraživanja svjetskog dobra

Kako bi se objedinilo i proširilo znanje o važnosti zadarskog obrambenog sustava, potrebno je poticati interdisciplinarna istraživanja koja je moguće predstaviti kroz organizaciju konferencija čiji rezultati mogu biti zbornici radova. Poželjno je održavati međunarodne konferencije čije teme mogu biti podijeljene na nekoliko razina – općenito o razvoju obrambenih sustava, obrambeni sustav Republike Venecije s naglaskom na Zadar, zaštita i održavanje obrambenih sustava kao dijela povijesnih gradova u suvremenom kontekstu i slično. Zbornik radova, kao i ostale rezultate konferencije, potrebno je postaviti *online*, odnosno, osigurati besplatan pristup svim zainteresiranima, što se vidi kao početak stvaranja svojevrstne *online* biblioteke, koju je u budućnosti moguće proširiti arhivskom građom i tako formirati bazu podataka o svjetskom dobru. Aktivnost se odnosi na svjetsko dobro.

AKTIVNOST 5.7. Valorizacija modela obnove povijesne jezgre i arhitekture 20. stoljeća

Obnova povijesne jezgre Zadra nakon razaranja tijekom II. svjetskog rata, predstavlja jedan od najznačajnijih modela obnove porušenih povijesnih središta (u usporedbi s primjerice vjernom rekonstrukcijom urbanizma i arhitekture u Varšavi ili ambijentalne rekonstrukcije Saint Malo) jer se u Zadru provodi rekonstrukcija urbanizma uz elemente moderne arhitekture, za koju se ističe potreba za valorizacijom. Radi se o ostvarenjima najistaknutijih i najznačajnijih predstavnika hrvatske moderne - Josipa Budaka, Alberta Albinija, Jurja Denzlera, Slavka Šimatića, Božidara Rašice, Nevena Šegvića, Ivana Vitića, Brune Milića, Ive Bartolića, Mladena Kauzlarića i drugih. Osim potrebe za valorizacijom i konzervatorskom zaštitom pojedinačnih građevina, ističe se i nužnost valorizacije cjeline koja čuva memoriju vremena, ali i modernistički pristup djelovanja u povijesnoj jezgri niza arhitekata hrvatske moderne, na jednom prostoru, u kratkom vremenskom razdoblju. Prema tome, aktivnost je potrebno provoditi u skladu s aktivnosti 5.1. *Zajednički model interpretacije, valorizacije i brendiranja kulturne baštine na području kulturno-povijesne cjeline grada Zadra uz unaprjeđenje signalizacije na području povijesne jezgre*. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

TEMA D: UPRAVLJANJE SVJETSKIM DOBROM I KULTURNO-POVIJESNOM CJELINOM GRADA ZADRA

Za kvalitetno upravljanje svjetskim dobrom, ali i kulturno-povijesnom cjelinom grada Zadra, potrebno je unaprijediti postojeći sustav upravljanja, s posebnim naglaskom na upravljanje svjetskim dobrom, uzimajući u obzir sastavnice izvanredne univerzalne vrijednosti. Formiranje upravljačkog tijela svjetskim dobrom ključno je za provedbu plana upravljanja, budući da se u nedostatku regulatornog okvira radi o mehanizmu koji osigurava provedbu strateških aktivnosti i praćenja njihova učinka. U upravljanje svjetskim dobrom izrazito je važno uključiti članove lokalne zajednice, koji moraju biti ravnopravni s predstavnicima javnog i privatnog sektora. Upravo je zbog suradnje među različitim akterima, potrebno jačati kapacitete svih uključenih kako bi stekli potrebne vještine i primijenili ih u povijesnoj jezgri. Takav je participativan pristup potrebno koristiti i u upravljanju kulturnom baštinom povijesne jezgre u cjelini. Također, na lokalnoj je razini potrebno je uskladiti nadležnosti tijela javne uprave, dok je na državnoj razini zadaća upravljačkog tijela inicirati izmjene i dopune zakona s ciljem sveobuhvatne zaštite kulturne baštine. S obzirom na navedeno, oblikovane su strateške aktivnosti u okviru cilja 6. *Uspostava učinkovitog sustava upravljanja kulturnom baštinom.*

CILJ 6. Uspostava učinkovitog sustava upravljanja kulturnom baštinom

Kao što je istaknuto, strateške su aktivnosti usmjerene prema uspostavi upravljačkog tijela s naglaskom na ravnopravnost dionika iz javnog, civilnog i privatnog sektora te njihovu međusobnu sinergiju. Kako bi se osiguralo kvalitetno upravljanje, previđa se organizacija edukacija za uključene dionike te šire sudjelovanje lokalne zajednice kroz različite modele uključivanja (moguće kroz oblike socijalnih inovacija, npr. urbani centar). Potrebno je utjecati na koordinaciju aktivnosti tijela javnoga sektora te uskladiti postojeće zakone koji se tiču kulturnih dobara.

AKTIVNOST 6.1. Uspostava upravljačkog tijela i podrška jačanju upravljačkog kapaciteta

Najveći izazov za buduće upravljanje predstavlja uspostavljanje tijela čija će zadaća biti provođenje strateških aktivnosti koje su definirane Planom upravljanja na lokalnoj razini i na razini serijskog dobra. Sukladno primjerima dobre prakse, predlaže se formiranje Koordinacijskog i Partnerskog vijeća u početnoj fazi Plana upravljanja te opcionalno Panela stručnjaka¹³. Koordinacijsko vijeće u hrvatskom sustavu strateškog planiranja ima zadaću koordinirati izradu, izmjene, dopune, donošenja, provedbe i praćenja provedbe strategije razvoja pri čemu je važno da su u Vijeću zastupljeni predstavnici javne uprave te ključni dionici civilnog i privatnog sektora. Partnersko vijeće također je sastavljeno od predstavnika javnog, privatnog i civilnog sektora te raspravlja i daje mišljenja i prijedloge na razvojne dokumente tijekom njihove pripreme, izrade i provedbe (Zakon o regionalnom razvoju Republike Hrvatske, NN 147/14, 123/17, 118/18), pri čemu je ključna ravnomjerna zastupljenost članova iz svih spomenutih sektora. Članove Partnerskog vijeća moguće je izabrati i putem javnog poziva. U praksi suradnja između dvaju vijeća funkcionira tako da Koordinacijsko vijeće upravlja i donosi odluke, dok Partnersko vijeće dogovara, savjetuje i oblikuje mjere koje upućuje Koordinacijskom vijeću na usvajanje i provedbu. Prema tome, funkcija Koordinacijskog vijeća bila bi upravljačka, a Partnerskog vijeća operativna pri čemu je važno istaknuti da za svoj rad i sudjelovanje

¹³ Broji 5-7 članova, lokalnih stručnjaka u područjima koja su relevantna za provedbu Plana. Radi se o savjetodavnom tijelu koje ukazuje na primjere dobre prakse, moguće prepreke i naglašava stručne elemente u provedbi Plana.

u radu Koordinacijskog i Partnerskog vijeća članovi ne primaju naknadu. Kroz Koordinacijsko i Partnersko vijeće tako će se uglavnom uključiti oni dionici koji već imaju određen utjecaj na upravljanje baštinom, odnosno nastojat će se unaprijediti njihova međusobna koordinacija. Rad Koordinacijskog i Partnerskog vijeća također je potrebno uskladiti s Međunarodnim koordinacijskim timom na razini serijske nominacije, što je ključno zbog učinkovitog upravljanja baštinom, jačanju mreže dionika te dijeljenju iskustava. Nadalje, kako bi se ostvario cilj 6. *Uspostava učinkovitog sustava upravljanja kulturnom baštinom*, potrebno je razvijati upravljačke kapacitete članova navedenih vijeća kroz različite edukacije, kao i vještine ostalih dionika koji su uključeni u upravljanje, zbog čega je aktivnost važno provoditi u skladu s aktivnosti 6.3. *Podrška participativnom uključivanju građana u upravljanju povijesnom jezgrom s naglaskom na integraciju socijalnih inovacija*. Edukacije se, između ostalog, mogu koncipirati prema Strategiji izgradnje kapaciteta na području svjetske baštine (ICOMOS, 2011), čiji je cilj očuvanje i zaštita izvanredne univerzalne vrijednosti kroz unaprjeđenje vještina i njihovo prilagođavanje ulozi koju unutar vijeća imaju određeni članovi. Edukacije je poželjno organizirati u suradnji s ostalim gradovima koji su uključeni u serijski upis kako bi se ujedno jačali kapaciteti i mreža dionika te lokalni i transnacionalni model upravljanja. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 6.2. Usklađivanje nadležnosti tijela javnoga sektora

Analiza trenutnog modela upravljanja kulturnom baštinom ukazala je na veliki broj uključenih tijela javnog sektora čije se nadležnosti preklapaju na području povijesne jezgre u različitim aspektima upravljanja. S ciljem učinkovitog upravljanja svjetskim dobrom, potrebno je koordinirati njihove odgovornosti i aktivnosti te precizirati djelokrug njihovih djelatnosti na lokalnoj i županijskoj razini. Kao primjer preklapanja dužnosti i ovlasti navodi se potreba za međusobnom suradnjom između gradskih komunalnih poduzeća i tvrtki te Konzervatorskog odjela u Zadru, koji kao dio državne službe za zaštitu kulturne baštine, koja je nadležna za cijelu županiju, nije u mogućnosti voditi računa i o higijeni grada. U tom je smislu potrebno u rad gradskih poduzeća i tvrtki kroz odredbe komunalnog reda uvrstiti smjernice donesene od Ministarstva kulture i medija za sve povijesne jezgre: *Opće konzervatorske smjernice za upravljanje javnim prostorom kulturno-povijesnih cjelina gradskih obilježja* (2019) i *Preporuke za primjenu mjera energetske učinkovitosti na graditeljskoj baštini Ministarstva kulture i medija* (2019). Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 6.3. Podrška participativnom uključivanju građana u upravljanju povijesnom jezgrom s naglaskom na integraciju socijalnih inovacija

Uključivanje građana u upravljanje svjetskom baštinom ključno je za njezinu zaštitu i valorizaciju, zbog čega se svim međunarodnim relevantnim dokumentima nadležnih institucija izrazito potiče participativnost lokalne zajednice. Jedan od modela za poticanje participacije je uspostava Dijaloga svjetske baštine¹⁴, prema primjeru dobre prakse iz Regensburga. Radi se o međusektorskoj platformi koja uključuje široki raspon dionika te služi kao alat za građane i udruge. Aktivnosti Dijaloga svjetske baštine (stručni skupovi, konferencije, radionice, promoviranje aktivnosti tijekom provedbe Plana upravljanja i dr.) usmjerene su prema očuvanju izvanredne univerzalne vrijednosti svjetskoga dobra te osvještavanju njihova značaja. Uz navedeno, ciljevi Dijaloga svjetske baštine su poticanje javne rasprave o stanju i zaštiti svjetskog dobra te ispitivanje potreba lokalne zajednice. Članovi Dijaloga svjetske baštine biraju se preko Javnoga poziva koji je upućen svim organizacijama civilnog društva te predstavnicima cehova i drugih strukovnih organizacija privatnog sektora. Drugi model poticanja participacije jest poticanje socijalnih inovacija koje su usmjerene prema poboljšavanju kvalitete života i društva u cjelini i jačanju kapaciteta lokalne zajednice. Socijalne inovacije moguće je potaknuti kroz upravljačko tijelo s ciljem kvalitetnog i inovativnog upravljanja svjetskom dobrom. Na

¹⁴ Naziv je moguće prilagoditi prijedlozima članova Koordinacijskog i Partnerskog vijeća.

taj bi se način adresirali i ostali problemi koji su istaknuti kroz participativan proces poput potrebe za edukacijom o mogućnostima participacije građana i poticanje javne rasprave i savjetovanja prije donošenja odluka, što se može provoditi u suradnju s MO Poluotok. U tom se smislu predlaže uspostava urbanog centra, čiji bi cilj bio izgradnja kapaciteta lokalne zajednice, zajedničko djelovanje i osmišljavanje projekata, kao i značajnije uključivanje u procese povezane s upravljanjem povijesnom jezgrom koji direktno utječu na kvalitetu života samih stanovnika jezgre. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 6.4. Poticanje izmjene zakona s ciljem njihova usklađivanja o pitanju zaštite i očuvanja kulturnih dobara

Budući da unatoč obvezi izrade Plana upravljanja, zakonodavnim sustavom nije definiran regulatorni okvir za provedbu, upravljačko tijelo trebalo bi inicirati potrebne izmjene, kao i usklađivanje zakona čije se odredbe tiču zaštite i očuvanja kulturne baštine. Potrebno je napraviti prijedlog izmjena i dopuna s ciljem usklađivanja odredbi Zakona o očuvanju i zaštiti kulturnih dobara, Zakona o prostornom uređenju, Zakona o zaštiti okoliša te jasno definirati protokol HIA-e (u skladu s aktivnosti 3.3. *Podrška razvoju protokola za provedbu Procjene utjecaja na kulturno dobro - HIA (Heritage Impact Assessment)*). Nadalje, treba inicirati izmjene i dopune Zakona o gradnji, po pitanju regulacije korištenih materijala u vidu estetske (oblik, dizajn) komponente materijala. Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara potrebno je izmijeniti i u segmentu zaštite evidentiranih kulturnih dobara sa ciljem pružanja sveobuhvatne zaštite. Izmjene i dopune potrebno je prema prijedlozima članova Koordinacijskog i Partnerskog vijeća uputiti nadležnom ministarstvu s ciljem prilagodbe zakonskog okvira. Aktivnost se odnosi se na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 6.5. Osnivanje odsjeka nadležnog za (svjetsku) kulturnu baštinu

S ciljem uspostavljanja što učinkovitijeg sustava za zaštitu i očuvanje (svjetske) kulturne baštine povijesne jezgre grada Zadra, predlaže se osnivanje odsjeka za baštinu unutar ustrojstva sadašnjeg Upravnog odjela za kulturu i šport. Glavna odgovornost novoosnovanog odsjeka bila bi briga za (svjetsku) kulturnu baštinu te aktivnosti koje su vezane uz provedbu, praćenje i ažuriranje Plana upravljanja te koordinaciju članova Koordinacijskog i Partnerskog vijeća i njihovih aktivnosti. S obzirom na navedeno, odgovornosti novoosnovanog odsjeka potrebno je precizno definirati, kako se ne bi kosile s nadležnostima Konzervatorskog odjela, već kako bi se aktivnosti međusobno nadopunjavale s ciljem unaprjeđenja zaštite i očuvanja kulturne baštine.

TEMA E: UPRAVLJANJE RIZICIMA NA PODRUČJU POVIJESNE JEZGRE

Upravljanje rizicima na području povijesne jezgre trenutno je određeno dokumentima *Procjena rizika od velikih nesreća* (2021) te *Plan djelovanja sustava civilne zaštite* (2021) koji su izrađeni na razini cijeloga grada. Operativnim smjernicama UNESCO-a (2021) preporučuje se u Plan upravljanja svjetskim dobrom uključiti i aktivnosti koje su usmjerene prema otpornosti na rizike, posljedice klimatskih promjena i ostale rizike čija aktivacija generira katastrofe. S obzirom na to da je kontaktna (*buffer*) zona svjetskom dobru jednaka obuhvatu kulturno-povijesne cjeline grada Zadra, za cijelu je povijesnu jezgru potrebno oblikovati odgovarajuće mjere. Spomenutim aktualnim dokumentima su identificirani rizici od potresa, toplinskog vala, požara otvorenog tipa, poplava te epidemija i pandemija kojima je potrebno priključiti ostale antropogene rizike, kao i rizike povezane s posljedicama klimatskih promjena u skladu s preporukama UNESCO-a, ICOMOS-a i ICCROM-a. Pri tome, kao najznačajniji rizici za područje povijesne jezgre izdvajaju se požari, potresi i poplave.

CILJ 7. Otpornost na rizike i posljedice klimatskih promjena

Cilj 7. obuhvaća aktivnosti usmjerene prema osiguravanju pripravnosti na rizike. Bez obzira na to što nije moguće procijeniti sve potencijalne rizike i njihove posljedice, dobra pripremljenost osigurava brz odgovor na katastrofu što olakšava kasniji proces obnove i prilagodbe te umanjuje posljedice potencijalnih katastrofa. Pripremljenost na rizike uključuje izradu dokumenata, sudjelovanje lokalne zajednice kroz edukacije i poduzimanje preventivnih mjera, kao i osiguravanje sredstava za njihovo provođenje.

AKTIVNOST 7.1. Izrada Plana upravljanja rizicima i posljedicama klimatskih promjena za područje povijesne jezgre

S obzirom na važnost očuvanja sastavnica izvanredne univerzalne vrijednosti, potrebno je izraditi Plan upravljanja rizicima za područje povijesne jezgre, koji bi trebao uključivati i mjere ublažavanja posljedica klimatskih promjena. Plan upravljanja rizicima potrebno je uskladiti s postojećim dokumentima na razini grada Zadra i smjernicama relevantnih organizacija kao što su UNESCO, ICCROM i ICOMOS. Pri tome, ističe se priručnik *Upravljanje rizicima od katastrofa* koji jasno definira kako identificirati i procijeniti rizike, kako ih prevenirati ili ublažiti njihov utjecaj, kako se pripremiti i reagirati te kako obnoviti dobra nakon katastrofe te ponovno ocijeniti plan za upravljanje rizicima. Plan bi trebao sadržavati tri faze – prije, tijekom i nakon katastrofe. Prije katastrofe, potrebno je procijeniti vjerojatnost rizika, poduzeti preventivne mjere, detaljno dokumentirati baštinu, imenovati nadležna tijela i snage te izraditi plan evakuacije. S obzirom na stratešku aktivnost 3.1. *Izrada konzervatorske podloge za obuhvat kulturno-povijesne cjeline i prilagodba formatu integriranog plana konzervacije*, potrebno je dokumentirano stanje građevina ugraditi u konzervatorsku podlogu s ciljem povezivanja podataka. U toj prvoj fazi nužno je i provjeriti i unaprijediti stanje mreže hidranata i povezane infrastrukture, za što se potreba ističe i participativnim procesom, kao i mjere poput konstrukcijskog ojačanja građevinskog fonda, unaprjeđenje prohodnosti jezgrom, ugrađivanje alarmnih sustava, unaprjeđivanje instalacija i slično u skladu s konzervatorskim smjernicama, što je dodatno razrađeno kroz aktivnost 7.3. *Osiguravanje sredstva za provedbu preventivnih mjera za ublažavanje rizika*. Preventivne se mjere također odnose na razvoj zelene infrastrukture i poticanje održivih oblika društveno-gospodarskih aktivnosti kako bi se ublažili rizici, posebice oni povezani s klimatskim promjenama. Jednako je važno kroz Plan upravljanja rizicima integrirati aktivnosti koje će

unaprijediti znanje svih dionika, što je potrebno provoditi u skladu s aktivnosti 7.2. *Edukacija lokalne zajednice i stručnjaka*. Iz tog se razloga predlaže i provođenje edukativnih aktivnosti u suradnji s predškolskim i obrazovnim ustanovama. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 7.2. Edukacija lokalne zajednice i stručnjaka

Potrebno je kroz edukaciju osvijestiti potencijalne posljedice identificiranih rizika, utvrditi način reagiranja kroz različite pokazne vježbe i utvrđivanje evakuacijskih puteva. Potreba za edukativnim aktivnostima u ovom se području ističe i participativnim procesom – sudionici ističu probleme poput nepoštivanja koridora za intervencije te korištenje lako zapaljivih materijala prilikom izgradnje na području povijesne jezgre. S ciljem smanjenja požarne opasnosti, potrebno je poticati i suradnju između vatrogasnih postrojbi i projektanta pri izgradnji novih sadržaja što se također može potencirati kroz raznovrsne edukativne modele (kao primjer dobre prakse ističe se suradnja prilikom zahvata na Providurovoj palači). Prema tome, može se zaključiti kako je potrebno educirati i stručne dionike i laike na različitim razinama, pri čemu se naglašava važnost edukacije „od malih nogu“. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 7.3. Osiguravanje sredstava za provedbu preventivnih mjera za ublažavanje rizika

Kako bi se osiguralo ojačavanje graditeljskog fonda i umanjio rizik graditeljske baštine kao sekundarnog rizika (zbog naknadnih urušavanja slijed oslabljene konstrukcije) te provedba ostalih navedenih preventivnih mjera, potrebno se zalagati za dodjelu sredstava za upravljanje rizicima na svim administrativnim razinama nadležnosti. Sredstava je moguće osigurati kroz različite izvore (su)financiranja, ali i preusmjeravanjem sredstava uprihođenima od turističkog sektora, budući da bogatstvo kulturne baštine direktno pridonosi prihodima, na što posebice ima utjecaj status svjetske baštine. Prema potrebama koje ističu dionici participativnog procesa, potrebno je alocirati sredstva za protupotresnu obnovu, ali i osigurati sredstva (poželjno kroz EU fondove) za vatrogasne postrojbe, koja bi bila namijenjena dodatnom osposobljavanju i opremanju vatrogasaca za što brži i kvalitetniji odgovor u slučaju potresa. Sredstva je potrebno osigurati i za unaprjeđenje vodovodne infrastrukture (razrađeno kroz aktivnost 12.1. *Poboljšanje sustava vodovodne infrastrukture i odvodnje*) te zamjenu strujnih instalacija u zgradama, poboljšanje prohodnosti koridora s ciljem olakšavanja prolaza vatrogasnim vozilima, kao i nabavku manjih vatrogasnih vozila koja bi se lakše kretala jezgrom. Također, kao značajan se problem ističe stanje mreže hidranata i njihova dostupnost, koju je osiguravanjem sredstava potrebno unaprijediti. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre, a potrebno ju je uskladiti s aktivnosti 7.1. *Izrada Plana upravljanja rizicima i posljedicama klimatskih promjena za područje povijesne jezgre*, budući da su preventivne mjere također dio Plana i njegovih ciljeva i aktivnosti.

AKTIVNOST 7.4. Unaprjeđenje sustava sigurnosti i jačanje kapaciteta

Kroz aktivnost se nastoji unaprijediti elemente cjelovitoga sustava sigurnosti i komunalnih poslova, komunalnoga i prometnoga redarstva, korištenja javnih površina, upravljanja koncesijama i spomeničkom rentom, nadzora rada tvrtki koje obavljaju komunalnu djelatnost i drugih poslova u domeni sustava sigurnosti. Navedeno se odnosi i na sustav prevencija i intervencija sigurnosnih i hitnih službi koje tijekom glavne turističke sezone imaju značajno povećani broj intervencija. Aktivnosti bi trebale obuhvatiti jačanje kapaciteta i opremanje službi sigurnosti, donošenje strožih propisa i unaprjeđenje kontrole provedbe, provođenje intenzivnije inspekcije na terenu, edukaciju djelatnika u sustavu komunalne sigurnosti, umrežavanje s drugim sigurnosnim službama i dr. Navedena je aktivnost

u skladu i sa *Strategijom razvoja turizma Grada Zadra za razdoblje 2016.–2026. godine*, a potrebno je njezino provođenje uskladiti i s aktivnosti 7.5. *Izrada Strategije urbane sigurnosti*.

AKTIVNOST 7.5. Izrada Strategije urbane sigurnosti

S ciljem postizanja otpornosti na rizike potrebno je izraditi Strategiju urbane sigurnosti Grada Zadra, čiju je izradu moguće sufinancirati kroz fondove i programe Europske unije. Izrada i provedba strategije pridonijela bi osjećaju sigurnosti i potencijalno utjecala ne samo na otpornost, već i na zadržavanje stanovništva na području povijesne jezgre. Strategijom se na temelju analize stanja oblikuju mjere u područjima prometne sigurnosti, sigurnosti javnog prostora, zaštite okoliša i zdravlja, prevencije kriminaliteta i narušavanja javnog reda te zaštite od katastrofa (što je nužno integrirati s Planom upravljanja rizicima, Integriranim planom konzervacije i akcijskim planom upravljanja posjetiteljima). Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

TEMA F: UPRAVLJANJE TURIZMOM I POSJETITELJIMA

Turistička se aktivnost u Zadru intenzivirala u proteklom periodu, a zbog značajnog porasta broja posjetitelja ostvaruju se snažni pritisci na pojedine lokacije kao što je povijesna jezgra. Unatoč tome što ne ostvaruju noćenje na području povijesne jezgre, može se pretpostaviti da svi posjetitelji posjećuju povijesnu jezgru zbog brojnih atraktivnih i zanimljivih lokacija, čemu pridonosi i status zadarskih obrambenih zidina kao svjetskog dobra. Uz to, istaknuti podaci o povećanju broja turističkih kapaciteta na području jezgre, upućuju na proces „apartmanizacije“ čije se posljedice ogledaju i na ovom području. Dolazi do prenamjene stambenih jedinica u stanove za odmor ili turističke apartmane što je povezano i s preseljenjem stanovništva u druge dijelove grada, pritiscima u vidu komunalne infrastrukture, prometnih opterećenja te pojačane gužve i buke uzrokovane radom ugostiteljskih objekata. Navedeni pokazatelji upućuju na potrebu promjene paradigme razvoja turizma prema održivim okvirima, na što upućuje i aktualna situacija s pandemijom virusa COVID-19 koja upozorava na jednoobrazno sagledavanje turizma i štetnost takvog pristupa, zbog čega je potrebno dugoročno planiranje turističkog razvoja i optimalno korištenje resursa. Fokus turističkog razvoja u segmentu provedbe ovog Plana upravljanja mora biti očuvanje atributa izvanredne univerzalne vrijednosti prema čemu su usmjereni navedeni ciljevi i aktivnosti. Sukladno tome, jasno je da se razvoj turizma mora promatrati u kontekstu ostalih aktivnosti koje se odvijaju na području povijesne jezgre kao središta grada, što se prvenstveno odnosi na stanovanje zbog čega je potrebno pronaći odgovarajuću ravnotežu. Tako se osigurava i upravljanje širim kontekstom svjetskog dobra, odnosno njegovim povijesnim urbanim krajolikom. Strateške se aktivnosti dodatno razrađuju kroz akcijski plan upravljanja posjetiteljima koji je prilog Plana upravljanja.

CILJ 8. Usmjeravanje turističkog razvoja prema cjelogodišnjem i održivom turizmu

Analizom su prepoznati potencijali za razvijanje selektivnih oblika turizma, čemu je potrebno pridonijeti i pružanjem specifične turističke ponude. Potrebno je utjecati i na trendove slabije turističke potrošnje u odnosu na ostale destinacije i kraće zadržavanje turista. Navedeno je (kao i aktivnosti oblikovane Planom upravljanja) potrebno provoditi u skladu sa *Strategijom razvoja turizma Grada Zadra za razdoblje 2016.–2026. godine*, kao i ostalim relevantnim dokumentima. Osim dionika javnog sektora, u provođenje aktivnosti unutar cilja predlaže se uključiti i strukovna udruženja čija se primarna djelatnost odnosi na turistički razvoj, kao što su aktivne udruge turističkih vodiča.

AKTIVNOST 8.1. Modeliranje strateškog pristupa razvoju održivog, otpornog i odgovornog turizma

Kako bi se turistički razvoj odvijao unutar održivih okvira, potrebno je izraditi model strateškog pristupa turističkom razvoju kojim će se jasno definirati vizija i smjer u kojem se nastoji dalje razvijati turizam. Potreba za izradom modela nameće se zbog povećanog broja turističkih dolazaka u proteklom periodu tijekom ljetnih mjeseci koji je počeo negativno utjecati na svakodnevni život i standard življenja u povijesnoj jezgri. S obzirom na atraktivnost povijesne jezgre, ali i njezinu „osjetljivost“ zbog brojne vrijedne kulturne baštine (s naglaskom na svjetsko dobro), kroz model je posebno pažnju potrebno usmjeriti upravo tom području kako bi se spriječila degradacija kulturne baštine, odnosno strukturne promjene i ublažili negativni demografski trendovi u samom središtu grada. Uspostavu i provođenje modela je potrebno uskladiti s dokumentima na snazi - *Strategijom razvoja turizma Grada Zadra za razdoblje 2016.–2026. godine*, *Planom razvoja turizma Zadarske županije 2013.-2023. g.* te akcijskom planom upravljanja posjetiteljima koji će biti dio ovog Plana upravljanja, uzimajući u obzir

smjernice UNESCO-a.¹⁵ Također, mora biti integriran s planovima razvoja ostalih gospodarskih grana te uključivati mjere oporavka nakon pandemije virusa COVID-19 uz mjere prilagodbe na ostale identificirane rizike. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 8.2. Poticanje razvoja selektivnih oblika turizma koji će pridonijeti modelu održivog turizma

Kako bi se umanjila orijentacija na masovni turizam i negativne posljedice takvog turističkog razvoja, bitno je na području povijesne jezgre, a i grada u cjelini, poticati razvoj selektivnih oblika turizma. Na taj će se način pridonijeti stvaranju održivog modela razvoja turizma, proširiti turistička ponuda, ojačati pred i post sezona te utjecati na problem sezonalnosti turističkog sektora. Podatak da je zadarska zračna luka unazad nekoliko godina (ukoliko se izuzme 2020. g.) ostvarila osjetno povećanje prometa u periodu pred i post sezone, naglašenije nego li ostale zračne luke u Hrvatskoj (HTZ, 2020), poticajan je za razvoj *city break* turizma, MICE ili poslovnog turizma te kulturnog turizma koji su doživljavaju veliki rast na tržištu (SRZG, 2016). Razvoj kulturnog turizma potaknut će se i ostvarivanjem ciljeva *Plana razvoja kulture grada Zadra 2019.-2026. g.*, nedavno usvojenim *Planom razvoja Zadarske županije 2021.-2027. g.* te *Planom razvoja grada Zadra 2021.-2027.* koji je trenutno u izradi. Pri tome, važno je istaknuti kako se selektivni oblici turizma kvalitetno mogu razvijati tek rješavanjem problema smještajnih kapaciteta, što se u prvom redu odnosi na unaprjeđenje kvalitete postojećeg smještaja (uz napomenu da svaki oblik turizma mora biti „doživljeno iskustvo“). Uz to, predlaže se u periodu izvan sezone poticati korištenje prostora ostalih institucija/ustanova, kao i javnih prostora kroz različita kulturna i ostala događanja koja bi također imala cilj produljenje turističke sezone. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 8.3. Integrirani model obrazovanja u turizmu

Naglašava se potreba za usvajanjem praktičnih znanja, zbog čega se predlaže suradnja između obrazovnih institucija, Turističke zajednice i ostalih dionika u turizmu kroz uspostavljanje modela prakse i razvoja vještina, s ciljem uključivanja učenika i studenata u provedbu aktivnosti u skladu s redovnim programima dionika. Kroz praksu i razvoj novih vještina je potrebno poticati učenje o suvremenim pristupima turističkom razvoju, destinacijskom menadžmentu, upotrebi digitalnih alata, etičnosti u turizmu i dr. Ključno je osigurati kvalitetan kadar u budućnosti, koji će se zahvaljujući usvojenim znanjima i vještinama moći prilagoditi na suvremene potrebe te izvanredne situacije. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

CILJ 9. Postizanje ravnoteže između zahtjeva turističkih djelatnosti i svakodnevnog života

Aktivnostima u sklopu ovoga cilja nastoji se regulirati odnos između turističkih djelatnosti i svakodnevice u kojem trenutno turizam ugrožava kvalitetu života i utječe na njegovu dinamiku. U tom je smislu potrebno utjecati na tokove posjetitelja preusmjeravanjem na druge lokacije, regulacijom apartmanskog smještaja, brodova na kružnim putovanjima, gužve i buke.

¹⁵ Prvenstveno se odnosi na UNESCO *Sustainable Tourism Toolkit*.

AKTIVNOST 9.1. Prostorna disperzija turističkih sadržaja i događanja na prostor izvan povijesne jezgre

S ciljem sprječavanja opterećenosti povijesne jezgre prevelikim brojem posjetitelja, potrebno je turističke sadržaje i manifestacije organizirati i izvan povijesne jezgre (primjer dobre prakse je festival KwartArt) kako bi se ojačao identitet lokalne zajednice što stvara dodatne vrijednosti i pridonosi shvaćanju Zadra kao vitalnog grada. Zbog toga se predlaže aktivnost provoditi u suradnji javnog sektora s mjesnim odborima i organizacijama civilnog društva. Za posjećenost manifestacija povijesne jezgre, potrebno je poticati razvoj prometne mreže, s naglaskom na održivim vidovima mobilnosti. Aktivnost je moguće uskladiti s aktivnosti 10.5. *Podrška razvijanju sustava manjih putničkih plovila za povezivanje četvrti* pa tako turističke obilaske i posjet drugim atrakcijama organizirati morskim putem. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre i okruženje.

AKTIVNOST 9.2. Unaprjeđenje sustava upravljanja posjetiteljima kulturnih institucija i događanja

Kako bi se unaprijedila organizacija događanja i njihovo posjećivanje, predlaže se izrada zajedničke kartice (primjerice *Zadar Card*) koja bi uključivala ulaz u više kulturnih institucija po povlaštenim cijenama, pri čemu je potrebno promišljati i o disperziji posjetitelja prema manje posjećenim lokacijama. Također, s ciljem digitalizacije organizacije događanja, potrebno je izraditi platformu koja bi objedinjavala informacije o događanjima i sadržajima koji se odvijaju od strane institucija i ostalih vaninstitucionalnih aktera kako bi se spriječila preklapanja aktivnosti, ali i omogućila disperziju posjetitelja. Kroz participativan se proces ističe potreba za kvalitetnijim oglašavanjem manje poznatih događanja (koja se odvijaju izvan jezgre) kao i manje poznatih, a atraktivnih lokaliteta (npr. Puntamička fešta, ostaci sv. Anastazije). Platforma bi, kao integrirana baza događanja, omogućila i olakšala strateško poticanje promocije. S obzirom na navedeno, aktivnost je potrebno uskladiti i s aktivnosti 9.1. *Prostorna disperzija turističkih sadržaja i događanja na prostor izvan povijesne jezgre*. Ova se aktivnost dodatno razrađuje kroz akcijski plan upravljanja posjetiteljima, a odnosi se na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre i okruženje.

AKTIVNOST 9.3. Regulacija apartmanskog smještaja

Nakon izrade studije prihvatnih turističkih kapaciteta, potrebno je smještajne kapacitete u povijesnoj jezgri ograničiti prema rezultatima studije. Mjere ograničavanja smještaja moguće je provesti po uzoru na druge europske gradove poput Barcelone ili Bruggesa sa svrhom očuvanja izvanredne univerzalne vrijednosti svjetskog dobra i kulturno-povijesne cjeline grada Zadra. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 9.4. Uspostava sustava za ublažavanje buke

Potreba za uspostavljanjem ovakvog sustava proizlazi iz rezultata participativnog procesa, budući da sudionici ističu probleme s prevelikom razinom buke tijekom turističke sezone. Aktivnost je moguće strukturirati u dva dijela, kroz uvođenje tehnologija za praćenje razine buke te striktnijom provedbom odredbi komunalnog reda. Prema tome, potrebno je uložiti sredstva u nabavku uređaja i potrebne opreme za mjerenje buke koji bi omogućili kontinuirano praćenje razine buke u realnom vremenu. Uz to, ključno je provoditi odredbe komunalnog reda, odnosno, kontrolirati rad ugostiteljskih objekata te sustavom opomena reagirati na one vlasnike onih objekata koji se ne pridržavaju odredbi i time ugrožavaju kvalitetu života lokalnog stanovništva. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 9.5. Regulacija dolazaka brodova na kružnim putovanjima

Unazad posljednjih petnaestak godina Lučka uprava Zadar napravila je niz koraka koji su rasteretili promet na Poluotoku te posljedično zaštitili jezgru i njezinu kulturnu baštinu od potencijalnog snažnog pritiska uzrokovanog povećanim brojem posjetitelja. Relokacijom trajektnog prometa i velikih brodova na kružnim putovanjima na područje nove putničke luke u Gaženici u ožujku 2015. g, promet se prebacuje na novu lokaciju, što je omogućilo novi rast prometa, ali i razvoj obje luke na puno održiviji način (primjerice, pravilnicima se ograničava dužina brodova koji se mogu vezati u staroj gradskoj luci). Unatoč tome, ističe se potreba za regulacijom broja pristalih brodova na kružnim putovanjima, budući da veći broj brodova utječe na stvaranje prometnih zagušenja na prometnicama prema Poluotoku, povećani broj posjetitelja u povijesnoj jezgri, a time i na izvanrednu univerzalnu vrijednost i tijekom svakodnevnog života. Određivanje optimalnog broja pristalih brodova na kružnom putovanju važno je i zbog većih mogućnosti prostorne i vremenske disperzije posjetitelja.

TEMA G: ODRŽIVA MOBILNOST, KOMUNALNA I ZELENA INFRASTRUKTURA

S obzirom na navedene izazove i potencijale, na području povijesne jezgre i u njezinom okruženju potrebno je poticati održive vidove mobilnosti te unaprjeđivati komunalnu i zelenu infrastrukturu kako bi se stanovnicima povijesne jezgre omogućio kvalitetan život. S obzirom na povećani broj turističkih dolazaka u povijesnu jezgru, rješenja u spomenutim područjima potrebno je promišljati uz izračun vršnih opterećenja, kako se kvaliteta života stanovnika ne bi narušavala tijekom ljetnih mjeseci. Potrebno je razvijati učinkovit sustav javnoga prijevoza, smanjiti prometno opterećenje jezgre, povećati dostupnost povijesne jezgre putem pješačkog i biciklističkog prometa, kao i ostalih oblika mikromobilnosti te unaprijediti kvalitetu javnih i zelenih površina uz poticanje iskorištavanja njihova potencijala kao mjesta za druženje (mjesta susreta) lokalnog stanovništva. Vežano uz komunalnu infrastrukturu, nužno je dalje razvijati sustav odlaganja otpada te unaprjeđenjima obuhvatiti i vodovodnu infrastrukturu i odvodnju. Aktivnosti unutar ove teme usmjerene su prema ostvarenju navedenih poboljšanja, čiju je implementaciju potrebno uskladiti s aktualnim sektorskim strateškim dokumentima koji su na snazi.

CILJ 10. Unaprjeđenje prometne mreže u povijesnoj jezgri i njezinom okruženju

Budući da se kao najveći problem vezan uz promet ističe prometno zagušenje jezgre i njezina okruženja, strateške su aktivnosti usmjerene k smanjenju prometnog opterećenja jezgre izmještanjem motoriziranog prometa i poticanjem pješačkog prometa, kao i vidova mikromobilnosti te unaprjeđenju prometovanja unutar povijesne jezgre. Veliku ulogu u smanjenju opterećenja povijesne jezgre imalo je otvaranje luke Gaženica, unatoč čemu je potrebno unaprijediti terminal luke Zadar, koju je potrebno razvijati kao intermodalnu točku. Prometna je rješenja na području povijesne jezgre potrebno uskladiti s mjerama SUMP-a Grada Zadra te Studijom održive urbane logistike na području Poluotoka.

AKTIVNOST 10.1. Uspostava intermodalnog punkta na ulazu u povijesnu jezgru uz unaprjeđenje javnog prijevoza

Aktivnost je usmjerena prema smanjenju potrebe korištenja osobnih automobila u povijesnoj jezgri i njenom okruženju¹⁶, za što se predlaže uvođenje intermodalnog punkta izvan, ali u blizini povijesne jezgre. Pri tome, potrebno je naglasiti potrebu za unaprjeđenjem prometa u mirovanju za što se predlaže pronalazak odgovarajuće lokacije za parking ili garažu u okruženju povijesne jezgre, ali i ostale mjere poput uvođenja mini-bus linije uokolo Poluotoka, za što je mjere potrebno provoditi u skladu sa SUMP-om Grada Zadra. S tim se u vezi može planirati i implementacija sustava *Park&Ride* (uz mogućnost integriranja električnih bicikala i drugih alternativnih oblika individualnog prometa) i *Park&Bike* (predlažu se lokacije Ravnice 2 te parkiralište kod Trga kneza Višeslava), što se također predviđa SUMP-om Grada Zadra. Za poticanje korištenja bicikla, potrebno je unaprijediti postojeću biciklističku mrežu te uspostaviti veći broj parkirališta za bicikle (na području povijesne jezgre predlažu se sljedeće lokacije: Kopnena vrata, Trg Pet bunara, Liburnska obala, Rimski forum i slično). SUMP-om se navodi i potreba za razvojem intermodalnih terminala javnog prijevoza pri čemu je za područje povijesne jezgre važna uspostava takvog terminala na područje luke Zadar, kako bi se povećala protočnost i smanjili zastoji, a pristup luci bio osiguran održivim oblicima prometa i uslugama javnog prijevoza (ključno je da se tranzitni promet u povijesnoj jezgri odvija nesmetano i učinkovito).

¹⁶ Kao primjer dobre prakse ističu se mjere u Bruxellesu, oblikovane kroz projekt CIVITAS.

Prema tome, kako bi se utjecalo na prometno opterećenje jezgre, potrebno je i poticati unaprjeđenje funkcioniranja javnog autobusnog prijevoza. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre i okruženje.

AKTIVNOST 10.2. Izrada aplikacije za praćenje slobodnih parkirnih mjesta na području povijesne jezgre i u neposrednom okruženju

Aktivnost je usmjerena prema smanjenju prometnog opterećenja povijesne jezgre. Izradom i korištenjem aplikacije koja bi u realnom vremenu prikazivala broj slobodnih parkirališnih mjesta, vozači bi se prije ulaska u samu povijesnu jezgru preusmjeravali prema drugim slobodnim mjestima i tako umanjili prometno zagušenje, koje je posebice izraženo tijekom turističke sezone. Aktivnost se provodi razvojem aplikacije, ali i sustava koji ju podupire, zbog čega je potrebno parkirališna mjesta označiti sensorima kako bi se kroz aplikaciju korisnicima pružale pravovaljane informacije. Planira se aktivnost provesti kroz projekt „Zadar Urban Mobility 4.0 (ZUM 4.0)“ koji se odnosi na implementaciju pametnih prometnih rješenja upotrebom novih tehnologija te IKT, čiji je nositelj Grad Zadar te u sklopu kojeg su dosada postavljeni senzori na sva parkirna mjesta, dok će aplikacija uskoro biti dostupna za preuzimanje. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre i okruženje.

AKTIVNOST 10.3. Povećanje sigurnosti prometa na području povijesne jezgre s ciljem povećanja sigurnosti pješaka

Kroz participativan proces, ističe se potreba za unaprjeđenjem prometovanja vozilima u jezgri s ciljem osiguravanja sigurnosti prolaska stanovnika i posjetitelja, ali i očuvanja kulturne baštine. Potrebno je osigurati isključivo prometovanje onih vozila koja su potrebna za svakodnevno funkcioniranje, što je razrađeno *Odlukom o određivanju i uređenju prometa na području pješačke zone „Poluotok“ u Zadru*, za čiju je provedbu, prema prijedlozima dionika, potrebno osigurati veći broj redara kako bi se osigurao red i umanjilo kršenje prometnih propisa. U tom se smislu, ističe i regulacija vožnje biciklima i romobilima (kao i ostalim prijevoznim sredstvima koja pripadaju mikromobilnosti), na nedozvoljenim mjestima. Potrebno je i osigurati nabavku isključivo električnih vozila za dostavu, a nabavku osigurati preko koncesionara kako bi se osigurala ujednačenost vozila. Prometovanje gospodarskih vozila u pješačkoj zoni kulturno-povijesne cjeline unutar zidina, što se posebice odnosi Vrata sv. Krševana i Kopnena vrata, negativno utječe na stanje kulturnih dobara i predstavlja fizičku ugrozu. Zbog intenziteta prometa gospodarskih vozila ulicama unutar zidina posljednjih godina, stanje mnogih povijesnih popločenja je postalo neobnovljivo: substruktura ulica je propala, kamene ploče su polomljene što onemogućava popravak i iziskuje kompletno uklanjanje postojećih pločnika i postavu novih, što negativno utječe na cjelokupnost povijesnog ambijenta i izgleda ulica. Zbog toga se predlaže uspostavljanje pretovarnih točaka na rubove jezgre, od kojih bi se teret prevozio manjim i lakšim električnim vozilima kako bi umanjili spomenuti negativni učinci te povećao stupanj sigurnosti za pješake u jezgri. Također, s ciljem unaprjeđenja sigurnosti, potrebno je postaviti stupiće koji bi omogućili prolaz isključivo vozilima s dostavom. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre i okruženje.

AKTIVNOST 10.4. Povećanje dostupnost povijesne jezgre sigurnim pješačkim i biciklističkim koridorima

Pješačku zonu Poluotoka nužno je integrirati u pješačku mrežu grada, pri čemu treba naglasiti potrebu za uspostavljanjem sigurnih biciklističkih i pješačkih koridora, budući da su glavni koridori komunikacije (Gradski most, Obala kralja Tomislava, ulica Bartola Kašića) ispresijecani prometnicima koje karakterizira visoki intenzitet motornog prometa. Aktivnost je potrebno uskladiti s Akcijskim Planom održive mobilnosti Grada Zadra (Mjera *Razvoj pješačkog prometa*). Cilj je povećati sigurnost

pješaćkog i biciklističkog pristupa, kako bi se smanjila potreba za korištenjem motoriziranih oblika prometa, povećala atraktivnost povijesne jezgre i potaknulo stanovnike na korištenje održivih oblika mobilnosti, odnosno tzv. *slow mobility*. SUMP-om se previđa i postepeno uvođenje pješačke zone i zone ograničenog prometovanja na područje cijelog Poluotoka (*PJ3. Širenje zona s ograničenim prometom*). U slučaju nemogućnosti uspostave pješačke zone ili kao preduvjet njezinu uspostavljanju vidi se prenamjena Obale kralja Tomislava, Liburnske obale, Istarske obale, Trga Tri bunara, Ulice zadarskog mira 1358., Ulice Mihovila Pavlinovića te Ulice Ante Kuzmanića u zone zajedničke namjene. Osim sigurnosti biciklističkih koridora, potrebno je poticati i razvoj biciklističkih staza, u skladu sa SUMP-om, te iskoristiti potencijal za redistribuciju prometnih (biciklističkih) tokova u okruženju povijesne jezgre. Pravilnikom o biciklističkoj infrastrukturi, zahtjeva se u unaprjeđenje biciklističke infrastrukture uzeti u obzir i atraktivnost ruta, koju je moguće povezati s zelenom infrastrukturom i koridorima, kao i cikloturizmom kao jednom od mogućnosti razvoja selektivnih oblika turizma. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 10.5. Podrška razvijanju sustava manjih putničkih plovila za povezivanje četvrti

S ciljem smanjenja automobilskeg prometa i prometnog zagušenja na području povijesne jezgre, predlaže se uspostavljanje sustava brodica koji bi kao dio pomorskog javnog prijevoza povezivao četvrti Grada Zadra (četvrti koje se nalaze uz morsku obalu; od Arbanasa na jugoistoku do Dikla na sjeverozapadu te susjedna naselja kao što su Bibinje, Kožino, Petračane itd.). Preko modela beneficija i olakšica (aktivnost 1.5. *Uspostava modela beneficija i olakšica usmjerenih prema stalnom stanovništvu povijesne jezgre*) može se omogućiti besplatan prijevoz plovilima za stanovnike povijesne jezgre. Osim toga, uključivanjem plovila u prometnu mrežu, odnosno, boljim povezivanjem četvrti, može se utjecati i na preusmjerenje turističkih tokova tijekom sezone, što je nužno popratiti širenjem manifestacija i izvan središta grada (aktivnost 9. 1. *Prostorna disperzija turističkih sadržaja i događanja na prostor izvan povijesne jezgre*). SUMP-om se razmatra opcija uvođenja gradskog pomorskog prijevoza na relaciji Gaženica-Poluotok-Puntamika, dok se participativnim procesom daje primjer linije Borik-Poluotok-Arbanasi. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre i okruženje.

AKTIVNOST 10.6. Unaprjeđenje kvalitete prihvata i otpreme na iskrcajnom mjestu turističkih autobusa na Liburnskoj i Istarskoj obali

S obzirom na veliki broj dolaska turističkih autobusa koji putnike iskrcavaju na Liburnskoj obali, potrebno je unaprijediti prihvata putnika, s posebnim naglaskom na njihovu sigurnost. U tom je smislu potrebno izgraditi sanitarni čvor za putnike, kako bi se održavao komunalni red i čistoća grada, kao i unaprjeđenje signalizacije (povezati s aktivnosti 5.1. *Zajednički model interpretacije, valorizacije i brendiranja kulturne baštine na području kulturno-povijesne cjeline uz unaprjeđenje signalizacije na području povijesne jezgre*). Također, potrebno je omogućiti siguran prolazak turističkih grupa ispod Lančanih vrata, što je potrebno uskladiti s aktivnostima unutar ovoga cilja koje se odnose na unaprjeđenje prometovanje unutar jezgre. Unaprijediti kvalitetu prihvata i otpreme putnika potrebno je i na području Istarske obale gdje se vrši prihvata turističkih autobusa s brodova na kružnim putovanjima iz luke Gaženica te prihvata autobusa u funkciji „*cruisera*“ koji je vezan na Istarskoj obali. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

CILJ 11. Povezivanje zelenih površina u zelenu infrastrukturu i zaštita javnih i javnih zelenih površina

Na području povijesne jezgre postoji sustav zelenih površina, ali se ističe potreba za njihovim uređivanjem po principu rješenja utemeljenih na prirodi i unaprjeđenjem u zelenu infrastrukturu uz

poštivanje specifičnosti povijesnih perivoja. Većina javnih zelenih površina nalazi se na obodu jezgre što predstavlja temelj za stvaranje zelenog prstena, što je potrebno promatrati na razini grada u cjelini. Aktivnostima se nastoji potaknuti razvoj zelene infrastrukture te strateški pristup razvoju i održavanju gradskog zelenila.

AKTIVNOST 11.1. Unaprjeđivanje zelenih površina na području povijesne jezgre

Nužno je unijeti nove elemente urbane opreme kako bi se zadovoljile potrebe lokalnog stanovništva za rekreacijom te ostvarili drugi spomenuti pozitivni učinci zelene infrastrukture. Za takve se aktivnosti financijska sredstva mogu osigurati kroz višegodišnje financijsko razdoblje 2021.-2027. te Europski zeleni plan. Participativnim se procesom kao lokacije za unaprjeđenje ističu Perivoj Vladimira Nazora, Perivoj kraljice Jelene, Perivoj Citadela i Perivoj Sfinga, Maraska park te park na platformi Errizo ispred utvrde Forte. Potrebno je u spomenutim perivojima postaviti edukativne table s povijesnim podacima i ostalim zanimljivostima te unijeti nove, primjerene sadržaje koji bi privukli posjetitelje u perivoje. Za privlačenje posjetitelja predlaže se i organiziranje aktivnosti za lokalno stanovništvo. Potrebno je aktivnost usmjeriti i prema zelenim površinama koje se nalaze na zidinama – drvoredi, bastion sv. Marcele/Moro, sv. Roka/Krševana, Kaštel, itd. Svi povijesni parkovi koji se nalaze na zidinama, odnosno bastionima moraju ostati u svojoj primarnoj, izvornoj javnoj namjeni, pri čemu je njihovo ekonomsko eksploatiranje u bilo koje svrhe neprihvatljivo. Što se tiče rješenja utemeljenih na prirodi, predlažu se za uređenje unutrašnjih dvorišta zgrada što je razrađeno aktivnosti 11.4. *Uređenje i revitalizacija unutrašnjih dvorišta zgrada*. Predlaže se i općenito ozelenjivanje jezgre, kao i očuvanje stabala na rivi. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 11.2. Razvoj Katastra zelenila za područje povijesne jezgre

S ciljem održivog upravljanja zelenim površinama na području povijesne jezgre potrebno je nastaviti s razvojem Katastra zelenila za područje povijesne jezgre. Također, ističe se potreba za ažuriranjem i upotpunjavanjem podataka, kao i formiranjem tima koji će ažurirati podatke na mjesečnoj ili tjednoj bazi. Kroz EU projekt „Urban Green Belts“ tvrtka Nasadi d. o. o. izradila je digitalni katastar zelenila s prikazom stabala, grmlja, živica, trajnica i travnjaka uz popratne informacije o nazivu, morfologiji i stanju pojedine jedinice na pilot lokaciji grada. Pilot lokacija djelomično je uključivala obuhvat povijesne jezgre grada, konkretno zelenu površinu uz uvalu Maestral. Kroz projekt „Grow Green“ mapirane su površine obalnih dijelova Arbanasa te je izrađena *Strategija primjene prirodnih rješenja u prilagodbi na klimatske promjene*. Prema tome, po tom se principu može nastaviti s izradom Katastra, za što je potrebno osigurati sredstva. Katastar bi trebao sadržavati podatke o javnim zelenim površinama i pripadajućem zelenilu, park-šumama, drvoredima i privatnim vrtovima uz mogućnost povezivanja s obuhvatom svjetskog dobra. U tom smislu, osim javnih zelenih površina, moguće je uključiti i podatke o vegetaciji i raslinju na zadarskom obrambenom sustavu, što će omogućiti redovito održavanje i čišćenje bedema uz vođenje evidencije. Također, tijekom razvoja Katastra zelenila, potrebno je obratiti pozornost na rješavanje pitanja imovinsko-pravnih odnosa s ciljem osiguravanja uvjeta za budući razvoj zelenila. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 11.3. Zaštita i održavanje javnih i javnih zelenih površina

Kako bi se zaštitile javne i zelene površine, potrebno je striktnije provođenje odredbi komunalnog reda o širenju terasa ugostiteljskih objekata na javne i zelene površine, odnosno definiranje dozvoljene površine za terase na području cijele jezgre, kako bi se zaustavile aktivnosti koje utječu na njihovu degradaciju. Potrebno je zaštititi zelene površine od širenja terasa, budući da se, prema dionicima participativnog procesa „sve se pretvara u trajnu terasu bez zelenih površina“, a smatra se da je zona najvećeg pritiska riva. Također, važno je educirati vlasnike ugostiteljskih objekata

o nužnosti sklanjanja inventara objekata izvan radnoga vremena, odnosno poštivanju propisa koji su na snazi, kako bi se olakšao pristup komunalnim vozilima radi održavanja čistoće grada, kao i interventnim vozilima. Nadalje, predlaže se jačanje kapaciteta i proširivanje ovlasti komunalnih redara ili formiranje posebne grupe koja bi bila zadužena za povijesnu jezgru i zaštitu zelenila. Osim toga, potrebno je fizičkim barijerama u potpunosti onemogućiti parkiranje na zelenim površinama. Participativnim se procesom također ističe potreba za razvojem sustava automatskog navodnjavanja zelenih površina kako bi se smanjili troškovi i unaprijedio sustav pravovremenog zalijevanja biljaka. Potrebno je i sprječavanje prenamjene zelenih površina, osim u slučajevima kada za to postoji snažan razlog s ciljem njihove zaštite. Sukladno tome, potrebno je i snažnije kontrolirati organizaciju masovnih događanja na zelenim površinama koje mogu imati negativne posljedice na zelene površine. Pri organizaciji, nužno je osigurati dovoljan broj dodatnih spremnika za otpad, kontejnera za ulje i ostalih potrebnih spremnika. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 11.4. Uređenje i revitalizacija unutrašnjih dvorišta zgrada

Povijesna jezgra grada Zadra sačinjena je od stambenih blokova koji zatvaraju unutrašnja dvorišta čija se funkcija zapušta i mijenja u odnosu na onu koja im je predviđena. Revitalizacija unutrašnjih dvorišta privatnih zgrada može se provesti implementacijom rješenja utemeljenih na prirodi, koja se u urbanoj sredini odnose na zadržavanje i unošenje prirodnih elemenata u gradsko okruženje s ciljem ublažavanja posljedica klimatskih promjena, uspostavljanja mjesta susreta stanara te estetskog unaprjeđenja blokova. Prema tome, aktivnost je usmjerena prema oplemenjivanju unutrašnjih dvorišta zelenilom kako bi dobila pitomiji izgled i privukla stanare na zajednički boravak izvan stanova. Aktivacija unutrašnjih dvorišta u povijesnoj jezgri može se planirati organizacijom manifestacija po uzoru na zagrebačka „Dvorišta“ izvan turističke sezone što je povezano i s aktivnosti 1.2. *Obogaćivanje društvenih sadržaja u povijesnoj jezgri*. Revitalizacija dvorišta može se uskladiti i s revitalizacijom pojedinih zabačenih trgova u koje se predlaže unijeti kulturne sadržaje čime bi se nadopunila kulturna ponuda grada, prema čemu je aktivnost može uskladiti s aktivnosti 11.5. *Revitalizacija i tematska aktivacija javnih prostora*. Pri tome, posebnu pažnju treba posvetiti i dvorištima unutar kojih se nalaze vrijedni arheoloških ostaci, kao što su primjerice dvorište restorana na Kapitoliju s ostacima rimskog hrama (k.č. 9541) i dvorište uz Ulicu Brne Krnarutića (k.č. 9743 i okolne) s ostacima rimskih termi. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 11.5. Revitalizacija i tematska aktivacija javnih prostora

Prema prijedlogu dionika participativnog procesa, poželjno je jasno definirati sadržaje unutar cijele jezgre, odnosno zonirati ih, s posebnim naglaskom na javne prostore. U tom je smislu moguće revitalizirati trgove i prostore koji trenutno ne ispunjavaju svoje potencijale ili su zabačeni, te ih oplemeniti novim društvenim sadržajima. Prema tome, predlaže se provođenje kulturno-umjetničkih i kreativnih sadržaja na perspektivnim, a trenutno manje korištenim lokacijama. Spomenuto se posebice odnosi na vrijeme izvan turističke sezone, zbog čega je aktivnosti potrebno provoditi u skladu s aktivnosti 1.2. *Obogaćivanje društvenih sadržaja u povijesnoj jezgri*. Kao primjer dobre prakse, kroz participativan se proces ističe inicijativa članova HDLU-a slikanja na otvorenom, koje se održavalo na Trgu Pet bunara. Predlaže se i „izlazak“ muzeja u javne prostore grada s ciljem razvitka kulturne ponude, što se vidi i kao potencijal za unaprjeđenje društvenih sadržaja izvan turističke sezone. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

CILJ 12. Unaprjeđenje komunalne infrastrukture

Cilj 12. obuhvaća potrebu za unaprjeđenjem komunalne infrastrukture, pri čemu se naglasak stavlja na vodovodnu infrastrukturu i odvodnju (za što se potreba ističe participativnim procesom) te

na unaprjeđenje sustava gospodarenja otpadom. Unatoč tome što se sustav gospodarenja otpadom smatra zadovoljavajućim, potrebno je istaknuti potrebu za osiguravanjem dovoljnog broja kontejnera tijekom turističke sezone te zamjenu spremnika s tzv. „pametnim“ spremnicima. S obzirom na količinu otpada kojeg proizvode ugostiteljski objekti, primjerom dobre prakse smatra se služba Čistoće „Eko-taxi“ koja na poziv odvozi otpad što je potrebno dalje poticati. Osim toga, potrebno je poticati i razvrstavanje različitih vrsta otpada.

AKTIVNOST 12.1. Poboljšanje sustava vodovodne infrastrukture i odvodnje

Potreba za unaprjeđenjem vodovodne infrastrukture i odvodnje nameće se zbog velikog broja posjetitelja kojima se stvara pritisak na postojeći sustav infrastrukture, kao i zbog potrebe za postizanjem otpornosti na rizike, koji su povezani s trenutnim stanjem. Potrebno je unaprjeđenje oborinskih kanala, zamjena vodoinstalacija u zgradama (radi bolje protočnosti) kako bi se smanjio rizik od poplava i kako bi se stanovnicima povijesne jezgre poboljšao standard življenja. Čest uzrok smanjenju funkcionalnosti komunalne infrastrukture predstavlja i nepropisno izlijevanje otpadnih voda, masti i ulja iz ugostiteljskih objekata (ponekad i na zelene površine), zbog čega je potrebno ojačati metode edukacije ugostitelja o pravilnom zbrinjavanju i korištenju infrastrukture te zaštititi zelenih površina. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 12.2. Daljnje razvijanje mreže podzemnih i „pametnih“ spremnika za prikupljanje otpada i održavanje čistoće povijesne jezgre

Na područje povijesne jezgre postavljeni su podzemni spremnici te „pametni“ spremnik Bigbelly koji je pogodan zbog sprječavanja širenja neugodnih mirisa i načina funkcioniranja (solarni pogon, povezivanje s bazom podataka u kojoj su dostupni podaci o popunjenosti spremnika). S druge strane, dodatna prednost podzemnih spremnika, kao i Bigbelly-a je što nemaju toliki negativan utjecaj na vizuru povijesne jezgre, zbog čega je potrebno nastaviti sa zamjenom klasičnih s navedenim vrstama spremnika. Zamjena spremnika posebice će se korisnom pokazati tijekom turističke sezone, odnosno u vrijeme dostizanja vršnih opterećenja. Participativnim se procesom ističe da je zbog inventara ugostiteljskih objekata koje vlasnici ne sklanjaju tijekom noći, otežano održavanje čistoće grada. Kako bi se na taj problem utjecalo, potrebno je u urediti odredbe komunalnog reda po tom pitanju. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

AKTIVNOST 12.3. Educiranje lokalnog stanovništva o razvrstavanju otpada

Edukacije za stanovnike povijesne jezgre potrebno je prilagoditi i provoditi među svim dobnim skupinama kako bi se razvila svijest o nužnosti razvrstavanja otpada. Aktivnost je moguće provoditi u suradnji s odgojno-obrazovnim institucijama, organizacijama civilnog društva MO Poluotok te gradskom Čistoćom. Aktivnost se odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre.

8.4. PRIKAZ AKCIJSKOG PLANA S POKAZATELJIMA PROVEDBE

Unutar ovog poglavlja tablično su prikazani ciljevi i aktivnosti Plana upravljanja uz pokazatelje provedbe, kojima se prati uspješnost provedbe Plana upravljanja. Tako je za svaku aktivnost definiran niz mjerljivih pokazatelja na temelju kojih je moguće donositi navedene procjene. Za svaki je pokazatelj definirana predložena razina operativnih tijela, godina početka provedbe aktivnosti, prijedlog obuhvata, razina prioriteta, mjerilo te početna i ciljana vrijednost. Vezano uz prijedlog operativnih tijela i dionika, potrebno je istaknuti kako su za provedbu aktivnosti odgovorna upravljačka tijela, Koordinacijsko i Partnersko vijeće, čije su uloge definirane kroz poglavlje 5. *Postojeći model upravljanja*, a provedba je zamišljena kroz suradnju s navedenim dionicima. Prema tome, članovi Koordinacijskog i Partnerskog vijeća mogu sukladno mogućnostima i potrebama operativnih tijela redefinirati prijedlog s ciljem ostvarivanja visoke razina provedbe Plana upravljanja. Također, s obzirom na aktivnost 6.5. *Osnivanje odsjeka nadležnog za (svjetsku) kulturnu baštinu*, moguće je tijekom provedbenog razdoblja preraspodijeliti aktivnosti s aktivnostima Upravnog odjela za kulturu i šport i novoosnovanog odsjeka. Razina prioriteta definirana je sukladno participativnom procesu i naznakom prioritetnosti pojedinih aktivnosti kroz proces.

Br.	Naziv cilja/pokazatelj	Predložena operativna tijela i dionici uz članove KV i PV ¹⁷	Prijedlog obuhvata ¹⁸	Razina prioriteta	Mjerilo (jedinica)	Početna vrijednost	Ciljana vrijednost (2028.)
TEMA A: ŽIVOT U POVIJESNOJ JEZGRI GRADA ZADRA							
CILJ 1. Očuvanje vitalnosti povijesne jezgre							
1.	Uspostavljen model sufinanciranja obnove stambenog fonda za stalne stanovnike povijesne jezgre	Grad Zadar (UOPUG, UOGGI, UOEU)	WHP, (B)	II	0/1	0	1
2.	Realiziran projekt ljetne otvorene pozornice Citadela	Grad Zadar (UOKŠ, UOEU)	WHP, (B)	II	0/1	0	1
3.	Broj upisane djece u osnovne i srednje škole na području povijesne jezgre	Grad Zadar, obrazovne ustanove (UOOŠ)	(B)	III	broj	2916	3000
4.	Udio stanovnika povijesne jezgre koji su uglavnom ili u potpunosti zadovoljni brojem i dostupnošću društvenih sadržaja u povijesnoj jezgri (anketa)	Grad Zadar, Sveučilište u Zadru, UOEU	WHP, (B)	III	%	-	60%
5.	Uspostavljene poticajne mjere unaprjeđenja rada gradske tržnice	Grad Zadar (UOGORO)	(B)	III	0/1	0	1
6.	Uspostavljena platforma s objedinjenim uslugama namijenjenima stanovnicima povijesne jezgre	Grad Zadar	WHP, (B)	II	0/1	0	1
TEMA B: GOSPODARSTVO U POVIJESNOJ JEZGRI							
CILJ 2. Oporavak i poticanje održivih i pametnih gospodarskih djelatnosti na području povijesne jezgre							

¹⁷ Kratice: Upravni odjel za prostorno uređenje i graditeljstvo (UOPUG); Upravni odjel za komunalne djelatnosti i zaštitu okoliša (UOKDZO); Upravni odjel za gospodarstvo, obrtništvo i razvitak otoka (UOGORO); Upravni odjel za gradsku samoupravu i opće poslove (UOGSOO); Upravni odjel za kulturu i šport (UOKŠ); Upravni odjel za odgoj i školstvo (UOOŠ); Upravni odjel za gospodarenje gradskom imovinom (UOGGI); Upravni odjel za EU fondove (UOEU)

¹⁸ Kratica „WHP“ označava područje svjetskog dobra, „B“ područje kontaktne (*buffer*) zone, „HUL“ područje povijesnog urbanog krajolika.

Lokalni Plan upravljanja "Obrambenim sustavom Zadra" komponentom serijskog svjetskog dobra UNESCO-a "Venecijanski obrambeni sustavi 16. i 17.stoljeća: *Stato da Terra, zapadni Stato da Mar*"

Br.	Naziv cilja/pokazatelj	Predložena operativna tijela i dionici uz članove KV i PV ¹⁷	Prijedlog obuhvata ¹⁸	Razina prioriteta	Mjerilo (jedinica)	Početna vrijednost	Ciljana vrijednost (2028.)
1.	Uspostavljena baza o gospodarskim subjektima koji djeluju na području povijesne gradske jezgre	Grad Zadar (UOGORO, UOEU)	WHP, (B)	II	0/1	0	1
2.	Mapirani potencijalni prostori za kulturno-umjetničku djelatnost na području gradske jezgre	Grad Zadar (UOPUG, UOGORO, UOGSOP, UOKŠ, UOGGI, UOEU)	WHP, (B)	II	0/1	0	1
3.	Broj korisnika (obrnika) modela povlaštenih najamnina u gradskim prostorima za identificirane tradicijske obrte	Grad Zadar (UOGGI, UOGORO)	(B)	II	broj	0	15
4.	Dovođenje neiskorištenih gradskih prostora u funkciju mreže kreativnog inkubatora	Grad Zadar (UOGORO, UOEU)	(B)	II	broj	0	2
5.	Ukupan broj polaznika edukacija usmjerenih prema poticanju održivog i odgovornog poduzetništva i obrtništva	Grad Zadar, Sveučilište u Zadru (UOGORO, UOEU, UOKŠ)	(B), HUL	III	broj	0	60
TEMA C: ZAŠTITA I OČUVANJE SVJETSKOG DOBRA UNUTAR NJEGOVE KONTAKTNE (BUFFER) ZONE							
CILJ 3. Strateški pristup zaštiti kulturne baštine							
1.	Izrađena konzervatorska podloga s prilagođenim podacima u formatu integriranog plana konzervacije	MKMKO Zadar	WHP, (B)	I	0/1	0	1
2.	Izrađena Lista prioriteta zahvata na kulturnim dobrima unutar kulturno-povijesne cjeline grada Zadra	KV, Grad Zadar (UOKŠ), MKMKO Zadar	WHP, (B)	I	0/1	0	1
3.	Pripremljen prijedlog za razvoj protokola za provedbu HIA-e upućen Ministarstvu kulture i medija	MKMKO Zadar	WHP, (B)	II	0/1	0	1
4.	Izrađen UPU za područje povijesne jezgre	Grad Zadar (UOPUG)	WHP, (B)	I	0/1	0	1
5.	Broj pojedinačnih elemenata kulturne baštine koji su signalizirani i interpretirani kao dio povijesnog urbanog krajolika grada Zadra	Grad Zadar (UOPUG, UOKŠ), MKMKO Zadar	WHP, (B), HUL	II	broj	0	3
CILJ 4. Učvršćivanje modela održavanja i obnove kulturne baštine							
1.	Uređen trg tri bunara	Grad Zadar	WHP	I	0/1	0	1
2.	Izrađen konzervatorsko-restauratorski elaborat za ukupan zadarski obrambeni sustav, ostatke srednjovjekovnog i novovjekovnog sustava	MKMKO Zadar	WHP, (B)	I	0/1	0	1
3.	Broj provedenih potrebnih konzervatorskih zahvata na objektima kulturne baštine na prostoru povijesne jezgre	MKMKO Zadar, Grad Zadar (UOEU, UOGGI)	WHP, (B)	II	broj	0	6
4.	Produžena šetnica koja povezuje šetnicu na Bedemima zadarskih pobuna i Trg Petra Zoranića	Grad Zadar (UOPUG, UOKDZO, UOEU)	WHP	II	0/1	0	1
5.	Provedeno uređenje tunela zadarskog obrambenog sustava	Grad Zadar (UOKŠ, UOEU, UOKDZO, UOGII)	WHP	II	0/1	0	1
6.	Izrađen priručnik za implementaciju integriranih vizualno-ambijentalnih elemenata i dozvoljenih intervencija unutar kulturno-povijesne cjeline grada Zadra	KV, Grad Zadar (UOKŠ, UOPUG, UOKDZO, UOEU), MKMKO Zadar	WHP, (B)	I	0/1	0	1
CILJ 5. Osvještavanje vrijednosti kulturne baštine u povijesnoj jezgri kroz interpretaciju baštine i širenje znanja							
1.	Razvijen zajednički model interpretacije, valorizacije i brendiranja kulturne baštine na području kulturno-povijesne cjeline grada Zadra	Grad Zadar (UOKŠ, UOEU)	WHP, (B)	I	0/1	0	1
2.	Broj studenata uključenih u aktivnosti interpretacije svjetske baštine	Sveučilište u Zadru, Grad Zadar (UOKŠ)	WHP	III	broj	0	100
3.	Proveden znanstveni skup o upravljanju UNESCO-vom baštinom	Grad Zadar (UOKŠ), MKM, Međunarodni centar za podvodnu	WHP, (B)	II	0/1	0	1

Lokalni Plan upravljanja "Obrambenim sustavom Zadra" komponentom serijskog svjetskog dobra UNESCO-a "Venecijanski obrambeni sustavi 16. i 17.stoljeća: *Stato da Terra, zapadni Stato da Mar*"

Br.	Naziv cilja/pokazatelj	Predložena operativna tijela i dionici uz članove KV i PV ¹⁷	Prijedlog obuhvata ¹⁸	Razina prioriteta	Mjerilo (jedinica)	Početna vrijednost	Ciljana vrijednost (2028.)
		arheologiju u Zadru, Sveučilište u Zadru					
4.	Proveden internacionalan natječaj za produkciju kreativnih uradaka i kratkometražnih filmova na temu svjetskog dobra	MKM, Grad Zadar (UOKŠ), TZ Grada Zadra	WHP	III	0/1	0	1
5.	Ukupan kumulativan broj institucija i udruga uključenih u manifestacije temeljem nastavka obilježavanja godišnjice upisa svjetskog dobra na UNESCO-vu Listu svjetske baštine	Grad Zadar (UOKŠ), TZ Grada Zadra, udruge turističkih vodiča	WHP, (B)	II	broj	0	20
6.	Objavljen zbornik radova na temu zadarskog obrambenog sustava, integrirajući interdisciplinarna istraživanja	MKM, Sveučilište u Zadru	WHP	II	0/1	0	1
7.	Broj novouspostavljenih/novouređenih elemenata signalizacije i/ili interpretacije kulturne baštine povijesne jezgre	Grad Zadar (UOKŠ) MKM KO Zadar	WHP, (B)	II	broj	0	20
8.	Broj provedenih edukacija na temu modela obnove povijesne jezgre grada Zadra	Grad Zadar (UOPUG), MKM KO Zadar	WHP, (B)	II	broj	0	2
9.	Proveden znanstveni skup o utjecaju turizma na javni prostor i svjetsku baštinu	Grad Zadar, Sveučilište u Zadru, HAZU	WHP, (B)	II	0/1	0	1
TEMA D: UPRAVLJANJE SVJETSKIM DOBROM I KULTURNO-POVIJESNOM CJELINOM GRADA ZADRA							
CILJ 6. Uspostava učinkovitog sustava upravljanja kulturnom baštinom							
1.	Broj provedenih sastanaka upravljačkih tijela s ciljem koordiniranog pristupa realizaciji aktivnosti	Grad Zadar (UOKŠ)	WHP, (B), HUL	I	broj	2	16
2.	Broj provedenih edukacija za relevantne dionike sa svrhom jačanja kapaciteta za održivo upravljanje svjetskom baštinom	Grad Zadar (UOKŠ)	WHP, (B), HUL	I	broj	0	5
3.	Uspostavljen urbani centar	Grad Zadar (UOGSOO, UOEU)	WHP, (B)	I	0/1	0	1
4.	Uspostavljen odsjek za (svjetsku) kulturnu baštinu pri Upravnom odjelu za kulturu i šport	Grad Zadar	WHP, (B), HUL	I	0/1	0	1
TEMA E: UPRAVLJANJE RIZICIMA NA PODRUČJU POVIJESNE JEZGRE							
CILJ 7. Otpornost na rizike i posljedice klimatskih promjena							
1.	Izrađen Plan upravljanja rizicima i posljedicama klimatskih promjena za područje povijesne jezgre	Grad Zadar (UOGORO, UOEU)	WHP, (B)	I	0/1	0	1
2.	Broj građana i stručnjaka koji su sudjelovali u edukacijama o jačanju otpornosti na rizike	Grad Zadar (UOGORO)	WHP, (B)	II	broj	0	50
3.	Izrađena Strategija urbane sigurnosti	Grad Zadar (UOGORO, UOEU)	WHP, (B)	I	0/1	0	1
TEMA F: UPRAVLJANJE TURIZMOM I POSJETITELJIMA							
CILJ 8. Usmjeravanje turističkog razvoja prema cjelogodišnjem i održivom turizmu							
1.	Razvijen model strateškog pristupa razvoju održivog, otpornog i odgovornog turizma (akcijski plan)	Grad Zadar (UOEU, UOGORO)	WHP, (B)	I	0/1	0	1
2.	Razvoj modela razvoja vještina potrebnih za održiv i odgovoran turizam u sektoru turističkog obrazovanja	Grad Zadar (UOGORO), Sveučilište u Zadru	WHP, (B)	II	0/1	0	1
3.	Broj osoba koje su završile unaprijedene programe edukacije u turizmu s fokusom na održivi, otporni i odgovorni turizam	Grad Zadar (UOGORO), Sveučilište u Zadru	WHP, (B)	II	broj	0	40
4.	Proveden Akcijski plan upravljanja posjetiteljima	Grad Zadar	WHP, (B)	I	0/1	0	1

Lokalni Plan upravljanja "Obrambenim sustavom Zadra" komponentom serijskog svjetskog dobra UNESCO-a "Venecijanski obrambeni sustavi 16. i 17.stoljeća: *Stato da Terra, zapadni Stato da Mar*"

Br.	Naziv cilja/pokazatelj	Predložena operativna tijela i dionici uz članove KV i PV ¹⁷	Prijedlog obuhvata ¹⁸	Razina prioriteta	Mjerilo (jedinica)	Početna vrijednost	Ciljana vrijednost (2028.)
5.	Izrađena studija turističkog nosivog kapaciteta	Grad Zadar (UOKŠ), (TZ Grada Zadra)	WHP, (B)	I	0/1	0	1
CILJ 9. Postizanje ravnoteže između zahtjeva turističkih djelatnosti i svakodnevnog života							
1.	Broj turističkih sadržaja i manifestacija koji se zajednički odvijaju na području povijesne jezgre i u okruženju (<i>setting</i>)	Grad Zadar (TZ Grada Zadra)	HUL	III	broj	0	6
2.	Razvijen sustav zajedničke kartice (<i>ticketing</i> sustav) za kulturne institucije u jezgri	Grad Zadar (UOKŠ, UOEU)	WHP, (B)	I	0/1	0	1
3.	Broj ugrađenih mjerača buke	Grad Zadar (UOKDZO, UOEU)	WHP, (B)	I	broj	0	12
TEMA G: ODRŽIVA MOBILNOST; KOMUNALNA I ZELENA INFRASTRUKTURA							
CILJ 10. Unaprjeđenje prometne mreže u povijesnoj jezgri i njezinom okruženju							
1.	Razvijen intermodalni punkt povezan sa sustavom javnog prijevoza	Grad Zadar (UOPUG)	WHP, (B), HUL	I	0/1	0	1
2.	Razvijena aplikacija za praćenje slobodnih parkirnih mjesta	Grad Zadar (UOPUG)	WHP, (B), HUL	II	0/1	0	1
3.	Uspostavljeni pretovarni punktovi na rubovima jezgre	Grad Zadar (UOPUG)	WHP, (B)	II	0/1	0	1
4.	Broj elemenata prenamijenjenih u zone zajedničke namjene (zona usporenog prometa za automobilski, biciklistički i pješački promet)	Grad Zadar (UOPUG)	WHP, (B)	II	broj	0	3
5.	Razvijena linija u sustavu malih plovila	Grad Zadar (UOPUG, LU Zadar)	WHP, (B), HUL	III	0/1	0	1
CILJ 11. Povezivanje zelenih površina u zelenu infrastrukturu i zaštita javnih i javnih zelenih površina							
1.	Razvijen katastar zelenila na području povijesne jezgre	Grad Zadar (UOKDZO, UOEU, UOPUG), Nasadi	WHP, (B)	I	0/1	0	1
2.	Broj elemenata zelene infrastrukture i zelenih površina (npr. park, drored, perivoj, zeleni krov, zeleni zid i dr.) koji su unaprijeđeni i/ili obnovljeni, uz mogućnost valorizacije u edukativno-posjetiteljske svrhe	Grad Zadar (UOKDZO, UOEU, UOPUG), Nasadi	WHP, (B)	II	broj	0	5
3.	Broj novouređenih i revitaliziranih unutarnjih dvorišta zgrada	Grad Zadar (UOKDZO, UOPUG), Nasadi	WHP, (B)	II	broj	0	5
4.	Broj revitaliziranih i tematski aktiviranih elemenata javnih prostora	Grad Zadar (UOKDZO, UOPUG), Nasadi	WHP, (B)	I	broj	0	3
CILJ 12. Uvođenje komunalne infrastrukture							
1.	Broj novoobnovljenih/moderniziranih elemenata vodovodne infrastrukture i infrastrukture odvodnje	Vodovod, Odvodnja, Grad Zadar (UOKDZO)	WHP, (B)	II	broj	0	10
2.	Broj novouspostavljenih podzemnih i "pametnih" spremnika za prikupljanje otpada	Čistoća, Grad Zadar (UOKDZO)	WHP, (B)	II	broj	0	8

9 PRILOZI

9. PRILOZI

9.1. AKCIJSKI PLAN UPRAVLJANJA POSJETITELJIMA

9.1.1. MJERE I AKTIVNOSTI

U sklopu ovog poglavlja navedene su mjere i strateške aktivnosti koje bi trebalo poduzeti kako bi se osiguralo kvalitetno upravljanje posjetiteljima, kao podrške kvalitetnom upravljanju (svjetskim) dobrom, a koje će također doprinijeti ostvarenju ciljeva Plana upravljanja svjetskim dobrom UNESCO-a "Obrambeni sustav grada Zadra", osobito onih povezanih s Temom F: Upravljanje turizmom i posjetiteljima. Strateškim su aktivnostima obuhvaćene kategorije 1) svjetsko dobro i 2) kontaktna (*buffer*) zona, odnosno kulturno-povijesna cjelina (jezgra) grada Zadra, 3) Grad Zadar, 3) povijesni urbani krajolik svjetskog dobra, odnosno širi prostor zadarske regije. Većina se aktivnosti odnosi na drugu kategoriju u skladu s cjelovitim shvaćanjem prostora povijesne jezgre te treću kategoriju, u nastojanju da se postigne kvalitetnija raspodjela posjetitelja u prostoru i vremenu. Tako su strateške aktivnosti podijeljene u okviru slijedećih mjera koje usmjeravaju Akcijski plan upravljanja posjetiteljima:

- Mjera 1: Uspostava modela definiranja i prikupljanja indikatora o turizmu na području povijesne jezgre (uz praćenje, modeliranje i predviđanje razvoja turizma i kretanja turističkih tokova)
- Mjera 2: Održivi pristup upravljanju turizmom uz međusobnu koordinaciju i aktivan angažman uključenih dionika
- Mjera 3: Prema prostornoj i vremenskoj disperziji posjetitelja
- Mjera 4: Obogaćivanje posjetiteljskog iskustva uz unaprjeđenje turističkih sadržaja
- Mjera 5: Upravljanje sigurnošću i rizicima

	MJERA/AKTIVNOST
1.	Uspostava modela definiranja i prikupljanja indikatora o turizmu na području povijesne jezgre (uz praćenje, modeliranje i predviđanje razvoja turizma i kretanja turističkih tokova)
1.1.	Definiranje i uspostava modela prikupljanja podataka za utvrđivanje nosivog kapaciteta destinacije
1.2.	Definiranje nosivog kapaciteta
1.3.	Uspostava sustava prikupljanja sekundarnih podataka o području kulturno-povijesne cjeline grada Zadra (ekonomski podaci, turistički pokazatelji, okolišni, demografski i dr.)
1.4.	Izrada <i>online</i> upitnika za mjerenje zadovoljstva posjetitelja
1.5.	Izrada <i>online</i> upitnika za mjerenje zadovoljstva stanovnika
1.6.	Uvođenje mjerača broja posjetitelja
1.7.	Uvođenje panela za informiranje posjetitelja (uključujući senzore za prikupljanje podataka)
1.8.	Prikupljanje primarnih podataka (baza podataka o mobilnosti posjetitelja)

	MJERA/AKTIVNOST
1.9.	Razvoj aplikacija za dinamično praćenje mobilnosti posjetitelja i predviđanje kretanja posjetitelja
1.10.	Ažuriranje Akcijskog plana posjetiteljima po definiranju nosivih kapaciteta
2.	Održivi pristup upravljanju turizmom uz međusobnu koordinaciju i aktivan angažman uključenih dionika
2.1.	Edukacija turističkih vodiča (<i>visitor management</i>)
2.2.	Edukacija posjetitelja o lokalnim vrijednostima, tradiciji i propisima
2.3.	Identifikacija ciljanih skupina posjetitelja i posjetitelja koji se iznova vraćaju
2.4.	Poticanje organizacije ruta za posjetitelje sa specifičnim interesima
2.5.	Formiranje zajedničke platforme za organizaciju događanja i koordinaciju aktivnosti povezanih s turističkim posjetima, na području cijeloga grada
2.6.	Formiranje turističke kartice za posjetitelje
3.	Prema prostornoj i vremenskoj disperziji posjetitelja
3.1.	Izrada „alternativnih“ itinerara s prikazom skrivenih lokaliteta
3.2.	Promoviranje manje poznatih lokaliteta putem društvenih mreža za sve generacije
3.3.	Razvoj sadržaja, događanja, umjetničkih i kulturnih inicijativa u manje posjećenim dijelovima grada
3.4.	Stimulacija i uspostava vođenih tura kroz slabije posjećene dijelove grada
3.5.	Razvoj modela posjećivanja uz model rasterećenja (vremenska stimulacija turističkih dolazaka)
3.6.	Podrška događanjima izvan turističke sezone
4.	Obogaćivanje posjetiteljskog iskustva uz unaprjeđenje turističkih sadržaja na području povijesnog urbanog krajolika
4.1.	Uključivanje lokalnog stanovništva u turističke rute i nove turističke proizvode (<i>living heritage, life-seeing ture</i>)
4.2.	Razvoj turističkih proizvoda i doživljaja koji uključuju aktivan angažman posjetitelja i lokalnog stanovništva (uključujući lokalne obrte i usluge)
4.3.	Razvoj aplikacija virtualne stvarnosti za kretanje gradom (kao nadopunu posjetu na licu mjesta)
4.4.	Unaprjeđenje signalizacije na području povijesne jezgre
4.5.	Sadržajno i tematsko integriranje kulturnog krajolika povijesne cjeline kao višedimenzionalnog doživljajnog okvira (promocija zajedničke baštine)
5.	Upravljanje sigurnošću i rizicima
5.1.	Uspostava plana evakuacije na području povijesne jezgre
5.2.	Integriranje podataka praćenja turističkih pokazatelja i kretanja u model upravljanja sigurnosti posjetitelja
5.3.	Kreiranje planova i mjera za regulaciju posjetitelja u vršnim razdobljima i hitnim situacijama (uz korištenje novih tehnologija za poticanje dinamičnog vremenskog raspršivanja posjetitelja)
5.4.	Prikaz dostupnosti alternativnih ruta u vrijeme najvećeg opterećenja (sigurne i atraktivne pješačke rute)
5.5.	Definiranje smjernica o vremenskom zadržavanju posjetitelja i turističkih vodiča uz određene atrakcije
5.6.	Integriranje podataka i informacija o sigurnosti i evakuacijskim rutama u online model prikaza opterećenja povijesne jezgre
5.7.	Revidiranje regulacija o prometnim propisima na području povijesne jezgre

9.1.2. OPIS MJERA I AKTIVNOSTI

MJERA 1: Uspostava modela definiranja i prikupljanja indikatora o turizmu na području povijesne jezgre uz praćenje, modeliranje i predviđanje razvoja turizma i kretanja turističkih tokova

Učinkovitije upravljanje turizmom moguće je postići prikupljanjem odgovarajućih pokazatelja i njihovim sustavnim mjerenjem. Uspostava adekvatnog sustava donositeljima odluka može olakšati identifikaciju odgovarajućih mjera uz pomoć kojih bi mogli upravljati razvojem turizma i kretanjem posjetitelja na održiviji način. Odnosno, identifikacija i pravilna provedba integriranog sustava intervencija zahtijeva jednako integrirani sustav mjerenja.

Kada je riječ o podacima povezanim s praćenjem turizma, evidentirano je kako postoji jaz u prikupljanju i obradi podataka o turizmu, a napose o turističkim tokovima između analiza na makro razini i analiza na mikro razini. Isto otežava provedbu sustava mjerenja, a samim time i razvoj sustava mjera koje se potom mogu implementirati. Govoreći o pritisku turizma kao problematici s kojom se suočavaju brojne povijesne jezgre gradova, osobito one u destinacijama s razvijenim kupališnim turizmom pa tako i jezgra grada Zadra, model koji se primjenjuje prilikom definiranja održivog razvoja turizma, izračun je nosivog kapaciteta, za što su potencijalne metodologije predstavljene kroz poglavlje cjelovitog dokumenta Akcijskog plana upravljanja posjetiteljima: 4. *Potencijalna metodologija praćenja održivog broja posjetitelja u jezgri kao dijela izračuna nosivog kapaciteta*. Kao što je ranije istaknuto, isprva se radilo o pokušajima da se definira jedinstvena brojka, odnosno maksimalni broj turista/posjetitelja koji određeni prostor može primiti, a da negativni utjecaji na okoliš i lokalno stanovništvo budu prihvatljivi. Smatralo se da je ta brojka konstanta koja vrijedi za određeno područje zauvijek. Takva definicija ujedno podrazumijeva da je pristup prostoru za koji se računa fizički ograničen, a samim time i da je upravljanje istim moguće provesti u strogo kontroliranim uvjetima. S obzirom da svaki izračun prihvatljivog broja posjetitelja podrazumijeva definiranje jedinstvenog broja koji identificira koliko posjetitelja određena destinacija može primiti, sama ideja o takvom konceptu se u suvremenoj literaturi o održivom turizmu promatra nedovoljnom za uspostavu učinkovitog sustava mjera i aktivnosti. Održiva nosivost određenog područja mijenja se s vremenom, budući da se mijenjaju i sustavi koji je određuju, pa se s jedne brojke prešlo na određivanje raspona održive nosivosti, pri čemu se definirala i donja granica održivosti. U novije vrijeme koncept održive nosivosti je donekle promijenjen – u njemu se više ne govori primarno o brojkama, nego se taj koncept više shvaća kao željena razina kvalitete i pomoć u procesu planiranja rasta i razvoja na određenom području. Bolji način razmišljanja o 'nosivom kapacitetu' podrazumijeva promatranje ograničenja u broju i varijablama koje su povezane sa sljedećim dimenzijama: fizičkom (ekološkom), socijalnom-demografskom i političko-ekonomskom (Mihalic, 2020; UNEP & WTO, 2005), osobito jer prekomjerni turizam ima direktan utjecaj na sve promatrane dimenzije. S obzirom na to da literatura u nekoliko područja naglašava složenost predloženog pristupa, evaluacija zahtijeva fleksibilan model koji je u stanju odrediti relevantnost svake dimenzije prema karakteristikama prostora i potrebama koje su identificirali lokalni dionici (Mihalic, 2020; UNEP & WTO, 2005). Prioriteti komponenti mijenjaju se prema karakteristikama lokacije, fazi životnog ciklusa destinacije (Butler, 1980) i vrsti turizma (Coccosis et al., 2002). Stoga bi model mjerenja nosivog kapaciteta trebao biti uspostavljen balansiranjem općeprihvaćenog konceptualnog okvira i kontingencijskog pristupa. Po definiranju nosivih kapaciteta za područje povijesne jezgre, bit će potrebno i ažurirati same mjere i aktivnosti unutar akcijskog plana, sukladno dobivenim saznanjima.

Kako bi se prikupili potrebni podatci za područje grada Zadra i povijesne jezgre, već je kao konkretan primjer spomenut model osmišljen od strane Ureda za istraživanje baštine iz Firence koji podrazumijeva primjenu sustava pokazatelja za mjerenje nosivog kapaciteta specifično za povijesna središta gradova bogatih kulturnom baštinom. Prošireni skup pokazatelja odnosi se na: (i) održivost turističke destinacije (Europska unija, 2016), (ii) mjerenje nosivog kapaciteta (Coccosis i dr., 2002.) i (iii) procjenu rizika od turističke prenapučenosti (WTTC & McKinsey, 2017). Analitički sustav indikatora zatim je sažet u devet ključnih indikatora koji izražavaju sljedeća makropodručja: (i) "otuđenost"

stanovnika, (ii) turističko iskustva, (iii) preopterećenost infrastrukture, (iv) onečišćenje okoliša i (v) prijetnje kulturnoj baštini (Libertore i dr., 2022). Kako bi se procijenila razina izloženosti riziku destinacije, svako makro područje se uspoređuje s prethodno utvrđenim graničnim vrijednostima, kroz višegodišnji period.

Također, globalne tendencije u digitalnoj transformaciji turističkog sektora, primjenjive su i na gradska središta, kroz implementaciju pametnog upravljanja sustavima za posjetitelje, a posebice integraciju IoT i prikupljanje turističkih podataka. To znači primjenu ne samo tehnoloških inovacija (Wi-Fi, aplikacije, QR kodovi, geo-lokalizacija, video mapiranje, proširena stvarnost, itd.), već i obradu podataka u stvarnom vremenu, praćenjem mobilnosti turista, odnosno korištenjem alata za praćenje tokova pješaka i bolje razumijevanje njihovih obrazaca kretanja. Sustav prikupljanja podataka u pravilu se temelji na kamerama za brojanje koje mogu pratiti razinu popunjenosti bilo kojeg pojedinog mjesta kako u odnosu na postojeći maksimalni kapacitet nosivosti tako i u odnosu na određene vremenske okvire dana, tjedana i mjeseca (Zubiga i dr., 2019). Mjerenje protoka posjetitelja pomaže u razumijevanju načina na koji posjetitelji koriste prostor, predviđanju moguće pojave rizika vezanih uz preveliku opterećenost prostora i koncentraciju posjetitelja. Uz brojače posjetitelja, dio vrijednih podataka o posjećivanju određenih atrakcija u gradskim središtima mogu se dobiti i primjerice putem interaktivnih panela koji se mogu postaviti uz određene gradske znamenitosti. Iskustvo iz primjene takvog pristupa iz Avile (Španjolska) upućuje kako uz pružanje zanimljivih informacija posjetiteljima, paneli također mogu i služiti u prikupljanju informacija od korisnika (Zubiga i dr., 2019). Primjerice, registrirajući vrijeme koje korisnici provedu u korištenju panela, kao i bilježenjem općenitog interesa korisnika za pojedine lokacije, mogu se prikupiti vrijedne informacije o atrakcijama od najvećeg interesa, kao i informacije o vremenskom periodu unutar kojeg su pojedini paneli najviše korišteni. Također, paneli uz pomoć senzora potencijalno mogu prikupiti informacije i o broju osoba koje pored njih prolaze. Dobivenim informacijama moguće je dizajnirati platformu koja olakšava prikupljanje, obradu i upravljanje podacima, na temelju čega se može optimizirati iskustvo posjetitelja. Odnosno, kasnijim informiranjem o vršnim razdobljima opterećenja i lokacijama s prekomjernom koncentracijom posjetitelja, turistima se nudi mogućnost prilagodbe posjeta, čime se smanjuje potencijal dodatnog zagušenja. Isto tako, dionicima koji su uključeni u procese upravljanja turizmom nudi informacije koje im mogu poslužiti za održivije upravljanje turizmom.

Osim kvantitativnih podataka i podataka s terena, informacije o turističkom razvoju, kao i potrebama njegovog usmjeravanja u budućnosti mogu se dobiti kroz ankete s posjetiteljima, kao i samim stanovnicima u kojima se mogu doznati subjektivni dojmovi o gradu, njegovi doživljaji, razlike o percepciji turizma od strane stalnih rezidenata i kratkotrajnih posjetitelja itd. Kontinuiranim praćenjem stavova i doživljaja moguće je uočiti i trendove u pogledu određenih tema, odnosno porast ili pad zadovoljstva te na temelju istih, planirati određene intervencije.

Pokazatelji:

POKAZATELJ	POČETNA VRIJEDNOST (2022.)	CILJANA VRIJEDNOST (2028.)
Broj uvedenih mjerača broja posjetitelja	0	10
Razvijena aplikacija za dinamično praćenje mobilnosti posjetitelja i predviđanje kretanja posjetitelja	0	1
Definiranje nosivog kapaciteta temeljem razvijenih podataka	0	1

MJERA 2: Održivi pristup upravljanju turizmom uz međusobnu koordinaciju i aktivan angažman uključenih dionika

Dionici u turizmu koji su u direktnom doticaju s posjetiteljima čine vrlo važan segment upravljanja turističkim posjetima, a upravo se turistički vodiči nalaze među najvažnijim posrednicima između grada, odnosno povijesne jezgre kao destinacije i turista. Vodiči posredno mogu utjecati na odnos posjetitelja prema destinaciji, upoznavajući ih s različitim mogućnostima i izborima koje mogu ostvariti prilikom boravka, motivirati ih da ne "žure" prema glavnim atrakcijama i predlažući posjetiteljima da više vremena provode u razgledavanju ostalih znamenitosti, odmora i drugim segmentima posjeta. Također, koristeći metode pripovijedanja i tumačenja, turistički vodiči mogu zadržati posjetitelje na mjestima s manjom koncentracijom turističke aktivnosti, uz primjerice povezivanje i predstavljanje tura s gradskim pričama (koncept *living heritage-a*). Uzevši u obzir navedeno, predlaže se primjena modela edukacije turističkih vodiča, kroz razvoj dodatnih znanja i vještina povezanih s interpretacijom lokaliteta svjetske baštine. Premda vodiči već posjeduju specifična znanja i vještine potrebne za vođenje gradskih tura, na ovaj bi se način uspostavio model putem kojeg bi se mogla podići svijest o vrijednosti kulturne baštine, uz edukaciju posjetitelja, ali i zajednice o tome kako se brinuti o takvim lokalitetima i kako uvažavati međusobne vrijednosti. Vještine koje bi vodiči trebali steći prilikom edukacija uključuju: sposobnost prenošenja znanja o povijesnom i kulturnom značaju Bedema kao dijela svjetske baštine i razvoj svijesti o načinu njihove zaštite; sposobnost transformiranja znanja u zanimljive i informativne prikaze i interpretacije; stvaranje najviše razine iskustva i zadovoljstva posjetitelja; davanje doprinosa održivom razvoju baštinskog turizma na području povijesne jezgre, uz maksimizaciju koristi od turizma za zajednicu i posjetitelje. Pritom vrijedan alat u postizanju navedenog može činiti *UNESCO's Visitor Management, Assessment & Strategy Tool (VMAST)*, koji će, nakon konačnog definiranja metodologije, predstavljati model za procjenu očuvanja i upravljanja turizmom u područjima s lokalitetima svjetske baštine.

Osim edukacija vodiča, važno je potaknuti i same posjetitelje na promišljanje o njihovom odnosu prema gradu, baštini i prostoru u kojem se nalaze. Nastojeći iskoristiti sve pogodnosti u destinaciji, posjetitelji nerijetko, a često i nesvjesno ne zamjećuju kako se radi o živom prostoru u kojem njihovo prisustvo ostavlja značajne tragove. Parcijalno konzumiranje gradske ponude, nepoznavanje lokalne kulture i vrijednosti kao i propisa, buka koja remeti svakodnevni život lokalnog stanovništva dovodi do stvaranja jaza između lokalne zajednice i posjetitelja, ali i gubljenja duha mjesta, koji se zatire u turističkoj maksimizaciji. Zbog navedenog je turiste potrebno educirati i prije samog posjeta mjestu ili prilikom njihova boravka (putem brošura, letaka, uz pomoć vodiča), motivirajući ih da u destinaciji djeluju kao odgovorni posjetitelji, koji poštuju vrijednost, kako baštine, tako i lokalnog života. Potrebno je također i prepoznati one skupine posjetitelja čiji dolazak ne narušava prethodno istaknute vrijednosti, kao i one koji svojim prisustvom doprinose valorizaciji baštine, očuvanju autohtonih proizvoda i usluga te rado sudjeluju u otkrivanju manje poznatih itinerara. U toj se skupini uobičajeno nalaze i posjetitelji koji se iznova vraćaju. Sukladno njihovim specifičnim interesima moguće je primjerice prilagoditi tematske rute, nudeći višu razinu personalizacije i pružajući privlačnije korisničko iskustvo, istovremeno dajući mali, ali važan doprinos u ublažavanju posljedica prekomjernog turizma, usmjeravajući manje grupe da istražuju manje posjećena područja.

Osigurati posjet disperziranoj posjetiteljskoj infrastrukturi te istovremeno poboljšati iskustvo posjetitelja u destinaciji moguće je kroz formiranje tzv. turističke kartice (primjerice *Zadar card*). Temeljne koristi od uvođenja turističke kartice su uravnoteženija raspodjela turističkih tokova u destinaciji, promoviranje onih lokaliteta koji su manje posjećeni, mogućnost produžetka boravka turista, promocija korištenja javnog prijevoza, povećanje potrošnje proizvoda i usluga itd. Njihova primjena također može omogućiti ekonomičniji pristup pojedinim atrakcijama, s obzirom da se na taj način ne naplaćuje svaka ulaznica pojedinačno. Turistička kartica može predstavljati i jedan od instrumenta upravljanja destinacijom, odnosno zajednički kreiran i ponuđen proizvod destinacije u

obliku subvencioniranog paketa usluga. Ukoliko bi performanse turističke kartice bile tehnološki najnaprednije, ona bi se mogla promatrati kao korisno sredstvo za prikupljanje statističkih podataka (*data mining*) o kretanju posjetitelja, ulascima koje su ostvarili u ustanove te uslugama koje su koristili u gradu. Na razvoj turističke kartice se nadovezuje i razvoj zajedničke platforme, primjerice muzejskih i kulturnih institucija, koja može činiti preteču u stvaranju tematskih ili teritorijalnih klastera u turizmu, a kao takva može poslužiti i kao marketinški alat koji omogućuje obraćanje ciljanim skupinama posjetitelja. Razvojem zajedničke platforme bi se, uz umrežavanje različitih dionika, utjecalo i na sprječavanje preklapanja različitih događanja na području grada te bi se omogućila disperzija posjetitelja i strateško poticanje promocije. Prilikom kreiranja Plana upravljanja kulturno-povijesnom cjelinom grada Zadra, kroz participativan se proces istaknula potreba za kvalitetnijim oglašavanjem manje poznatih događanja (koja se odvijaju izvan jezgre) kao i manje poznatih, a atraktivnih lokaliteta (npr. Puntamička fešta, ostaci sv. Anastazije). Na taj se način ova aktivnost može povezati i uskladiti s aktivnostima Akcijskog plana upravljanja posjetiteljima koji se odnose na prostornu i vremensku disperziju. Ova se aktivnost odnosi na prostorni obuhvat cijele povijesne jezgre i okruženje.

Pokazatelji:

POKAZATELJ	POČETNA VRIJEDNOST (2022.)	CILJANA VRIJEDNOST (2028.)
Razvijen model turističke kartice za posjetitelje	0	1
Razvijena zajednička platforma za organizaciju događanja i koordinaciju aktivnosti povezanih s turističkim posjetima, na području cijeloga grada	0	1
Broj turističkih vodiča koji su prošli edukacije o <i>visitor management</i> sustavu	0	30

MJERA 3: Prema prostornoj i vremenskoj disperziji posjetitelja

Utjecaj turizma na prostor unutar određene destinacije uobičajeno nije ravnomjerno raspoređen, već su pojedine zone pod njegovim snažnijim utjecajem, kao i pritiskom turizma te posljedično, negativnim učincima. Na području grada Zadra, u dugogodišnjem se razdoblju povećava broj posjetitelja, kao i na širem gradskom prostoru, a najveći intenzitet posjećivanja odvija se upravo na najosjetljivijem dijelu gradskog tkiva, u kulturnom i urbanističkom aspektu i najvrjednijem, gradskoj povijesnoj jezgri. Kako bi se izbjegao nastavak turističkog pritiska na gradsku jezgru, predviđene su aktivnosti koje usmjeravaju posjetitelje na manje ranjive gradske prostore, stvaranjem narativa i iskustava, uz primjenu novih modela interpretacije, koji potiču na duže zadržavanje izvan prepoznatljivih i utabanih turističkih staza. U smanjivanju turističkog pritiska na prostor povijesne jezgre, važna je i vremenska preraspodjela posjetitelja, s obzirom na izraženu sezonsku koncentraciju u ljetnim mjesecima, ali i postojeće vrhunce turističke aktivnosti koji se javljaju unutar određenog dana, odnosno perioda unutar tjedna. Na istu se može utjecati stvaranjem te promoviranjem doživljaja u ostalim dijelovima godine, ali i ciljanim stimulacijama koje uključuju regulaciju cijena za pojedine gradske usluge, u različitim vremenskim periodima.

S ciljem upoznavanja posjetitelja s lokalitetima koji se nalaze izvan prostora standardnih turističkih atrakcija, predviđeno je formiranje različitih itinerara unutar povijesne jezgre kao i šireg područja grada Zadra, odnosno povijesnog urbanog krajolika. Fokusirajući se na manje posjećena područja, sami itinerari u obliku aplikacija, tiskanih turističkih vodiča i turističkih karata mogu proširiti posjetiteljsko iskustvo i poslužiti kao faktor u ograničavanju pritiska posjetitelja na prostore s najizraženijom turističkom aktivnošću. Itinerari mogu biti oblikovani na način da sadržavaju nove i neotkrivene lokalitete na području povijesnog urbanog krajolika koji čine vrijedne elemente lokalne baštine, kulture, lokalnog života i pomoći u popularizaciji određenih područja za koja je prepoznata

moгуćnost веће valorizacije. Itinerari bi bili posebno namijenjeni posjetiteljima koji žele doživjeti „pravi“ grad. Neke od postojećih primjera u kojima su se nastojala približiti skroviata mjesta, odnosno približiti i povezati određene atrakcije u povezanu cjelinu čine aplikacije: *Secret Zadar* i *Zadar walking guide*¹⁹. Slijedeći takve intencije, manje poznati lokaliteti mogli bi se promovirati i putem tiskanih vodiča i također, usmjeriti na pojedinačne gradske četvrti, uključujući njihove specifičnosti i otkrivajući lokalnu perspektivu. U tom aspektu jedan od vrijednih primjera predstavlja i projekt *Recolor* koji se provodi na širem području kulturno-povijesne cjeline grada Zadra, a uključuje obogaćivanje kulturne ponude grada kroz revitalizaciju lokaliteta zadarske sfinge te upoznavanje posjetitelja s Brodaricom, gradskom predjelu prepoznatljivom po ljetnikovcima, barkajolama, pomorskoj baštini - bitvama, Marascinu itd. Daljnjim promicanjem i nadogradnjom takvih itinerara, pružio bi se uvid u lokalnu perspektivu, što bi moglo zainteresirati određene skupine posjetitelja, osobito one koji se kontinuirano vraćaju u Zadar i kao takvi su već upoznati s glavnim gradskim atrakcijama. Itinerari bi se također mogli razraditi po interpretacijskim temama poput povijesnih, kulturnih i prirodnih znamenitosti grada, poveznice turizma, gospodarstva i kulture, a osobito povezati uz razvoj identiteta grada Zadra.

Kako bi manje poznate atrakcije postale mjesta koja turisti prepoznaju i odlučuju se za posjet istima, potrebna je njihova snažnija promocija putem promotivnih kanala, osobito društvenih mreža koje predstavljaju jednu od glavnih suvremenih okosnica oglašavanja. Način oglašavanja i slike koje se prezentiraju posjetiteljima iznimno su bitan čimbenik u odabiru lokaliteta koji se planiraju posjetiti unutar destinacije, ali i samoj njezinoj konceptualizaciji, formiranju mentalnih slika o mjestu, a potom i ponašanju posjetitelja u odredištu. Turističko iskustvo i konstrukcija destinacije tako su posredovani već i u radnjama apriornima samom posjetu. Stvaranje stereotipnih slika nerijetko uvjetuje i samu fizičku percepciju prostora, njegovu distinkciju na predio u kojem se odvija turistička aktivnost i ostali prostor koji tako ostaje odmaknut od turističkih pogleda. Pa premda sve raširenija pojava apartmana u svim dijelovima Zadra sugerira njegovu cjelokupnu turistifikaciju, ipak se nerijetko događa da se stvarna turistička aktivnost odvija u određenim područjima, najčešće povezanim s kupalištima i gradskim središtem. Zbog navedenog je važan holistički pristup u formiranju slike destinacije, uz prezentiranje i prepoznavanje manje poznatih lokaliteta, događanja i atrakcija, na taj način obogaćujući tradicionalnu i prepoznatljivu turističku ponudu grada. Također, UNESCO lokaliteti općenito i okruženja svjetskih dobara, odnosno obrambeni sustav grada Zadra i povijesna urbana cjelina grada Zadra, predstavljaju posebna mjesta koja zahtijevaju posebne oblike ponašanja prilikom boravka u njima, a takvo njihovo pozicioniranje putem promotivnih kanala, a osobito društvenih mreža može značajno utjecati na percepciju mjesta od strane posjetitelja. Upoznati posjetitelje s postojećim izazovima s kojima se povijesna jezgra Zadra susreće, inicijativama poput težnje za očuvanjem okruženja svjetskog dobra uslijed velike posjećenosti i slično također može doprinijeti boljem razumijevanju problematike od strane posjetitelja te njihovom snažnijem angažmanu u očuvanju održivosti destinacije.

Osim promocije postojećih artefakta i objekata u prostoru koji nisu dovoljno valorizirani, prilikom kreiranja inovativnih modela stvaranja i prepoznavanja turističke vrijednosti prostora potreban je i razvoj novih sadržaja i događanja, uz poticanje umjetničkih i kulturnih inicijativa. Do turističke valorizacije prostora može doći i spontano, izvan turizma, uslijed ciklusa razvoja urbanog tkiva i promjena koje se odvijaju preuređenjem pojedinih dijelova grada, na taj način formirajući nove potencijalne atrakcije za posjetitelje. Ipak, turistički razvoj puno češće i dinamičnije može nastati kao posljedica usmjerenih inicijativa koje reflektiraju nove zahtjeve posjetitelja koji se sve više žele stopiti s lokalnim tkivom i njegovim 'protokulturama', uživati u 'pravom' gradu i njegovoj svakodnevi. Primjere takvih inicijativa na području Zadra predstavlja primjerice *KvartArt*, urbani zadarski festival koji je okupljajući mlade kreativce i njihove projekte imao za cilj revitalizirati zapuštene javne prostore,

¹⁹ *Secret Zadar* otkrivajući mnoge nepoznate detalje iz povijesti grada Zadra, upoznaje posjetitelje s interesantnim informacijama i manje poznatim gradskim lokacijama na temelju kojih se mogu se odlučiti na posjet tim gradskim područjima, ustanovama, restoranima ili kavanama. Također, s fokusom na gradsku jezgu, mobilna aplikacija *Zadar walking guide* omogućava otkrivanje 16 „skrivenih“ lokacija od povijesne važnosti u zadarskoj gradskoj jezgri, a posjet svim lokacijama u konačnici uključuje popuste na nekoliko gradskih muzeja.

potaknuti novo promišljanje funkcije javnih gradskih prostora i sadržaja gradskih kvartova, promovirati urbanu kulturu i umjetnost (glazbenu, dramsku, filmsku, likovnu, književnost i dr.). Vrijedan primjer predstavlja i projekt *Revival* koji kroz revalorizaciju Zadarskih bunkera, obnovu bunkera na Vidikovcu te njegovu prenamjenu u izložbeni prostor potencira turistički značaj vojne baštine. Snažnije uključivanje kulturnih inicijativa u ovaj segment može se ostvariti i „izlaskom“ muzeja u javne prostore grada s ciljem razvitka kulturne ponude, ali i uključivanjem nezavisne kulturne scene kao bitnog pokretača kulturne vitalnosti grada. Osim kulturnih inicijativa, razvoj sadržaja i manifestacija uvelike podrazumijeva i razvoj sportskih te rekreativnih događanja koji se mogu odvijati na za to predviđenim lokacijama, sportskim terenima i dvoranama, ali i ostalim lokacijama u prostoru (primjer utrke *Wings for life*), osobito ukoliko se uzme u obzir viđenje Zadra kao "sportskog grada".

Prethodno je istaknuta problematika posjećivanja određenih lokaliteta, muzeja, atrakcija i kulturnih ustanova koja bilježi različit intenzitet tijekom određenog dana i tjedna, a osobito ukoliko se uzme u obzir razdoblje od čitave godine. Sezonalnost turizma na području Grada Zadra stoga još uvijek predstavlja jednu od njegovih glavnih odrednica. Takvi su obrasci uvelike povezani s prevladavajućim privlačnim faktorom „sunca i mora“, ograničenošću posjećivanja stranih gostiju avio-letovima u ostatku godine, zbog čega je otežano utjecati na potražnju za kulturnim turizmom, odnosno turizmom baštine u svim razdobljima u godini. S druge strane, kulturna baština predstavlja jedan od glavnih atraktora, posebice u vansezonskom periodu. Kod posjetitelja čiji je glavni motiv posjeta dolazak u slabije posjećenom dijelu godine, dodatni se poticaj može postići kroz ciljanu stimulaciju cijena usluga, uspostavu različitih tarifa u ljetnim u odnosu na zimske mjesece (podizanjem cijena usluga i obrnuto), primjerice ulaznica u kulturne ustanove, ulaznica za određene manifestacije i cijena javnog prijevoza. Slične mjere mogu se implementirati i u mjesecima vršnog opterećenja, uspostavom sustava različitih cijena za određene usluge i atrakcije primjerice za dane u tjednu s nižim intenzitetom posjećivanja (početak tjedna) u odnosu na dane vikenda, ali i za različite dijelove dana (primjerice, jeftinije ulaznice u jutarnjim satima te skuplje u popodnevnim). Nakon uspostave takvih mjera, iste je potrebno jasno iskomunicirati prema posjetiteljima, od kojih dio preferira posjetiti povijesnu jezgru u vrijeme manjeg opterećenja, za što bi osobiti senzibilitet mogli imati tzv. kulturni turisti, imajući u vidu da takav oblik posjećivanja doprinosi očuvanju i konzervaciji samih povijesnih lokaliteta. Kako bi se navedene inicijative ostvarile, također je bitno potaknuti suradnju između različitih ustanova, a ista se može postići i kroz predloženu platformu, odnosno gradsku turističku karticu (npr. *Zadar Card*) i na taj način olakšati provedbu same aktivnosti.

Na području Grada Zadra duži se niz godina odvijaju događanja u vansezonskim mjesecima, potičući na taj način produžetak sezone i posjete gradu u manje posjećenim vremenskim razdobljima. Premda se radi o znatno manjem broju događanja u odnosu na ljetne mjesece, isti predstavljaju vrijedan alat u privlačenju posjetitelja i stvaranju percepcije Zadra kao „živog grada“ i u ostatku godine, stoga ih je važno nastaviti poticati i promovirati. Ugodna klima predstavlja poseban motiv razvoju takvih događanja na otvorenom kroz duži dio godine. S obzirom da poseban interes za događanjima iskazuju i sami građani, u budućnosti je također potrebno osigurati organizaciju manifestacijama koje su usmjerene upravo na njih, uz istovremeno uključivanje adekvatne turističke infrastrukture, kako bi manifestacije bile što prilagođenije i posjetiteljima. Veću kontrolu nad turističkih dolascima tijekom čitave godine potencijalno je moguće ostvariti i putem turističkih kartica ili aplikacija za putovanja, ukoliko se poveća njihova primjena kod većeg broja posjetitelja.

Pokazatelji:

POKAZATELJ	POČETNA VRIJEDNOST (2022.)	CILJANA VRIJEDNOST (2028.)
Razvijen promotivan sadržaj "alternativnih" itinerara s prikazom skrivenih lokaliteta unutar povijesnog urbanog krajolika	0	1
Broj realiziranih sadržaja, događanja, umjetničkih i kulturnih sadržaja/inicijativa u manje posjećenim dijelovima kontaktne (<i>buffer</i>) zone UNESCO-va dobra	0	20
Uspostavljen i pokrenut model posjećivanja uz model prostorno-vremenskog rasterećenja	0	1

MJERA 4: Obogaćivanje posjetiteljskog iskustva uz unaprjeđenje turističkih sadržaja na području povijesnog urbanog krajolika

Uvažavajući lokalno stanovništvo kao dionike u turizmu koji osim indirektnog doticaja s njime, također mogu ostvariti i direktne koristi, brojni gradovi u svojim turističkim strategijama počinju aktivno razvijati iskustva koja su na korist i posjetiteljima i stanovnicima, promovirajući koncept „gradskog gostoprimstva“. Uvažavajući razvoj novih sadržaja koji su zanimljivi turistima kao i stanovnicima, stvara se prirodna sinergija između dvije skupine. Lokalno je stanovništvo također vrijedan izvor informacija o prostoru i baštini grada te se njihove priče sve učestalije vrednuju kao dio *living heritage*, tzv. živuće baštine, gdje stanovnici čine glavne naratore i predstavnike gradske kulture. Takvim je interpretacijama moguće dodatno obogatiti posjetiteljsko iskustvo, a da za iste postoji interes posjetitelja pokazuje podatak kako se još od 70-ih godina u nekim turističkim mjestima uz *sight-seeing* organiziraju i tzv. *life-seeing ture* na kojima turisti imaju priliku vidjeti kako ljudi žive, čuti njihove „životne priče“, stvarajući iluziju da su na trenutak odmakli iz stega komercijalnog turizma, doživljavajući nešto „autentično“, tj. „neturističko“ (Rabotić, 2010). Komercijalni element koji je u tom aspektu moguće dodatno valorizirati predstavljaju tradicijski obrti, kao i ostale usluge koje nude doživljaj izvornog gradskog identiteta. Potičući zadržavanje turista u takvim objektima, kao i aktivno sudjelovanje u izradi proizvoda i suvenira može činiti dragocjeno i jedinstveno iskustvo. Primjer obrta čija je tradicija duboko povezana sa gradskom poviješću predstavljaju oni zlatarski, koji se kroz tematske priče mogu povezati s gradskim turama.

Uz približavanje posjetiteljskog iskustva „stvarnom, živom gradu“, sve izraženiji trend u turizmu čini i virtualizacija stvarnosti. Implementacija digitalnih alata u muzejima kao i drugim lokalitetima koji sadrže fizički vrijedne i jedinstvene artefakte gotovo je postao imperativ, osobito u razdoblju pandemije kada je naglo zaživio koncept virtualnih putovanja i posjeta. Virtualna stvarnost i tehnologije u turizmu nemaju ulogu zamjene tradicionalnog (kulturnog) turizma, već njegove nadopune i revitalizacije. S obzirom na osjetljivost pojedinih objekata na vanjske utjecaje u pogledu njihove fizičke i kemijske cjelovitosti, VR također predstavlja jednu od metoda njihova očuvanja, zaštite i kapitalizacije u turizmu. Virtualne stimulacije (primjerice 3D prikazi) također predstavljaju važan marketinški alat, a prikazi virtualne stvarnosti ponekad mogu djelovati stimulirajuće na turističke posjete, omogućujući posjetiteljima da upoznaju objekt ili atrakciju i prije samog posjeta destinaciji te se na taj način kraće zadržavaju u njihovu proučavanju na licu mjesta. U zadarskoj su povijesnoj jezgri brojni muzeji pristupili digitalizaciji svoga fonda, uz to je razvijen 3D model antičkog prikaza grada te su u ponudi tematske ture u kojima je pomoću virtualne stvarnosti moguće zaviriti u gradsku povijest. Sukladno takvim intencijama, u budućnosti je moguće razviti i aplikaciju uz pomoću koje bi posjetitelji skenirajući gradske prostore dobili uvid u njihov izgled u različitim povijesnim razdobljima, a isto tako je moguće na predloženoj kulturno-turističkoj platformi razvijati 3D modele najvažnijih gradskih atrakcija, na taj način dodatno ih približavajući posjetiteljima.

Složenost gradskog rastera povremeno dovodi do otežanog kretanja gradskim ulicama, uslijed nesnalaženja posjetitelja u pogledu njihova kretanja. Naime, kod takvih ulica vrlo je teško razumjeti pravila sustava, zbog čega posjetitelji imaju poteškoće u stvaranju mentalnih mapa, što nerijetko rezultira dodatnim zadržavanjem i kruženjem po prostoru povijesne jezgre. U posljednjim je godinama signalizacija unaprijeđena u sklopu projekta „Zadar baštini“, osobito za osobe kojima je potrebna dodatna prilagodba infrastrukture za sigurno kretanje, poput slijepih i slabovidnih osoba. Potreba se iskazuje i u segmentu drugih skupina, poput osoba s invaliditetom i to na prostoru cijelog Poluotoka. Unaprjeđenjem signalizacije, osobito za specifične skupine posjetitelja, može se olakšati njihovo kretanje i unaprijediti osjećaj poznavanja prostora, a samim time i osjećaj ugone.

Osim unaprjeđenja sadržaja i ponude za posjetitelje na području povijesne jezgre, potrebno je promišljati i o cjelovitom prostoru povijesnog urbanog krajolika. Strateški se razvoj turizma na području zadarske regije odvija duži niz godina kroz sinergiju dionika u turizmu i promicanje zajedničke vizije destinacijskog razvoja, koja poprima sve snažnije obrise i u pogledu destinacijskog brendiranja. Postojeći podaci ukazuju kako Zadar još uvijek predstavlja glavno turističko odredište regije prema broju turističkih dolazaka i noćenja, dok atrakcije na području Grada čine najprepoznatljivije i najposjećenije lokalitete. Postojanje zajedničkog identiteta za međunarodne posjetitelje i daljnje unaprjeđenje marketinga regije u cjelini stoga predstavlja važan čimbenik u integriranom razvoju turizma, osobito kada je riječ o kulturnoj baštini i kontekstualnom povezivanju elementa u prostoru. Brojni tragovi i ostavština koja datira iz različitih povijesnih razdoblja prisutni su na području cijele zadarske regije te su uvelike oblikovali njezin današnji identitet. Na navedeno se oslanja i činjenica kako je područje zadarske okolice i šireg urbanog područja po gustoći kulturno-povijesne baštine, te arheološkim lokalitetima i spomenicima, među najvećima je u Hrvatskoj. Promocija materijalne i nematerijalne atrakcijsko-resursne osnove cijelog prostora zadarske regije stoga čini jedan od važnih segmenta u privlačenju posjetitelja te u segmentu rasterećenja zadarske jezgre, njihovoj disperziji, a kroz sadržajnu i tematsku integraciju kulturne cjeline u dugoročnom je razdoblju moguće stvoriti kompleksan i višedimenzionalan doživljajni okvir za turiste. Dosad nevalorizirani potencijali u tom segmentu se vide i u vrednovanju povijesnog urbanog krajolika Zadra, nekadašnjeg antičkog agera, kao „muzeja“ izvan Poluotoka, snažnijoj promociji kulturne baštine zadarskih otoka, ali i daljnjem tematskom kreiranju ruta i itinerera povezanih s različitim povijesnim razdobljima (npr. kulturnih ruta s oznakom HERA, **Pogreška! Izvor reference nije pronađen.**), koji bi objedinjavali različite objekte i artefakte u prostoru.

Pokazatelji:

POKAZATELJ	POČETNA VRIJEDNOST (2022.)	CILJANA VRIJEDNOST (2028.)
Broj građana (stanovnika jezgre) koji su uključeni u <i>living heritage</i> , <i>life-seeing</i> ture i druge povezane sadržaje	0	50
Razvijena i objavljena aplikacija proširene virtualne stvarnosti (AR)	0	1
Broj elemenata signalizacije uređenih na području povijesne jezgre	0	40

MJERA 5: Upravljanje sigurnošću i rizicima

Pitanje sigurnosti kroz proteklo je, ali i naredno desetljeće, važnije nego ikad. Sigurnost posjetitelja važna je karika upravljanja UNESCO-voim baštinom još s početka 21. stoljeća, kada je naglašena potreba za razvojem ruta, oblika pristupa i frekvencije dolazaka posjetitelja i lokalnog stanovništva, te osiguravanje adekvatnih informacija svim dionicima (Pedersen, 2002). Pitanje sigurnosti često se veže i uz pitanje otpornosti na prirodne i antropogene rizike koji mogu aktivirati nesreće i druge scenarije koji umanjuju sigurnost posjetitelja i stanovništva (UNWTO, 2013). U kontekstu upravljanja sigurnosti i rizicima važnu ulogu predstavljaju dokumenti poput Plana upravljanja rizicima i posljedicama klimatskih promjena za područje povijesne jezgre s integriranim Planom evakuacije, oboje predviđeni za integriranu izradu kroz Plan upravljanja. Navedeni dokument je važan i za potrebe budućeg izračuna nosivog kapaciteta i praćenja broja optimalnog opterećenja UNESCO-vog svjetskog dobra i njegove kontaktne (*buffer*) zone, odnosno kulturno-povijesne cjeline grada Zadra. Iz tog razloga, u kontekstu upravljanja posjetiteljima u potkategoriji upravljanja sigurnošću i rizicima neophodno je uspostaviti Plan evakuacije na području gradske jezgre.

Ključan izvor problema u upravljanju posjetiteljima i sigurnošću, a koji rezultira problemima sigurnosti i potrebi razvoja evakuacijskog plana, predstavlja *overtourism*, odnosno prekomjeran pritisak posjetitelja i turista na određenom prostoru u određenom vremenu (UNWTO, 2019). *Overtourism* predstavlja osjećaj stanovnika i gosta koji umanjuje kvalitetu života u prostoru ili doživljaj prostora zbog prevelikog broja posjetitelja, što je ujedno i element masovnog turizma (Goodwin, 2019). Mjere kojima se može riješiti pitanje *overtourisma* čine kontinuirano praćenje broja posjetitelja (posebice u kontekstu metodologije *Limits of Acceptable Change*), razvoj ruta kretanja posjetitelja, modeliranje prostornog i vremenskog opterećenja posjetitelja, osiguravanje odgovornog turizma (turizam koji čuva vrijednosti lokalne zajednice i doprinosi njenom razvoju) i dr. Brojni su primjeri takvih mjera iz drugih europskih gradova, poput Barcelone i Dublina koji su snažno pristupili pitanju kratkoročnog najma kao jednog od najvažnijih faktora koji generiraju *overtourism* (Goodwin, 2019). S druge strane *UNESCO World Heritage Sustainable Tourism Toolkit* sugerira jasne metode upravljanja posjetiteljima, a koji naglašavaju važnost prikupljanja i kontinuiranog praćenja podataka, jasno održavanje nosivog kapaciteta prostora, razvoj lokalnih metoda upravljanja posjetitelja, davanje posjetiteljima dovoljno informacijama kako bi mogli odlučiti o načinu posjećivanja i boravka na određenom prostoru i dr. Sukladno navedenom, važnu aktivnost u ovom kontekstu predstavlja integriranje podataka praćenja turističkih pokazatelja i kretanja u model upravljanja sigurnosti posjetitelja. Temeljem generiranih podataka, potrebno je razraditi planove i mjere za regulaciju posjetitelja u vršnim razdobljima i hitnim situacijama. Pomoću suvremenih tehnologija i *real-time* modela praćenja ulaska i izlaska posjetitelja iz određenog prostora (npr. poput dubrovačkog modela praćenja broja posjetitelja), moguće je u svakom trenutku vidjeti opterećenje na pojedinim dijelovima jezgre, što bi omogućilo razvoj modela dinamičnog vremenskog raspršivanja posjetitelja. Takav sustav u sebi treba imati integriran model *online* rezervacije ulaznica u muzeje, galerije i druge sadržaje kako bi se pomoglo kontroliranju opterećenosti prostora brojem posjetitelja. Sustav treba također integrirati i model prikupljanja, obrade i analize jasno definiranih i konkretnih informacija o pozitivnim i negativnim učincima turizma. Temeljem svih podataka, potrebno je razviti alternativne rute kretanja posjetitelja koje se mogu koristiti u vrijeme najvećeg opterećenja ili u slučaju aktivacije rizika. Rezultat mora biti integriran s predviđenim planom evakuacije, kako bi doprinio sigurnosti posjetitelja. Također, važan aspekt predstavlja i definiranje smjernica o vremenskom zadržavanju posjetitelja i turističkih vodiča uz određene atrakcije, s ciljem povećanja protočnosti kretanja posjetitelja u vršnim razdobljima, kao i izbjegavanja koncentriranja posjetitelja na određenim točkama i, važnije, u određenom razdoblju. Upravo reguliranje kretanja posjetitelja može znatno doprinijeti smanjenju problema *overtourisma*. Međutim, reguliranje ne treba biti restriktivno, već poticajno, stimulirajuće i motivirajuće. Posjetiteljima treba dati konkretne informacije o mogućnostima kretanja i korištenja javnog prostora

unutar kulturno-povijesne cjeline grada Zadra, s posebnim fokusom na UNESCO-vo svjetsko dobro. Ukoliko se posjetiteljima osiguraju adekvatne informacije o trenutnom opterećenju željenog prostora, terminima čekanja na određene lokalitete ili sadržaje, kao i alternative za navedene elemente, znatno se povećava vjerojatnost kako će svoje planove prilagoditi uvjetima u prostoru. Takav sustav, ujedno može i, u slučaju prelaska vršnih kapaciteta, aktivirati i sustav civilne zaštite kako bi se povećala prisutnost redara i drugih elemenata sustava (Koenis i Postma, 2020). Kako bi se povećao doseg takvih informacija, utvrđene su aktivnosti definiranja smjernica²⁰ o vremenskom zadržavanju posjetitelja i turističkih vodiča uz određene atrakcije, kao i integriranje podataka i informacija o sigurnosti i evakuacijskim rutama u *online* model prikaza opterećenja povijesne jezgre. U konačnici, zajedno s razvojem evakuacijskih planova, nužno je uskladiti relevantne regulacije o prometnim propisima na području povijesne jezgre, kako bi se osigurala protočnost prometa i sigurnost svih korisnika UNESCO-vog svjetskog dobra i njegove kontaktne (*buffer*) zone.

Pokazatelji:

POKAZATELJ	POČETNA VRIJEDNOST (2022.)	CILJANA VRIJEDNOST (2028.)
Izrađen plan evakuacije na području povijesne jezgre	0	1
Razvijeni plan s integriranim mjerama za regulaciju posjetitelja u vršnim razdobljima i hitnim situacijama	0	1
Razvijene smjernice o vremenskom zadržavanju posjetitelja i turističkih vodiča	0	1

9.2. PARTICIPATIVAN PROCES

Participativni proces predstavlja uključivanje velikog broja lokalnih dionika u proces izrade Lokalnog Plana upravljanja "Obrambenim sustavom Zadra" komponentom serijskog svjetskog dobra UNESCO-a "Venecijanski obrambeni sustavi 16. i 17. stoljeća: *Stato da Terra*, zapadni *Stato da Mar*". Uključivanje što većeg broja lokalnih dionika u proces izrade Plana upravljanja osigurava kvalitetne ulazne informacije za potrebe analitičke podloge te identifikaciju razvojnih izazova i potencijala, a ujedno je i zalag za buduću provedbu Plana upravljanja. Takav pristup predstavlja odmak od tradicionalnog pristupa „odozgo prema dolje“, te uključuje širok spektar dionika u proces planiranja. U sklopu izrade Plana upravljanja, provedena su dva kruga participativnih aktivnosti koji su detaljno razrađeni u zasebnom dokumentu „Izvešće o provedenom participativnom procesu“.

9.1.1. PRVI KRUG PARTICIPATIVNOG PROCESA

U okviru pripremne faze izrade Plana upravljanja, provedene su tri fokus grupe. Glavni cilj fokus grupa bila je identifikacija razvojnih izazova, potreba i potencijala od strane dionika iz raznih sektora. Fokus grupe predstavljaju jedan od inicijalnih oblika prikupljanja kvalitativnih podataka. Rezultati fokus grupa doprinijeli su adresiranju izazova i potencijala prostora koji nisu evidentirani iz službenih podataka. Također, informacije prikupljene putem fokus grupa pomažu kvalitetnoj

²⁰ Primjer navedenih smjernica dostupan je i u primjeru Dubrovnika, kroz dokument *Sugestije za kretanje vodiča i grupa po staroj gradskoj jezgri Dubrovnik*.

interpretaciji utvrđenog razvojnog stanja prostora te su služile kao osnova za iduću fazu izrade, odnosno izradu Plana upravljanja. Fokus grupe tako su sektorski podijeljene te su održane:

- FG1 - Svakodnevni život u povijesnoj jezgri
- FG2 - Gospodarstvo i održivost
- FG3 - Kultura i upravljanje zaštićenom baštinom

Također, u svrhu upoznavanja dionika sa izazovima i potencijalima izrade i provedbe Plana upravljanja, u sklopu participativnih aktivnosti organizirano je i virtualno predavanje „Upravljanje kulturnom baštinom – Planovi upravljanja i provedba na primjerima Regensburga i Firence“. Na predavanju su gosti predavači predstavili gradove Regensburg i Firencu kao primjere dobre prakse čija su iskustva implementacije planova upravljanja relevantna i primjenjiva u izradi Lokalnog Plana upravljanja "Obrambenim sustavom Zadra" komponentom serijskog svjetskog dobra UNESCO-a "Venecijanski obrambeni sustavi 16. i 17. stoljeća: *Stato da Terra*, zapadni *Stato da Mar*". Predavači su podijelili svoje ideje i razmišljanja o kvalitetnoj provedbi upravljanja nad zaštićenim kulturno-povijesnim cjelinama te načine kako pronaći balans između funkcionalnosti prostora, očuvanja baštine i održivosti upravljačkog modela. Cilj virtualnog predavanja je doprinijeti stvaranju potrebnih preduvjeta za izradu održivog i realističnog Plana upravljanja davanjem svima zainteresiranim priliku iznošenja svojih stavova i prijedloga te paralelnom izgradnjom znanja zajednice o tome što je plan upravljanja, što on može sadržavati i kako izgledaju drugi planovi, odnosno što se može očekivati u procesu izrade i provedbe. U sklopu virtualnog predavanja dionici su imali priliku uspostaviti dijalog s koordinatorima provedbi Planova upravljanja u navedenim gradovima, kao i s predstavnikom Međunarodnog centra za proučavanje očuvanje i restauraciju kulturnih dobara (ICCROM), te se informirati o problematici izrade i implementacije ovog tipa strateškog dokumenta. Budući da je uključivanje i podizanje svijesti šire javnosti o značenju i važnosti izrade i uspostave Plana upravljanja iznimno bitno za kreiranje cjelovitog i održivog upravljanja povijesnom jezgrom grada, snimka virtualnog predavanja javno je dostupna svim zainteresiranim građanima.

9.1.2. DRUGI KRUG PARTICIPATIVNOG PROCESA

U sklopu izrade faze izrade finalnog dokumenta Plana upravljanja, održane su participativne aktivnosti u obliku sastanaka sa članovima Koordinacijskog i Partnerskog vijeća te radionice po World café principu s dionicima javnog, privatnog, civilnog sektora te građanima. Cilj sastanaka bilo je osnivanje Koordinacijskog i Partnerskog vijeća, izglasavanje predsjednika i zamjenika te upoznavanje članova sa zadaćama vijeća, kao i s vizijom, misijom i inicijalnim strateškim aktivnostima koje su predložene na temelju izrađene analize te provedenog participativnog procesa. Rezultati prikupljeni sastankom pridonijeli su utvrđivanju strateških aktivnosti ključnih za kvalitetnu provedbu Plana upravljanja i ostvarivanje ciljeva dokumenta. Nadalje, cilj radionica bio je pridonijeti razradi i oblikovanju strateških aktivnosti Plana upravljanja, prikupiti komentare i prijedloge za poboljšanje predloženih aktivnosti te potaknuti raspravu o predloženoj viziji i misiji Plana upravljanja. Radionica je provedena prema principu World Caféa, koji je pogodan za veći broj sudionika te omogućuje otvorenu i strukturiranu raspravu u neformalnoj atmosferi. World Café radionica temelji se na fleksibilnosti tematskih sadržaja gdje dionici ne moraju nužno biti striktno vezani za sektor iz kojeg dolaze, već mogu svoj doprinos dati i kroz druge tematske cjeline, uz otvoreni dijalog s drugim dionicima. Metoda je pogodna za provedbu tijekom multisektorskih događanja. Tako su sudionici bili podijeljeni u šest grupa, a glavne teme rasprave bile su koncipirane prema prioritetnim temama Inicijalnog nacrtu strateških aktivnosti.

Osim sastanaka i radionica, u ovom krugu organizirana je i projekcija filma „Društveni život malih urbanih prostora“. Radi se utjecajnom dokumentarnom filmu sociologa i urbanista Wiliama H. Whytea iz 1980. g., u trajanju od 58 minuta, koji istražuje razloge uspješnosti i neuspješnosti javnih prostora s fokusom na New York. Promatranjem korištenja javnih prostora, Whyte daje intuitivnu kritiku urbanih prostora (kao što su trgovi, igrališta pa čak i cijele četvrti) te predlaže načine na koji se ti prostori mogu poboljšati i kako kroz suradnju između urbanista i dizajnera mogu postati prostori koje će stanovnici uistinu htjeti koristiti. Aktivnost je provedena u suradnji s Kino Zonom, cjelogodišnjim kinom koje je kao projekt Zajednice udruga Centra nezavisne kulture nastalo u partnerstvu s Gradom Zadrom, Hrvatski audiovizualnim centrom i Koncertnim uredom Zadar.

10 POJMOVNIK

10. POJMOVNIK

Arsenal - brodogradilište za gradnju i popravak ratnih brodova. Na venecijanskom dijalektu, "arzanà", iz arapski "dar as-sin-ah".

Bastion - struktura koja se izdvaja iz obrambenih zidina, oblikovana kako bi se garnizonu omogućila bolja vidljivost i obrana susjednog perimetra, kao i prostora ispred bedema. U početnoj fazi izgradnje, bastioni su uglavnom bili cilindričnog i poligonalnog oblika. Poligonalni oblik usavršavaju talijanskih inženjeri krajem 15. i početkom ranog 16. stoljeća, a tlocrt postaje peterokutni.

Cisterna - spremnik za sakupljanje i čuvanje vode.

HIA - procjena utjecaja na baštinu ili engleskim nazivom *Heritage Impact Assessment* predstavlja strukturirani postupak koji osigurava uzimanje u obzir značaja kulturne baštine prilikom razvoja intervencija u određenom području. Ono je temeljni dio postupka razvoja projekata koji provjerava jesu li projekti i intervencije u prostoru primjereni značaju povijesnog krajolika i kulturne baštine. Pomaže očuvati značaj kulturne baštine. Zbog specifičnosti naziva, u tekstu Plana koristi se kratica HIA.

Kavalir - povišena fortifikacijska platforma izgrađena na bastionu ili zidu kurtine, izgrađena za smještaj topova i omogućavanje zapovijedanja okolnim područjem.

Kontaktna zona - kontaktna zona ili engleskim nazivom *buffer zone* svoju stratešku funkciju osigurava prostornim planiranjem, odnosno mjerama za ublažavanje negativnih učinaka na integritet i autentičnost zaštićenih područja unutar njihova konteksta. Navedeno uključuje brigu za povijesno i kulturno značajne vizualne aspekte, međusobnu povezanost i utjecaj na doprinos baštinskom značaju (izvanrednoj univerzalnoj vrijednosti). Osim zaštite vizualnih aspekata, nove definicije kontaktne zone osvrću se i na mjere očuvanja „života“ unutar zona, odnosno prakse kao što su nosivi kapacitet zaštićenog područja, regulacija rezidencijalnih, kulturnih, administrativnih i komercijalnih funkcija kao dijela integrirane urbane konzervacije i upravljanja turističkim destinacijama. Prema tome, upravljanje kontaktnom (*buffer*) zonom može služiti za upravljanje različitim funkcijama, primjerice smanjivanju pritiska turističkih funkcija u zaštićenim područjima. Sukladno navedenom, potrebno je promatrati kontaktnu (*buffer*) zonu, kao i šire okruženje kako bi se spriječili bilo kakvi negativni utjecaji uzorkovani nekompatibilnim razvojem.

Konzervacija kulturne baštine - termin koji se koristi u okolišnom i kulturnom razvoju. Strategije održivog upravljanja koje poštuju kulturnu baštinu zahtijevaju integraciju stavova o konzervaciji sa suvremenim ekonomskim i socijalnim ciljevima, uključujući turizam. Cilj konzervacije je očuvati, odnosno održati baštinski predmet u postojećem stanju i ako je moguće, razjasniti umjetničke i povijesne poruke u njoj bez gubitka autentičnosti i značenja. Konzervacija je kulturna, umjetnička, tehnička i zanatska djelatnost koja se temelji na humanističkim i znanstvenim studijama i sustavnim istraživanjima. Konzervacija mora poštivati kulturni kontekst.

Kordon - arhitektonski ukras u nizu (što opasuje).

Kurtina - dio bedema ili zida između dva bastiona ili dvaju vrata.

Očuvanje - mjere usmjerene na osiguravanje dugoročne održivosti materijalne i nematerijalne kulturne baštine, uključujući identifikaciju, dokumentaciju, istraživanje, očuvanje, zaštitu, promicanje, unaprjeđivanje, prijenos, posebno kroz formalno i neformalno obrazovanje i osposobljavanje, kao i revitalizaciju različitih aspekata takve baštine.

Održivi razvoj – održivi razvoj, prema *2030 Agenda for Sustainable Development*, predstavlja razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjosti bez ugrožavanja sposobnosti i mogućnosti budućih generacija da zadovolje vlastite potrebe. Definicija vrijedi i za termin održivog turizma.

Okruženje - okruženje ili engleskim nazivom *setting* predstavlja neposredno i šire područje oko svjetskog dobra koje doprinosi očuvanju njegova značaja i jedinstvenosti. Okruženje nije dio upisa kao svjetskog dobra, već je prostorno-planska kategorija definirana radi zaštite svjetskog dobra. Kategorija dijelom korespondira s definicijom povijesnog urbanog krajolika, koji pak u širem smislu može obuhvaćati i područje cijele povijesne regije.

Povijesni urbani krajolik - povijesni urbani krajolik ili engleskim nazivom *Historic Urban Landscape* (HUL) predstavlja prostornu kategoriju koja uključuje povijesnu cjelinu visoke kulturne i baštinske vrijednosti. Pristup koji vrednuje povijesni urbani krajolik teži očuvanju kvalitete ljudskog okruženja, jačanju produktivne i održive upotrebe urbanih prostora uz prepoznavanje njihovog dinamičnog karaktera i promicanje socijalne i funkcionalne raznolikosti. On integrira ciljeve očuvanja urbane baštine i ciljeve društvenog i ekonomskog razvoja. Ukorišten je u uravnoteženom i održivom odnosu između urbanog i prirodnog okoliša, između potreba sadašnjih i budućih generacija i nasljeđa iz prošlosti.

Rekonstrukcija - obnova graditeljske baštine, djelomična ili potpuna obnova povijesne građevine slijedeći njezin izvorni oblik, uz moguću primjenu suvremenih materijala i tehnologija.

Restauracija - cilj postupka je obnavljanje i otkrivanje estetske i povijesne vrijednosti spomenika, a temelji se na poštivanju izvornog materijala i autentičnih dokumenata. Mora se zaustaviti na mjestu na kojem započinju nagađanja, bilo koji dodatni rad koji je prijeko potreban mora se razlikovati od arhitektonske kompozicije i imati suvremeni pečat. Restauraciji u svakom slučaju mora prethoditi i slijediti arheološka i povijesna studija spomenika.

Serenissima – presvijetla ili prejasna; naziv za Venecijansku Republiku u vrijeme kada je bila veliko trgovačko carstvo, kako bi se osvijestio status Republike Venecije kao suverene države i pomorske republike.

Serijska nominacija - serijska dobra uključuju dvije ili više komponenti koje su jasno povezane određenim karakteristikama i zajednički se upisuju na Listu svjetske baštine UNESCO-a, pri čemu: a) komponente trebaju odražavati kulturne, društvene ili funkcionalne poveznice kroz vrijeme koje ukazuju na krajobraznu, ekološku, razvojnu ili međusobnu povezanost mjesta b) Dosljedno, i kako bi se izbjegla pretjerana fragmentacija komponenti, postupak nominacije dobra, uključujući odabir komponenti, treba u potpunosti uzeti u obzir upravljanje komponentama, odnosno dobrom u cjelini te koherentnost dobra. Pri tome, izvanredna univerzalna vrijednost mora biti priznata za cjelinu, a ne nužno za pojedinačni dijelove, odnosno komponente.

Stato da Mar - poznato i kao *Domini da Mar*; naziv za morske i prekomorske posjede Republike Venecije, uključuje Istru, Dalmaciju, Albaniju, Negroponte, Moreju („Kraljevstvo Moreja“), egejske otoke arhipelaškog vojvodstva, kretske otoke („Kandijsko kraljevstvo“) i Cipar.

Stato da Terra - poznato i kao *Terraferma*, naziv za zaleđe Republike iza Jadranske obale u sjeveroistočnoj Italiji. U doba najveće ekspanzije, uključivalo je današnje talijanske regije Veneto, zapadni i centralni Friuli-Venezia-Giulia, istočne dijelove Lombardije (primjerice današnje provincije Bergamo i Brescia) sve do rijeke Ade, gdje je Stato da Terra graničio s Milanskim vojvodstvom (Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. stoljeća, Dokument nominacije).

Utvrda - trajan građevinski objekt sagrađen u svrhu obrane; fortifikacija, utvrđenje

Venecijanski zaljev - u modernom dobu bio je prostor pod kontrolom Republike Venecije koji danas odgovara Jadranskom moru (Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. stoljeća, Dokument nominacije).

11 POPIS LITERATURE
TIJEKOM IZRADE PLANA
UPRAVLJANJA

11. POPIS LITERATURE TIJEKOM IZRADE PLANA UPRAVLJANJA

- Arbutina, D., 2001: Regulacijski plan Zadra iz 1939. godine, *Prostor* 9, 1 (21), 15-28.
- Čače, S., 2013: Napomene o odnosima među liburnskim zajednicama/ Notes on the relations between the Liburnian communities, *Asseria* II, 30, 11-50.
- Čaldarović, O., 2010: Još jednom o 'urbanoj obnovi' - o pojmovima i procesima obnove urbanog naslijeđa, *Kvartal: kronika povijesti umjetnosti u Hrvatskoj*, VII (2010), 1-2; 70-76
- Čelebi, E., 1967: *Putopis, Svijetlost*, Sarajevo.
- Čistoća d.o.o., 2021: Interaktivna karta, <http://www.cistoca-zadar.hr/interaktivna-karta/>, (pregledano: 14.9.2021.)
- Detaljni plan uređenja lučice „Vitrenjak“ u Zadru, *Glasnik Grada Zadra* 02/01, 05/05, 05/13 i 10/14
- Detaljni plan uređenja prostora TIZ-a, *Glasnik Grada Zadra* 07/98, 07/00, 01/03 i 05/13
- Detaljni plan uređenja Tehnički školski centar Zadar, *Glasnik Grada Zadra* 06/08 i 08/19
- Detaljni plan uređenja uvale Dražanica, *Glasnik Grada Zadra* 09/06 i 10/14
- Detaljni plan uređenja zapadnog dijela Poluotoka, *Glasnik Grada Zadra* 10/02
- Detaljni plan uređenja Zone centralnih funkcija Višnjik, *Glasnik Grada Zadra* 06/08 i 08/19
- Detaljni plan uređenja zone parka i centralnih funkcija „Maraska park“ Zadar, *Glasnik Grada Zadra* 06/08, 27/10, 10/16 i 02/17
- DHMZ, Državni hidrometeorološki zavod, praćenje klime, 2021, https://meteo.hr/klima.php?section=klima_praćenje¶m=ocjena&tel=msg_ocjena&MjesecSezona=godina&Godina=2020. (pregledano: 18.10.2021.)
- Državni zavod za statistiku, 2005: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine, Statistička izvješća 1137, Zagreb.
- Državni zavod za statistiku, 2007: NKD 2007. s objašnjenjima, https://www.dzs.hr/App/NKD_Browser/assets/docs/NKD_2007_objasnenja.pdf (pregledano: 1.10.2021.)
- Državni zavod za statistiku, 2011: Turizam u primorskim gradovima i općinama 2010., Statistička izvješća 1437, Zagreb.
- Državni zavod za statistiku, 2012: Turizam u primorskim gradovima i općinama 2011., Statistička izvješća 1464, Zagreb.
- Državni zavod za statistiku, 2013: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Statistička izvješća 1468, Zagreb.
- Državni zavod za statistiku, 2013: Turizam u primorskim gradovima i općinama 2012., Statistička izvješća 1492, Zagreb.
- Državni zavod za statistiku, 2014: Turizam u primorskim gradovima i općinama 2013., Statistička izvješća 1516, Zagreb.
- Državni zavod za statistiku, 2015: Turizam u primorskim gradovima i općinama 2014., Statistička izvješća 1540, Zagreb.
- Državni zavod za statistiku, 2016: Turizam u primorskim gradovima i općinama 2015., Statistička izvješća 1565, Zagreb.
- Državni zavod za statistiku, 2017: Turizam u primorskim gradovima i općinama 2016., Statistička izvješća 1595, Zagreb.
- Državni zavod za statistiku, 2018: Turizam u primorskim gradovima i općinama 2017., Statistička izvješća 1617, Zagreb.
- Državni zavod za statistiku, 2019: Turizam u primorskim gradovima i općinama 2018., Statistička izvješća 1640, Zagreb.
- Državni zavod za statistiku, 2020: Turizam u primorskim gradovima i općinama 2019., https://www.dzs.hr/PXWeb/Selection.aspx?px_path=Turizam__Turizam%20u%20primorskim%20gradovima%20i%20op%20c4%87inama&px_tableid=BS_T1.px&px_language=hr&px_db=Turizam&rxid=a8b1f1a0-bb3d-4d6e-bab3-7bc34b14bba9 (pregledano: 14.9.2021.)
- Državni zavod za statistiku, 2020: Zaposlenost – pregled po županijama
- Državni Zavod za statistiku, 2021: Gradovi u statistici, <https://www.dzs.hr/> (8.11.2021.)
- Državni zavod za statistiku, 2021: Turizam u primorskim gradovima i općinama 2020., https://www.dzs.hr/PXWeb/Selection.aspx?px_path=Turizam__Turizam%20u%20primorskim%20gradovima%20i%20op%20c4%87inama&px_tableid=BS_T1.px&px_language=hr&px_db=Turizam&rxid=22308005-a400-4c61-b48c-acd20f1e8692 (14.9.2021.)
- Državni zavod za statistiku, Priopćenja, <https://www.dzs.hr/hrv/publication/firstrelease/firstrel.asp> (pregledano: 30.9.2021.)
- Dumbović Bilušić, 2009: Određenje pojma kulturno - povijesne cjeline u kontekstu recentne konzervatorske teorije i prakse, *Kvartal: kronika povijesti umjetnosti u Hrvatskoj* 6 (3-4), 88-93

- Guidance on Heritage Impact Assessments for Cultural World Heritage Properties, ICOMOS, 2011
- *Guidance and Toolkit for Impact Assessments in a World Heritage Context*, UNESCO, ICCROM, ICOMOS, IUNC, 2022
- Guide to the methodical study of Monuments and causes of their deterioration, ICCROM, 1982
- HAMAG BICRO, 2020: Godišnje izvješće 2019., Zagreb, <https://hamagbicro.hr/wp-content/uploads/2021/03/Godisnje-izvjesce-2019.pdf> (pregledano: 27.9.2021.)
- Hrvatska gospodarska komora, HGK Digitalna komora: Broj poduzeća u Gradu Zadru prema sektorima djelatnosti i broju zaposlenih od 2010. do 2017. godine
- Hrvatska gospodarska komora, županijska komora Zadar, 2021: Gospodarski profil Zadarske županije, <https://www.hgk.hr/zupanijska-komora-zadar/gospodarski-profil-zadarske-zupanije> (pregledano: 28.9.2021.)
- Hrvatska turistička zajednica, 2020: Promet hrvatskih zračnih luka u razdoblju 2011. - 2019., Zagreb.
- ICOMOS Australia, 1979: Charter for Places of Cultural Significance, Burra Charter
- ICOMOS, 1987: Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas, Washington
- ICOMOS, 2005: Declaration on the Conservation of the Setting, of Heritage Structures, Sites and Areas, Xi'an Declaration
- ICOMOS, 2005: Deklaracija o očuvanju spomeničkih objekata, lokaliteta i zona
- Institut za oceanografiju i ribarstvo, 2021: Kakvoća mora u Republici Hrvatskoj, <https://vrtlac.izor.hr/ords/kakvoca/kakvoca> (pregledano: 30.9.2021)
- Institut za razvoj i međunarodne odnose – IRMO, 2020: Plan razvoja kulture Grada Zadra 2019.-2026.
- Institut za turizam, 2020: TOMAS Hrvatska 2019: stavovi i potrošnja turista u Hrvatskoj, Gradska tiskara, Osijek.
- Internet stranica Dječjeg vrtića Čuperak, <http://www.djecji-vrtic-cuperak.hr/> (pregledano: 2.11.2021.)
- Internet stranica Dječjeg vrtića Golubica, <https://benediktinke-zadar.com/djecji-vrtic-golubica/vjera/o-djecjem-vrticu> (pregledano: 2.11.2021.)
- Internet stranica Dječjeg vrtića Radost, <https://radost-zadar.hr/> (pregledano: 2.11.2021.)
- Internet stranica Osnovne glazbene škole sv. Benedikta, <http://ogs-svbenedikta-zd.skole.hr/skola> (pregledano: 2.11.2021.)
- Internet stranica Osnovne škole Petra Preradovića, <http://os-ppreradovica-zd.skole.hr/skola> (pregledano: 2.11.2021.)
- Internet stranica Sveučilišta u Zadru, <https://www.unizd.hr/o-nama/povijest> (pregledano: 2.11.2021.)
- Jadrolinija, 2021: Lokalne linije, <https://www.jadrolinija.hr/redovi-plovidbe-i-cijene/lokalne-linije-2021-> (pregledano: 08.09.2021.)
- Jeličić – Radonić, J., 2014: Urbanizam i arhitektura rimske Dalacije u: Klasični Rim na tlu Hrvatske (ur. Medić, A., i Marković, D.), Galerija Klovičevi dvori, Zagreb, 83-104.
- Jukić, T., Mrđa, A., Perkov, K., 2020: URBANA OBNOVA, Urbana rehabilitacija Donjega grada, Gornjega grada i Kaptola / povijesne urbane cjeline Grada Zagreba, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
- Jukić, T., Vukić, F., 2015: Razvojna perspektiva Zadra: povijesna središta, suvremeni grad i održivi turizam, *Prostor*, 50 (2), 314-323.
- Karta potresne opasnosti, 2021, <http://seizkarta.gfz.hr>. (pregledano: 17.10.2021.)
- Kim, D., Song, S.K., 2019: The Multifunctional Benefits of Green Infrastructure in Community Development: An Analytical Review Based on 447 Cases, *Sustainability*, 11(14), 3917
- Klaić, N., Petricoli, I., 1976: Prošlost Zadra I, Zadar u srednjem vijeku do 1409., Filozofski fakultet Zadar, Zadar.
- Klarin, T., 2018: Pretpostavke uspješne implementacije koncepta održivog razvoja turizma: primjer urbanih destinacija Republike Hrvatske, *Acta Turistica*, 30 (1), 43-85.
- KZ, Kreativni Zadar 2020 - Okvir za kreativni razvoj grada Zadra do 2020., Zadar, 2017.
- Liburnija, 2021: Gradski prijevoz, <https://liburnija-zadar.hr/gradski-prijevoz/> (pregledano: 08.09.2021.)
- Lončar, J., Sviben, I., 2019: Suvremena obilježja funkcionalno-prostorne strukture Grada Krapine, *Sociologija i prostor*, 57 (3), 253-280.
- Magaš, D., 2013: Geografija Hrvatske, Sveučilište u Zadru, Meridijani, Zadar, Samobor
- Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites, ICCROM, UNESCO, ICOMOS, 1998.
- MDC, Muzejski dokumentacijski centar, Hrvatski muzeji i zbirke online, 2021, <https://hvm.mdc.hr/?view=town#V>, (pregledano: 20.10.2021.)
- Međunarodno vijeće za spomenike i spomeničke cjeline (ICOMOS), 1999: Povelja o kulturnom turizmu (International Cultural Tourism Charter), Mexico
- Međunarodno vijeće za spomenike i spomeničke cjeline (ICOMOS), 1987: Povelja o očuvanju povijesnih gradova i urbanih područja (Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas), Washington
- Međunarodno vijeće za spomenike i spomeničke cjeline (ICOMOS), 1982: Povelja o povijesnim vrtovima i perivojima (The Florence Charter – Charter on Historic Gardens), Firenca
- Međunarodno vijeće za spomenike i spomeničke cjeline (ICOMOS), 1990: Povelja o zaštiti i upravljanju arheološkom baštinom (Charter for the Protection and Management of the Archeological Heritage), Lausanne
- Međunarodno vijeće za spomenike i spomeničke cjeline (ICOMOS), 1993: Smjernice za obrazovanje u očuvanju spomenika, ansambla i spomeničkih cjelina (Guidelines for Education and Training in the Conservation of Monuments, Ensembles and Sites), Colombo
- Međunarodno vijeće za spomenike i spomeničke cjeline (ICOMOS), 1977: Operativne smjernice za primjenu Konvencije o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine (Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention), Pariz

- Međunarodno vijeće za spomenike i spomeničke cjeline (ICOMOS), 2005: Deklaracija o zaštiti smještaja povijesnih građevina, mjesta i područja (Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas), Xi'an
- Međunarodno vijeće za spomenike i spomeničke cjeline (ICOMOS), 2011: Guidance on Heritage Impact Assessments for Cultural World Heritage Properties, https://www.iccom.org/sites/default/files/2018-07/icomos_guidance_on_heritage_impact_assessments_for_cultural_world_heritage_properties.pdf (pregledano: 15.9.2021.)
- Meštrović Romano, Zadar od sumraka do mraka, trilogija
- Milić Bruno, 2020: Dvadeset pet stoljeća urbane kulture na tlu Hrvatske, Zagreb 2020
- Milivojević, F.: 2021: Cezarov Ilirik, Institut za povijest – Filozofski fakultet u Rijeci, Zagreb-Rijeka.
- Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, <https://min-kulture.gov.hr/unesco-16291/dokumenti-398/398> (20.9.2021.)
- Ministarstvo kulture i medija, 2021: Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO, <https://min-kulture.gov.hr/unesco-16291/hrvatsko-povjerenstvo-za-unesco/394> (pregledano: 22.10.2021.)
- Ministarstvo kulture Republike Hrvatske: Opće konzervatorske smjernice za upravljanje javnim prostorom kulturno-povijesnih cjelina gradskih obilježja, <https://min-kulture.gov.hr/konzervatorske-smjernice-i-preporuke/19794> (pregledano: 14.9.2021.)
- Ministarstvo kulture Republike Hrvatske: Preporuke za primjenu mjera energetske učinkovitosti na graditeljskoj baštini, <https://min-kulture.gov.hr/konzervatorske-smjernice-i-preporuke/19794> (pregledano: 14.9.2021.)
- Ministarstvo pravosuđa i uprava, 2021: Registar udruga Republike Hrvatske, <https://registri.uprava.hr/#!udruga> (pregledano: 21.10.2021.)
- Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, 2019: Preporuke za primjenu mjera energetske učinkovitosti na graditeljskoj baštini, Preporuke za primjenu mjera energetske učinkovitosti na graditeljskoj baštini.pdf (gov.hr) (pregledano: 21.10.2021.)
- Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, 2020: Dugoročna strategija obnove nacionalnog fonda zgrada do 2050. Godine, hr_ltrs_2020.pdf (europa.eu) (pregledano: 21.10.2021.)
- Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije, 2018: Vrijednosti indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti prema novom modelu izračuna na lokalnoj razini (2014. – 2016.), <https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-1939/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/vrijednosti-indeksa-razvijenosti-i-pokazatelja-za-izracun-indeksa-razvijenosti-2018/3740> (pregledano 05.10.2021.)
- Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije, 2018: Vrijednosti indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti prema novom modelu izračuna na županijskoj razini (2014. – 2016.), [https://razvoj.gov.hr/UserDocImages//O%20ministarstvu/Regionalni%20razvoj/indeks%20razvijenosti//Vrijednosti%20indeksa%20razvijenosti%20i%20pokazatelja%20za%20izra%C4%8Dun%20indeksa%20razvijenosti_je dinice%20podru%C4%8Dne%20\(regionalne\)%20samouprave.pdf](https://razvoj.gov.hr/UserDocImages//O%20ministarstvu/Regionalni%20razvoj/indeks%20razvijenosti//Vrijednosti%20indeksa%20razvijenosti%20i%20pokazatelja%20za%20izra%C4%8Dun%20indeksa%20razvijenosti_je dinice%20podru%C4%8Dne%20(regionalne)%20samouprave.pdf) (pregledano 05.10.2021.)
- Mlikota, A., 2015: Četrnaest arhitektonskih i urbanističkih vizija povijesne jezgre Zadra nastalih 1953. godine, Ars Adriatica 5, 163-192.
- Nacionalna strategija izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom, NN 42/17.
- Nejašmić, I., 2005: Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima, Školska knjiga, Grad Zagreb.
- Njegač, D., Gašparović, S., Stipešević, Z., 2010: Promjene u funkcionalno-prostornoj strukturi Osijeka nakon 1991. godine, Hrvatski geografski glasnik, 72 (2), 101 – 121.
- Obala i lučice, 2021: Parking Zadar, <https://oil.hr/parking-zadar> (08.09.2021.)
- Odbor za svjetsku baštinu, 1972: Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine (Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage), Pariz
- Odbor za svjetsku baštinu, 1976: Preporuke o očuvanju i suvremenoj ulozi povijesnih područja (Recommendation Concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas), Nairobi
- Odbor za svjetsku baštinu, 2002: Deklaracija o svjetskoj baštini (The Budapest Declaration on World Heritage), Budimpešta
- Odbor za svjetsku baštinu, 2005: Deklaracija o očuvanju povijesnih urbanih krajolika (Vienna Memorandum on „World Heritage and Contemporary Architecture - Managing the Historic Urban Landscape“), Vienna
- Odbor za svjetsku baštinu, 2011: Preporuka o povijesnim urbanim krajolicima (Recommendation on the Historic Urban Landscape), Pariz
- Odbor za svjetsku baštinu, 2011: Strategija izgradnje kapaciteta na području svjetske baštine (World Heritage Capacity-Building Strategy), Pariz
- Odluka o razvrstavanju javnih cesta, NN 18/21
- Odvodnja d.o.o., 2021a: Sustav odvodnje, <https://www.odvodnja.hr/odvodustav.html>, (pregledano: 14.9.2021.)
- Odvodnja d.o.o., 2021b: Crpne postaje javnog sustava odvodnje, <https://www.odvodnja.hr/odvodcpostaje.html>, (pregledano: 14.9.2021.)
- Peričić Š., Rabac-Čondrić G., Rados Z., Stagličić M., Travirka A., 2011: Zadar za austrijske uprave – Prošlost Zadra IV; Matica hrvatska – Ogranak Zadar
- Petricioli, I., 1958: Dva tisućljeća zadarskog urbanizma, Filozofski fakultet Zadar, Zadar
- Plan zaštite i spašavanja i Plan civilne zaštite, Zadarska županija, Zadar, 2015.
- Poljičak, I., 2013: Utjecaj suvremenog kulturnog turizma na promjene načina života u starim gradskim jezgrama na hrvatskoj obali, u: Zbornika radova Veleučilišta u Šibeniku, 4 (1), 83-89.
- PPUGZ, Prostorni plan uređenja Grada Zadra, Glasnik Grada Zadra 04/04, 03/08, 16/11, 02/16, 13/16 i 14/19

- Pravilnik o označavanju nepokretnih kulturnih dobara i objekata u kojima su smještene zbirke kulturnih dobara, NN 12/06.
- Pravilnik o dokumentaciji za izdavanje prethodnog odobrenja za radove na kulturnom dobru, NN 134/15
- Pravilnik o jednostavnim i drugim građevinama i radovima, NN 112/2017
- Pravilnik o osiguranju pristupačnosti građevina osobama s invaliditetom i smanjenom pokretljivošću, NN 78/13.
- Pravilnik o razvrstavanju i kategorizaciji objekata u kojima se pružaju ugostiteljske usluge u domaćinstvu, Narodne novine, br. 9/2016
- Pravilnik o sadržaju, mjerilima kartografskih prikaza, obveznim prostornim pokazateljima, standardu elaborata i obveznih priloga prostornih planova, Narodne novine, br. 148/2010
- Pravilnik o uvjetima za dobivanje dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, NN 98/2018
- Pravilniku o arheološkim istraživanjima, NN, 102/2010.
- PRKGZ, Plan razvoja kulture grada Zadra 2019. – 2026., Grad Zadar, Zadar, 2020.
- PROFUTURUS d.o.o., 2017: Razvoj infrastrukture širokopojsnog pristupa na području Zadra, https://www.zadarska-zupanija.hr/images/dokumenti/upravni-gospodarstvo/dokumentacija-javna-rasprava/Nacrt_PRSI.pdf (pregledano: 30.9.2021.)
- Program zaštite zraka, ozonskog sloja, ublažavanja klimatskih promjena i prilagodbe klimatskim promjenama za područje Grada Zadra (2020.- 2024.), Grad Zadar, Zagreb, 2020.
- Prostorni plan Zadarske županije, Službeni glasnik Zadarske županije 02/01, 06/04, 02/05, 17/06, 03/10, 15/14 i 14/15
- PRVNGZ, Procjena rizika od velikih nesreća za Grad Zadar, Grad Zadar, Zadar, 2018.
- Radna skupina za izradu Prijedloga dokumenta „Arhitektonske politike“, 2012: Arhitektonske politike Republike Hrvatske 2013. – 2020., Apolitika, nacionalne smjernice za vrsnoću i kulturu građenja, https://www.arhitekthka.hr/files/file/vijesti/11_2012/Apolitika_Arhitektonske%20politike%20Republike%20Hrvatske%202013-2020.pdf (pregledano: 15.9.2021.)
- Raukar, T., Petricioli, I., Svelec, F., Peričić, Š., 1987: Prošlost Zadra III, Zadar pod mletačkom upravom 1409. – 1797., Filozofski fakultet u Zadru, Zadar.
- Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/> (pregledano: 13.09.2021.)
- Registar onečišćavanja okoliša, 2021: Količina prikupljenog otpada, <http://roo.azo.hr/rpt.html?rpt=so1&pb=roo>, (pregledano: 14.9.2021.)
- Registar udruga Republike Hrvatske, <https://registri.uprava.hr/#!udruga> (pregledano: 3.11.2021.)
- Registar udruga, 2021, <https://registri.uprava.hr/#!udruga>. (pregledano: 17.10.2021.)
- Rješenje o zaštiti kulturno-povijesne cjeline grada Zadra, Ministarstvo kulture, 2007.
- Rupprecht Consult, 2020, Smjernice za razvoj i provedbu plana održive urbane mobilnosti, Njemačka
- Službena mrežna stranica Financijske agencije, <https://www.fina.hr> (pregledano: 29.9.2021.)
- Službena mrežna stranica Zadarske županije, <https://www.zadarska-zupanija.hr/> (pregledano: 30.9.2021.)
- SRTGZ, Strategija razvoja turizma Grada Zadra za razdoblje 2016. – 2026., Turistička zajednica Grada Zadra, Zadar, 2016.
- Stagličić, M., 2015: Graditeljstvo Zadra od klasicizma do secesije, Studije i monografije Instituta za povijest umjetnosti, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb.
- State of conservation reports, UNESCO WHC, 2021, <https://whc.unesco.org/en/soc/4110>. (pregledano: 15.10.2021.)
- Strava, 2021, www.strava.com (pregledano: 29.09.2021.)
- Suić, M., 1981: Prošlost Zadra II, Zadar u starom vijeku, Filozofski fakultet u Zadru, Zadar.
- Suić, M., 2003: Antički grad na istočnom Jadranu, Golden Marketing-Institut za arheologiju, Zagreb.
- Šanjek, F., Tomljenović, I., 1986: Dominikanci i razvoj školstva u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, Croatica Christiana periodica, 10/47, 48-73.
- Špaleta, A. A., 2021: Boundaries of change - assessing the relevance of buffer zones in the 21st century urban heritage governance: case study UNESCO World Heritage Site of the Old city of Dubrovnik, Master Thesis, Leuven.
- The UNESCO Recommendation on the Historic Urban Landscape, UNESCO World Heritage Centre, 2011, <https://whc.unesco.org/en/hul/> (pregledano: 29.09.2021.)
- The Venetian Works of Defence Between 15th and 17th Centuries, UNESCO WHL Nomination Format, UNESCO WHC, 2017.
- Travirka, A., 2003: Zadar: povijest, kultura, umjetnička baština, Forum, Zadar.
- Turistička zajednica Grada Zadra, 2021 – nepublicirani izvor
- Turistička zajednica Zadarske županije, 2020: Statistička analiza turističkog prometa u 2019. godini, <https://www.zadar.hr/hr/o-nama/dokumenti> (pregledano: 05.10.2021.)
- Turistička zajednica Zadarske županije, 2021: Statistička analiza turističkog prometa u 2020. godini, <https://www.zadar.hr/hr/o-nama/dokumenti> (pregledano: 05.10.2021.)
- Tvrtke.hr – poslovna tražilica, <https://www.tvrtke.hr/> (pregledano: 01.10.2021.)
- Udruženje obrtnika Zadar, 2020: Izvješće o radu udruženja obrtnika Zadar za 2019. godinu, Obrtnička komora Zadarske županije, Zadar, http://www.uoz.hr/pdf/izvjescia/UOZ_Izvjesce-o-radu-2019.pdf (pregledano: 28.09.2021.)
- UNESCO (1972), World Heritage Convention
- UNESCO World Heritage Sustainable Tourism Toolkit, <http://whc.unesco.org/sustainabletourismtoolkit/> (pregledano: 15.09.2021.)
- UNESCO, 2011, Recommendation on The Historic Urban Landscape
- UNESCO, 2011, World Heritage Capacity Building Strategy, World Heritage Committee (WHC-11/35.COM/9B)

- UNESCO, Obrambeni sustavi Republike Venecije 16. i 17. stoljeća, 2021, <https://whc.unesco.org/en/list/1533/> (pregledano: 15.09.2021.)
- UNESCO, Zadar - Episkopalni kompleks, 2021, https://whc.unesco.org/en/tentativelists/157/?fbclid=IwAR1JBp4XapH5zVvbe_5il9qFMcarHe90S7DBbgoJprdYQ7q83RAN3YIGVtg (pregledano: 15.09.2021.)
- United Nations World Tourism Organisation (UNWTO), 2021: International Tourism Highlights, 2020 Edition, UNWTO, Madrid.
- Upravni odjel za gospodarenje gradskom imovinom, 2021: Izvješće o tržištu nekretnina za 2020. godinu za područje Grada Zadra, Grad Zadar, <https://www.grad-zadar.hr/repos/doc/Izvjesce%20o%20trzistu%20nekretnina%20za%202020.%20godinu.pdf> (pregledano: 27.9.2021.)
- Urbanistički plan uređenja mješovite namjena Ex Napredak, Glasnik Grada Zadra 12/08
- Urbanistički plan uređenja prostora vojarnje Franka Lisice – novi Kampus, Glasnik Grada Zadra 16/11, 10/13 i 08/19
- Uredba o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva kulture i medija, NN 97/2020-1819
- Ustav Republike Hrvatske, NN 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14
- Vežić, P., 2013: Episkopalni kompleks u Zadru, Sveučilište u Zadru, Zadar.
- Vežić, P., 1993: Zdenac krstionice u Zadru, Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti 35/36, Zadar, 17 – 24.
- Vlada Republike Hrvatske, 2013: Strategija razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020., Zagreb.
- Vlada Republike Hrvatske, 2017: Odluka o razvrstavanju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave prema stupnju razvijenosti, NN 132/2017
- Vodovod d.o.o., 2021: Vodoopskrbni sustav zadarskog Vodovoda, <https://www.vodovod-zadar.hr/voda/kvalitetavode/vodoopskrbni-sustav-zadarskog-vodovoda>, (pregledano: 14.9.2021.)
- Vresk, M., 2002: Razvoj urbanih sistema u svijetu: Geografski pregled, drugo prerađeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb
- Zadar baštini, 2021: Zadar Baštini - Integrirani kulturni program Grada Zadra 2020 (zadabastini.hr) (pregledano: 08.10.2021.)
- Zadarska županija, Ipsos, 2016: Percepcija i prepoznatljivost turističkog branda Zadarske županije, Zagreb.
- Zakon o financiranju javnih potreba u kulturi, NN, 47/90, 27/93, 38/09.
- Zakon o gospodarenju otpadom, NN 84/21: <https://www.zakon.hr/z/2848/Zakon-o-gospodarenju-otpadom>, (pregledano: 14.9.2021.)
- Zakon o gradnji, NN 153/13, 20/17, 39/19, 125/19
- Zakon o klimatskim promjenama i zaštiti ozonskog sloja, NN 127/19.
- Zakon o komunalnom gospodarstvu, NN 68/18, 110/18, 32/20: <https://www.zakon.hr/z/319/Zakon-o-komunalnom-gospodarstvu>, (pregledano: 13.9.2021.)
- Zakon o kulturnim vijećima NN, 48/04, 44/09 i 68/13.
- Zakon o muzejima, NN 61/18, 98/19
- Zakon o pravima samostalnih umjetnika i poticanju kulturnog i umjetničkog stvaralaštva, NN, 43/96 i 44/96.
- Zakon o prostornom uređenju, NN 153/13, 65/17, 114/18, 39/19, 98/19
- Zakon o ublažavanju i uklanjanju posljedica prirodnih nepogoda, NN 16/19.
- Zakon o udrugama, NN 74/14, 70/17, 98/19.
- Zakon o upravljanju javnim ustanovama u kulturi, NN 96/01, 98/19.
- Zakon o vodama, NN 66/19, 84/21: <https://www.zakon.hr/z/124/Zakon-o-vodama> (pregledano: 14.9.2021.)
- Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, NN 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 98/15, 44/17, 90/18, 32/20, 62/20
- Zakon o zaštiti okoliša, NN 80/13, 153/13, 78/15, 12/18, 118/18: <https://www.zakon.hr/z/194/Zakon-o-za%C5%A1titi-okoli%C5%A1a> (pregledano: 30.9.2021)
- Zakon o zaštiti prirode, NN 80/13, 15/18, 14/19, 127/19: <https://www.zakon.hr/z/403/Zakon-o-za%C5%A1titi-prirode> (pregledano: 30.9.2021)
- Zakon o zaštiti pučanstva od zaraznih bolesti, NN 79/07, 113/08, 43/09, 130/17, 114/18, 47/20, 134/20.
- Zakon o zaštiti zraka, NN 127/19: <https://www.zakon.hr/z/269/Zakon-o-za%C5%A1titi-zraka> (pregledano: 13.9.2021.)
- Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 98/15, 44/17, 90/18, 32/20, 62/20)
- Zavod za javno zdravstvo Zadar, 2020: Kakvoća mora na morskim plažama Zadarske županije u 2020. godini, Zadar
- Zavod za prostorno uređenje Zadarske županije, 2015: Prostorni plan uređenja Grada Zadra - izmjene i dopune, Zadar
- Zračna Luka Zadar, 2021, www.zadar-airport.hr (29.09.2021.)
- Žmegač, A., 2003: Zadarske utvrde 16. stoljeća, Radovi Instituta povijesti umjetnosti, 27 107-118.